

בעל ס' והוהיר הביאם, ועל ס' והוהיר נדפס ממני מאמר גדול בכבוד הלבנון שנה עשירית.
 (יא) מדרש חסר ויתיר שאב מהתנחומא שלנו. ברף ל"ט הביא וו"ל. קדש ישראל לה' ראשית תבואתה בה"א כתיב שהן אוכלין פירות בעולם הזה והקדן קיימת לעולם הבא. והרב המו"ל את המדרש הזה הוא ידידי הרב החכם הגדול מוהר"א בערלינר הציג סימן השאלה? לתורות שלא מצא מקור המאמר, והעירותי בהשחר שנה רביעית חוברת ששית צד שנ"ב שמוכא בילקוט ירמיה רמז רס"ד בשם התנחומא. ועתה תמצא לפנינו בתנחומא כ"י בראשית אות י', עיין לקח טוב בראשית ובהערה ל"ב, ובלקח טוב יש לתקן ובצ"ל למה בתחלה לשון ראשית בזכות ישראל שנקראו ראשית [שנאמר קודש ישראל לה' ראשית] תבואתו תבואתה כתיב [שנאו אוכלים אלא מן התבואה] אבל הקדן קיים לעתיד לבוא.

והנה רציתי לדבר גם במדרשי חמש מגילות ומדרש שמואל תהלים כשלי שנים בהם נמצאים מאמרים שיורו שהשתמשו בתנחומא, אולם ראיתי כי יתארכו הדברים, ולכן אשמור לעת כצוא לדבר גם מהם בהרחבה, וביתוד ממדרש תהלים אשר בדעתי לערוך עליו הערות ותקונים ולהוציא לאור אי"ה, ע"פ ששה כתבי יד אשר השגתי ממנו.

(י) הקדמונים אשר הביאו את התנחומא והילמדנו.

כבר אמרנו כי מדרשי תנחומא וילמדנו היו לפני הגאונים והקדמונים, והשתמשו בהם הרבה, אם בעניני הלכה, ואם בעניני אגדה, ויביאו מאמרים רבים מהם, ולפעמים בשם תנחומא סתם, ולפעמים בשם ילמדנו. רבים כווננו בשם „תנחומא“ לתנחומא כ"י שלנו, ורבים לתנחומא הנדפס שהיה אז לפנינו ג"כ בכתב יד, ומהם למדרש ילמדנו הנאבד, כי המאמרים שהביאו אינם לא בתנחומא כ"י שלנו ולא בתנחומא הנדפס, בעל כרחנו נאמר שהכוונה על הילמדנו, אשר היה נקרא אצלם ג"כ בשם תנחומא, ומהם שהביאו מפורש בשם „ילמדנו“. אולם המחברים המאוחרים שכתבו חבוריהם אחר שנת ה'א"רפ"ב, כשמוכרים מדרש תנחומא, הכוונה אצלם רק על הנדפס, אשר היה כבר ערוך לפניו בדפוס, (כי התנחומא נדפס ראשונה בקאנשטאטנינא שנת רפ"ב), רק בעבור שעל שער הספר כתוב: „תנחומא הנקרא ילמדנו“ היו איזה מהמחברים אשר נקבדו גם בשם ילמדנו, אכן כוונתם באמת אל התנחומא הנדפס, מלבד אלה אשר כתבו מפורש תנחומא או ילמדנו כתב יד, אשר כונו או על התנחומא כתב יד שלנו, או על הילמדנו הנאבד, ולכן אפשר שלא לכוזר יהיה לפני הקוראים להביא לפניו רשימה מהמקומות אשר הגאונים והקדמונים הוזכרו אותם במדרשים בשם „תנחומא“, והן ילמדנו, ואנה הם נמצאים במדרשים הנזכרים, למען ידעו אל מי כונו.

(א) ספר הראשון אשר נשאר לנו לפליטה אחר חתימת התלמוד הוא השאלות לרב אחאי גאון (הי בחצי השנה ממאה החמישית לאלף החמישי היינו אחר ד"א ת"ן, ובין שנת ד"א תק"ה ותקכ"א עלה לארץ ישראל) הגאון הזה השתמש בתנחומא ושאל ממנו מאמרים שלמים, כמו בראשית ס' א' (דף ב' ע"ג) אמר ר' שמעון בן פזי אמר ר' יהושע בן לוי אמר יקב"ה לישראל היו משמרין את השבת שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה בו', נובע מתנחומא, כאשר התעורר הגאון מוהר"א מרגליות ז"ל במכתבו להגאון הרי"ב בעל שאילת שלום הבאתי לעיל בפרק ב'. גם מה שהובא עוד שם ברף ב' ע"ד א"ר חמא בר לקיש כל מי שהוא עונה אמן בעולם הזה וזכה לעונת אמן בעולם הבא, שנאמר ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם אמן ואמן, אמן בעוה"ז, ואמן לעוה"ב, הוא בתנחומא שלנו פ' צו אות מ', ונמצא ג"כ בנדפס צו אות ז', רק שם הוא הוספת המדרשים כמנזכר. וכן עוד בשאלות פ' צו (כ"ה ע"ב) במכסים של מלכים בא הקב"ה על המצרים בו', הוא מתנחומא כ"י בא אות ד'. ובתנחומא הנדפס נמצא באיזה מקומות מאמרים מהשאלות שהוסיף המסדר אל גוף הספר. ועיין לעיל בפרק ג'. ובבית תלמוד שנה שלישיית הארכת לדבר אודות השאלות, ועיין שם דף רי"א.

(ב) הלכות גדולות לרב יהודאי גאון. (היה לגאון בסוריא בשנת ד"א תקי"ו, ומלך י"ג שנים ומהצה, עד שנת תקכ"ט ומחצה) הביא את הילמדנו, אבל לא בשמו, כי בה' ברכות פ"ה הביא וו"ל: אמרין במערבא דאשכחן בתפלת חנה מעין שמונה עשרה, כנגד מנן אברהם, רמה קרני בה', כנגד מחיה כתיב, ה' ממית ומחיה וכו'. וזה מוכא בילקוט שמואל רמז

מד

מבוא

רש' פ' בשם הילמדנו. והרוחק ה' תפלה ס' ש"כ מביא המאמר הזה בשם מדרש ויכילו (אשר בעל המדרש הזה שאב מהילמדנו). ובפרסם הגדול ס' כ"ט מובא כלשון הבה"צ, ובס' האשכול ה' תפלה ס' י' מובא זה בשם ירושלמי, ולא נמצא לפנינו בירושלמי, רק יען כי ראה בהה"צ שהביא אמרין במערבא, חשב שהוא נמצא בירושלמי, ובה"צ כתב אמרין במערבא, יען כי הילמדנו הוא אגרת ארץ ישראל, כמו שרש"י (בראשית ס"ז ב') יכנה את המדרש ב"ר "אגרת ארץ ישראל". ור' מוֹבִיָּה בלקח טוב ח"ב פ' ואתחנן הביא דברי הבה"צ, וכתב וחכמי ישראל אמרו מצאנו בתפלת חנה מעין י"ח בו, תקנתו שצ"ל וחכמי ארץ ישראל אמרו, ור' מוֹבִיָּה כדרכו להעתיק מאמרים ארמיים בלשון ק"כ כתב אמרו חכמי ארץ ישראל במקום אמרין במערבא. עיין במכוא למדרש לקח טוב אות ה' (דף י' ע"ב). ובעל הלכות גדולות בהל' י"ו הביא גם את מדרש ב"ר וז"ל תאני בבראשית דרבי אושעיא וקין זה קוננים ודרדר אלו ערביות, והוא בב"ר פ"כ אות י', וגם בהל' הספר מזכיר ג"כ את הב"ר, ועוד שם בהל' הספר מביא מאמר גדול מן מדרש משלי פט"ז המתחיל פלם ומאוני משפס לה, וכמו כן כוון בהמאמר "אמרין במערבא" אל הילמדנו.

ג) רבינו סעדיה גאון. (נולד ד"א תרכ"ב אנפטר תש"ב) (א). הביא את הילמדנו. בתשובת הגאונים שערי תשובה ס' ג"ט, מובא תשובה בשמו, וכתב ואסור הקורא שיתן עיניו חוץ לתורה שלא ניתנה התורה אלא בכתב בו, והביא הרב הגאון בעל איי הים שראה בתשובת הגאונים כתב יד שהנוסחא שם ובילמדנו הקורא בתורה אסור שיתן עיניו חוץ לתורה בו. והוא בתנחומא כ"י וירא אות ו', ונמצא גם בנדפס אות ה', ועיין בתנחומא וירא הערה מ"ד מה שהעירוהי שם.

ד) רב האי גאון. (נולד ד"א תשכ"ט ונפטר ד"א תשצ"ח). בתשובה ארת ממנו (נדפסת גם בתשובת הגאונים ח"ב צד כ"ז שהוציא לאור הרב החכם ר' חיים מאיר הורוויץ) הביא וז"ל ובאגדה דויקרא ובתנחומא באשה כי תוריע אין מלך המשיח בא עד שיכראו כל הנשמות שעלו במחשבה להבראות, ואולי הן האמורין בספר אדם הראשון, זה ספר תולדות אדם ע"כ. ונמצא לנכון בו"ד פט"ו אות א', אבל לא נמצא בתנחומא, ואין ספק שכון אל הילמדנו.

ה) רבינו נסים גאון. (חי במאה השמינית לאלף החמישי לשך ד"א תש"ן—ד"א ת"ת) הביא בספרו המפתח על מס' ברכות פ"ט (דף כ"ה ע"א), ח"ל במדרש ילמדנו רבינו שהתורה סולמה [צ"ל סוליסה] ענוה, דכתיב עקב ענוה יראת ה', ובתרה [צ"ל וכתרה] יראה, דכתיב ראשית חכמה יראת ה', ע"כ. בודאי כוון לילמדנו הנאבד, ונמצא ג"כ בתנחומא הנדפס בראשית אות א'. ובתנחומא שלנו בהעלתך אות ט"ז מובא מאמר הדומה לזה מה שעשתה חכמה עמרה לראשה עשתה ענוה סוליסה לרגלה, שנאמר ראשית חכמה יראת ה', וכתוב עקב ענוה יראת ה', ומובא בילקוט משלי רמז תתק"ס בשם התנחומא, והמאמר נמצא גם בירושלמי שבת פ"א (דף ג' ע"ג) ושם הגי' עשת ענוה עקב לסוליסה, וכן נשנה המאמר בריש הוית, ועיין בתנחומא שם הערה ס"ג. עוד שם שבת פ"ט (דף מא ע"ב) הביא וכגון זה יש בכדרש ילמדנו הלא כתבתי לך שלישים אמר ר' יהושע בר נחמיה הן תורה שאותיותיה משולשות כו' (ב), והוא בתנחומא הנדפס יתרו אות י'. וכבר כתבתי כי ס' שמות מתנחומא הנדפס הוא הילמדנו, לכן הביא לנכון בשם הילמדנו (ג).

ו) רבינו נתן בעל הערוך. (חי במאה התשיעית לאלף החמישי והשלים ספרו בשנת ד"א תתס"א) השתמש הרבה במדרש ילמדנו (הנאבד), ומביא ממנו הרבה מאמרים מכל סדרא וסדרא, חוץ מפ' מסעי מס' במדבר, וחוץ מן ז' סדרות האחרונות מס' דברים, היינו: שופטים, תצא, תבא, נצבים, וילך, האוינו, ברכה, ואין ספק אצלי שהיו חברים בכ"י מהילמדנו שהיה לפניו. את התנחומא שלנו ואת תנחומא הנדפס, לא הביא כלל, כי לא ראם, והמוספי ואחריו הרמ"ל כתב לפעמים לא נמצא בתנחומא לפנינו, ונעלם ממנם כי הערוך לא

(א) כל דוקעי דוכות הגבינו את ימיו למאשים שנה והסמידו זמן הוללו לשנה ד"א תרנ"ב, חולס חנני נכחמל שנה תרל"ב לז תקס"ה כי נולד לפחות שלשים שנים מלפנים היינו בשנת תרכ"ב.

(ב) ומה שהביא שם והסיקפס ההגדה דבר זה אומימיס תשינשים כלומר שחמורה נקית אחס ס', כוונתו למדרש משלי פכ"ב.

(ג) רבינו נסים השתמש הרבה במדרשים, פיין בפסיקתא פסקא יהודש הפסח ק"א הנאמי כי בפסקי דקעי מנחם שמו סמן למת עכבהניס פומחיס אלנכותיכס כשן מנכיס, מדכני הפסיקתא שם.

מבוא

לא כוון אל התנחומא, רק להילמדנו הנאבד מאתנו. במבוא להפסיקתא הערה ג' העירוני כי לפעמים כשהביא את הילמדנו יציין בלשון פסקא, כמו בערך אפופסין, כבד, ששן א', יען בלי ספק מדרש ילמדנו היה מאמריו נחלקים פסקא פסקא. ולפעמים יש לחקן בדבריו, כמו בערך אולוגלוגין בהגדת ילמדנו בולקתתם לכס ובפ' שלח בפסיקתא לא הונו, וכן בערך נקר א', בריש ילמדנו כו', ובפסיקתא ויקהלו משה ואהרן, צ"ל בפסקא. והגני נותן לפני הקוראים בפרק י"ז וי"ח שתי רשימות, האחת לפי סדר הערכים שמוצא בהם מאמרים או מלות מילמדנו. וסרחתו לרשום באר היטב המקומות אל איזה סדרא ציין וכוון, כי לרוב ציין רק הפסוקים, (עיין לקמן פרק י"ז). ורשימה השנית לפי סדר פרשיות התורה, (עיין פרק י"ח), כי שערתי שיהיה בזה תועלת, אולי יואל אלוה וימצא המסמך היקר הזה, יהיה מוכן להקורא בנקל כי הוא הוא הילמדנו, כפי אשר מובא בערך לפי סדר פרשיות התורה, כי ע"פ הערכת סדר הזה באתי בעזרת החונן להחיות דעה, להתבונן כי כל ספר שמות בתנחומא הגדפס הוא הילמדנו מ"ס שמות, כי כל מה שמוצא בערך מילמדנו מ"ס שמות נמצא הכל בתנחומא הגדפס אחד לא נעדר, ולכן נתתי ג"כ (בפרק י"ט) עוד רשימה שלישית מכל הערכים שהביא בס' שמות אנה נמצא המאמר בתנחומא הגדפס ע"פ דפוסי תנחומא המאוחרים שנפרדו המאמרים לפרקים, כל ענין בפני עצמו, ונסמנו באותיות הא"ב, וכל מבקשי המאמר בס' שמות מהתנחומא לא ייעפו במקומו ימצאוהו. מלבד מה שהביא הערך בערך אסטרמינוס, גליור, סנקתרדון, חסר בגדפס, והוסיף המדפס ממנובה ע"פ כ"י, עיין ברשימה הערה ח'. גם חסר לפנינו בגדפס פ' ויקהל פקודי, את פ' ויקהל הביא בחמשה מקומות, (עיין רשימה) ולא נמצא לפנינו. וכן את פ' פקודי הביא ג"כ בהמשה מקומות, והיה חסר ג"כ, והשלים המדפס ממנובה, עיין ברשימה הערה י"ח.

(ז) הגשר הגדול רש"י ז"ל (גולד ד"א ת"ת ונפטר ד"א תתס"ה) מביא את התנחומא במקומות רבים, והרבה פעמים מפרש הכתובים ע"פ התנחומא, אף שלא הזכירו בשם, ולא ארשים כל המקומות ההם אשר התנחומא הוא המקור לפירושו, כי קצר המצע מהשתרע, ולזה נדרש מאמר שלם. ובכל המקומות האלה גם במקומות שהזכירו בשם כוון לרוב להתנחומא כ"י שלנו, ובמקומות מעטים אל התנחומא אשר כעת בגדפס. והנה ידידי הרב החוקר הגדול מהר"א ד"ר בערלינר בספרו זכור לאברהם (בערלין תרכ"ז) הציג מראה מקומות לפירוש רש"י ז"ל על התורה, וחשב רש"י כוון להתנחומא הגדפס, וציין בדבריה מקומות, "תנחומא", אולם רובם הם בגדפס בסגנון אחר, ואשר נמצא בגדפס כלשון רש"י, הם מן המאמרים בגדפס הלוקחים מן תנחומא כ"י שלנו, וכאשר נגלה כעת בחסד אל התנחומא הישן והקדום ימצא הקורא שם המאמרים בצביונם אשר עליהם כוון רש"י, והיו לו למקור לפירושו, ועל הרבה מהם העירוני בהערות שלי להתנחומא (ד), ואלה הם המקומות מפירושו רתנ"ץ שהביאו ומזכירו בפירושו. (בראשית ג' ז') מדרש רבי תנחומא, הוא בכ"י וירא אות ל"ב (ומובא גם בגדפס

(ד) הכהן המוקד היל' כאשר חפץ בגדפס ולא מלא, רק ראה כי הילקוט הביא המאמר הסוף בשם התנחומא, ציין על איזה מקומות כדל"י, "ילקוט בשם התנחומא" אולם התקומות הסה הילקוט, מתקדם בתנחומא כ"י שלנו, כי גם בשל הילקוט הביא בשם התנחומא כ"י לא התנחומא אשר כעת בגדפס. וכל המאמרים שהביא בתנחומא לפנינו ככ"י (כמו שהראה להלן ברשימה) אשר נחתי לפני הקוראים מכל המקומות הילקוט שהביא את התנחומא אנה נמצאים ככ"י. (עיין נפרק ט"ו). ובגדפס הביא המקומות שהלא הכהן היל' מנחלים הילקוט בשם התנחומא, ואנה הם ככ"י שלנו, אביא בהמשך דבריו אשר כתב בלקוטים בנפח ספרו כ"י"ים לפנינו. "התנחומא אשר בשם רבי תנחומא, או מדרש רבי תנחומא, או רק תנחומא קטן, טל חילופי טקסאותיו אשר נראה מן פירוש רש"י, הסיועונית נכמה מקומות, גם ציינתי בכל מקום, אשר לא מלאתי המאמר בתנחומא שלפניו, וכן הכאיות הכהן פסחים לפיין הילקוט מה שהביא בשם התנחומא, מה שנתלה גם בפירוש רש"י, ואם נלפס יחד נראה לנו שלפני רש"י היה התנחומא ביחס שלימות, ועיין גם בנא"י ח' ע"ס אות א', והמצינו שם יראה כי הביא שם המאמר בשם רש"י, ואת אשר הביא אחר"כ בשם התנחומא הוא המאמר אחר ונמצא ג"כ בשל אות כ"ד. גם עוד תראה שם בלקוטים אות א' שהביא את דברי רש"י בראשית א' א' אחר ל' יתחן ט', וכעת לא נמצא בתנחומא, רק בילקוט שמות י"ב א' (הוא כדמו קפ"ה) בשם התנחומא, וגם בתנחומא ק"ל הביא רש"י המאמר התנחומא, ונראה בעליל כי המאמר טלו היה כחז בתנחומא, וכמו כן המאמר כדל"י בראשית שם, ובשניל ישראל שנקראה בראשית תנחומא, ומונח בילקוט ידמה ב' (הוא כדמו רס"ד) בשם התנחומא, ע"כ. וגם כהן מנחם כי המאמר

מבוא

[illegible]

(1) גם בתולדות רש"י כתב וכן מודעת זאת דמדרש תנחומא שנידונו אינו מדרש הנחומא שהיה (לראשונים, והעיר שם בספרו כ"ב מן המחמר כוכ א"ל יתכן כו' שלא נמאז בתנחומא שנידונו, ובאשר בעירומי הוא נכ"י שלמים).

מבוא

תולדות אות ז'. (ויגש מ"ז י'). תנחומא. הוא בכ"י נשא אות כ' גם בנדרפס שם. (ויהי מ"ח ה') תנחומא. הוא ויהי אות י"ב, ע"ש מה שכתבתי בהערה ס'. (וארא ח' י"ז) כדאיתא במדרש רבי תנחומא, הוא בפ' בא אות ד'. (שם ט' ל"ב) ובמדרש רבי תנחומא כו', הוא סוף וארא. (משפטים כ"ד י"א) כך מדרש תנחומא, ליתא בכ"י ולא בנדרפס, וצ"ל ברש"י כך נדרש בפסיקתא, והוא בפסקא אחרי מות (קע"ג ע"א). (תרומה כ"ה ה') פירש רבי תנחומא כו' הוא בתנחומא תרומה אות ט'. (ויקהל ל"ח ח') כך דרש רבי תנחומא. לא מצאתי בכ"י הדרשה על במראות הצבאות, ובנדרפס פקודי אות ט' שהוסיף המדפיס מכנוסובה נמצא דברים אחרים אבל בסגנון אחר מזה הדרוש. (פקודי ל"ט ל"ג) מדרש רבי תנחומא, הוא בכ"י סוף פ' פקודי, ועיין גם בנדרפס אות י"א. (שמיני י"א ב') כדאיתא במדרש רבי תנחומא, הוא בכ"י אות י'. (במדבר כ' ב') כדאיתא בתנחומא בפרשה זו, הוא בכ"י אות י"ב. (שלה י"ד מ"ד) ומדרש תנחומא, הוא בהוספה לפ' שלה אות י"ט. (קרח ט"ז א') פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא. הוא בכ"י קרח. (שם שם ז') תנחומא, הוא בפ' קרח אות י"ב. (חוקת כ"א כ') כך דרש רבי תנחומא. הוא בכ"י חוקת אות נ', ונמצא גם בנדרפס אות כ"א. (בלק כ"ב כ"ה) ומדרש אנדה יש בתנחומא הוא באות י"ב. (פנחס כ"ו י"ג) ליתא בכ"י, רק בנדרפס פ' פנחס אות ה', וכן במדרש במ"ד פנחס פכ"א אות ח' שגם שם נוספו הדברים כמו שהוא בנדרפס, ואין ספק כי היה כן בקובץ התנחומא כ"י שלנו, וגם היה כן לפני רש"י, כי תנחומא הנדרפס מס' במדבר לקוח מן הכ"י שלנו. (עוד שם פנחס כ"ט ל"ה) ובמדרש רבי תנחומא, הוא בכ"י סוף פ' פנחס. (מסעי ל"ג א') ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת, הוא בכ"י ריש מסעי.

גם ברש"י (שה"ש י"ג) כך דרש רבי תנחומא, הוא בכ"י במדבר אות י"א וכן בנדרפס. (קהל א' ד') ומדרש תנחומא כו' עוד לא מצאתי המאמר, וגם בילקוט רמז תתק"א אחר שהביא מאמר גדול ממדרש קהלת סיים והארץ לעולם עומדת אלו ישראל, והוא המאמר שהביא רש"י בשם התנחומא, והסר שם הציון, וברש"י ובילקוט מובא הכתוב ואחם תהיו לי ארץ חפץ, צ"ל כי תהיו אתם ארץ חפץ (מלאכי ג' מ"ב). (קהלת ב' ח') הוא בכ"י פ' קדושים אות י'. (שם שם כ"א) ומדרש אנדה בתנחומא, הוא בכ"י חוקת אות ט"ז, ע"ש בהערה קפ"ו. (יהושע ב' ד') ומדרש אנדה רבי תנחומא, הוא בתנחומא שלה אות א' וגם בנדרפס. (שם ג' ד') במדרש תנחומא. הוא במדבר אות ט'. (שם י"א י"ח) במדרש תנחומא. בכ"י שלנו כעת לא מצאתי עוד, רק נוסף בנדרפס ממות אות ד', ובמדרש במ"ד פכ"ב אות ו', ועיין בתנחומא ממות הערה ל"ג שהעירותי שבנדרפס נמצא הוספה. (שופטים ג' י') דרש רבי תנחומא, הוא בנדרפס שמות אות כ', ובסגנון אחר בנדרפס תשא אות כ"א ושם"ר פ"ג אות ב', ואולי ראה רש"י כן בילמדנו, כי התנחומא הנדרפס לוס' שמות הוא הילמדנו. (שם ד' ג') דרש רבי תנחומא, הוא בכ"י פ' צו אות ד', ובנדרפס נוסף מן המדפיס כדפוס מאנוסובה. (שם ו' י"ד) כך דרש רבי תנחומא, לא מצאתי לפנינו, ומובא בילקוט שופטים רמז ס"ב בשם הילמדנו. (שם י"א ל"ז) ומדרש אנדה דורש רבי תנחומא, הוא בכ"י פ' בחקותי אות ז', וע"ש בהערה מ"ד. (שמואל א' י' כ"ב) ומדרש אנדה רבי תנחומא, הוא בכ"י ויקרא אות ד' (ובנדרפס אות ג') הוא הוספת המדפיס מכאנוסובה. (שם י"א ח') בילמדנו. בפעם הזה הביא רש"י את שם הילמדנו על שפתו, והוא בתנחומא הנדרפס כי תשא אות ט', ותנחומא מס' שמות הוא הילמדנו, וכן מובא בערוך ערך בוק בשם הילמדנו, ונשנה גם בפסיקתא שקלים (י"ז ע"א) ובמדרש במ"ד פ"ב. (שם כ"ב ד') כדאיתא במדרש רבי תנחומא, הוא בכ"י וירא אות כ"ה. (שם כ"ח ח') כך דרש רבי תנחומא, הוא בכ"י אמור אות ד'. (ש"ב י' ב') במדרש רבי תנחומא, הוא בכ"י וירא אות כ"ה. (מ"א א' ג') כך דרש רבי תנחומא, הוא בכ"י מסעי אות ט'. (שם ב' ה') במדרש רבי תנחומא, הוא ג"כ מסעי שם. (מ"ב ג' כ') במדרש רבי תנחומא, הוא ג"כ בנדרפס תשא אות כ"ט, והוא הוא הילמדנו. (שם ד' א') במדרש רבי תנחומא. הוא בנדרפס משפטים אות ט', ומובא בשם"ר פל"א אות ד', ופ' משפטים מן הנדרפס הוא הילמדנו. (שם כ' י"ד) כדאיתא בתנחומא, יש לתקן ברש"י שצ"ל כדאיתא בכ"ר, והוא בפ"ט אות י"א, ולפנינו הגי' ד' שהקיש הקב"ה, ובמדרש במ"ד פ"כ אות ו' (ואות ה') ואות ו' הם נוספו מן הכסדר את המדרש במ"ד הגי' זה אחד מ' בני אדם כו'. (ישעיה ג' י"א) תנחומא הוא בפ' אמור אות ז' ע"ש בהערה ס'. (שם ו' ב') ובתנחומא ראיתי. הוא בפ' אמור אות י"א. (שם ח' ח') ראיתי בתנחומא, הוא בפ' מצורע אות י'. (שם כ"ח כ"ד) במדרש רבי תנחומא, כעת עוד לא מצאתי. (שם ל"ט א')

מ

מבוא

כדאיתא בתנחומא ובפסיקתא, המאמר מתפסיקתא הוא בפסקא כי תשא (דף י"ג ע"ב) וע"ש בהערה ס"ט. ובתנחומא שהביא הוא כן בנדרס כי תשא אות ה', ורש"י ראה בילמדנו, וס' שמת מתנחומא הנדרס הוא הילמדנו, וגם הערוך ערך צל ג' הביא זה בשם הילמדנו. (שם שם ג') כדאיתא בתנחומא, עיין לעיל שהבאתי מרש"י מלכים ב' י"ד. (שם מ"ח ח') כך דרש רבי תנחומא, הוא בנדרס שמות אות כ'. (שם מ"ח ט"ו) ומדרש אנדרה רבי תנחומא, עוד לא מצאתי כעת בתנחומא כ"י אבל נמצא בנדרס יתרו אות י"א. (ירמיה ב' ל"א) כך במדרש רבי תנחומא, הוא בפ' במדבר אות ב'. (שם ט"ז ט') ובמדרש רבי תנחומא, הוא בפ' ויצא אות י"ד. (שם כ"ח ז') כך דרש רבי תנחומא, נמצא בנדרס וירא אות י"ג. (יחזקאל ט"ז י"ט) כך דרש רבי תנחומא, הוא פ' ראה אות י"ד, ע"ש בהערה ע'. (שם שם כ') במדרש רבי תנחומא, לא מצאתי רק במדרש איכה פ"א בפ' טומאתה בשוליה הוה כומריא אתי לגבי בר נש כו', וכן הוא בפסיקתא רבתי פכ"ט אות ד' והמאמר קטוע שם. ואולי הביא רש"י כן בשם הילמדנו, עיין ערוך ערך הן, וערך קנקל, שהביא מאמר אחד בשם הילמדנו ואיכה רבתי, והוא שם באיכה רבתי במאמר שלפניו לכן אפשר שגם המאמר השני היה ג"כ בילמדנו. (שם שם ס"א) ומדרש אנדרה דרבי תנחומא. ולא מבריתך ולא מפרמנוניא שלך כו', ורש"י סיים וזה הלשון קרוב ללשון לע"ז שכן קורין עתה לקרבות פטראמוניה בלע"ז, וכן קורין כל דבר שיש לו לאדם מנהלת אבותיו ע"כ. והוא Patrimoine, Patrimoine (מין פרנסה, מחייתו ופנסתו), ולא מצאתי לא המאמר ולא המלה בתנחומא, וגם הערוך לא הביאו. (שם כ' ג') מדרש תנחומא. המאמר הוא מה שהביא לעיל בירמיה כ"ח ז', וזוהי בנדרס וירא אות י"ג. (שם ל"ה י') ומדרש אנדרה רבי תנחומא. לא מצאתי בתנחומא רק במדרש ב"ר פס"ז אות ח', ושול"ט מזמור י"ד. (שם מ' כ"ה) דרש רבי תנחומא, הוא בפ' בהעלותך אות ז' ע"ש בהערה ל"ב. (הושע ד' י"ט) מדרש תנחומא מצאתי, לפנינו לא מצאתי. (שם י"א ג') במדרש רבי תנחומא. נמצא בנדרס ויחי אות ו', ובפסיקתא רבתי פ"ג, ובאגרת בראשית פ"ה אות ב'. (תהלים צ"ט ד') תנחומא. הוא בכ"י ובנדרס ריש משפטים, וגם בשמ"ד ריש פ"ל. (שם קי"א ו') ומדרש תנחומא, זה מובא ג"כ ברש"י ריש בראשית. ונמצא גם בנדרס קצת בסגנון אחר בפ' מסעי אות י'. (שם קי"ט ק"ל) תנחומא, הוא בפ' ויקהל אות ז', גם בנדרס, וברש"י שם במקום ויפתחו בדברי תורה, צ"ל ויפתחו באורה. (משלי א' כ') כך דרש רבי תנחומא, הוא בפ' בחקותי אות ד'. (שם ד' כ"ג) הוא בפ' כי תצא אות ב'. (שם י' כ') ומדרש רבי תנחומא, נמצא בנדרס כי תשא אות ו', ויותר נכון כי צ"ל ברש"י, ובפסיקתא, והוא בפסקא כי תשא (דף י"ד ע"ב), ועיין שם בהערה פ"ג מה שהקנתי בדברי רש"י. (שם כ' כ"א) ובמדרש רבי תנחומא, לא מצאתי. (שם כ"ז י"ד) במדרש רבי תנחומא, הוא בפ' בלק אות כ"ד. (שם כ"ח כ"ה) כך פירש רבי תנחומא, הוא בפ' בראשית אות ל"ז. (שם שם ח') כך דרש תנחומא, הוא בפ' משפטים אות ה', גם בנדרס אות י"ד. (שם שם כ"ג) בתנחומא. הוא בהוספה לפ' דברים, ע"ש בהערה ד'. (שם ל"א כ"א) כך הוא נדרש בתנחומא, הוא בפ' ראה אות י'. (איוב ד' י"ב) במדרש תנחומא. ואחרי המלות האלה נמצא ברש"י שם, "מצאתי מונה ול"ש" וזה הוספת המעתיק או המדפיס שהוסיף מצאתי מונה, ר"ל כ"י מונה מתנחומא או רש"י מונה, וליתא שם. או שברש"י היה כתוב במדרש תנחומא מצאתי ולא יותר, ואחר רשם בצדו "מונה וליתא שם" הבוונה שהמעתיק הגיה, וליתא שם" שלא נמצא במדרש תנחומא. והמאמר הזה לא נמצא בתנחומא רק בב"ר פנ"ב אות ה', ועפ"ד אות ז', וי"ד פ"א אות י"ג, ומובא בילקוט וירא רמז פ"ח, ילקוט משלי רמז תתקנ"ג בשם ב"ר, וילקוט איוב רמז תתצ"ג בשם וי"ד. (שם כ' כ"ו) כן מצאתי במדרש רבי תנחומא, הוא וירא אות ח'. (שם כ' כ') דרש ר' תנחום צ"ל רבי תנחומא, והוא בפ' נח אות י', וגם בנדרס שם אות ז'. (שם ל' י"ט) במדרש רבי תנחומא. עיין תנחומא תצא אות ה', ובנדרס תצא אות ו', ובפסיקתא דרב כהנא פסקא וזכור דף כ"ד ע"א ובפסיקתא רבתי וזכור דף מ"ז ע"א. (שם ל"ז כ"א) וכן מפורש במדרש רבי תנחומא, הוא בנדרס פ' משפטים אות י"א, וס' שמת מתנחומא הנדרס הוא הילמדנו, וכן מובא בערוך ערך ברתת בשם הילמדנו. (דניאל א' כ') כך מפורש בתנחומא, הוא בכ"י מקץ אות ד' ובנדרס אות ב'. (שם ד' כ"ז) כך דרש רבי תנחומא. הוא בנדרס משפטים אות ד'.

ח) רש"י בפירושו לזהלמוד. (קדושין ל"ג ע"ב) מפורש במדרש תנחומא, הוא בתנחומא כ"י פקודי אות ד' עיין שם הערה ל'. (סוטה ז' ע"ב) דרש רבי תנחומא, הוא בכ"י וי"ט

וישב אות י"ז. (שם שם) ומדרש אגדה דרבי תנחומא, הוא בכ"י ב' וישוב שם. (שם ל"ז ע"ב) מפורש במדרש רבי תנחומא, הוא בכ"י ב' ויגש אות ז'. (ב"ק צ"ב ע"א) מדרש אגדה הוא בתנחומא, הוא בכ"י פ' וישוב אות י"ז. (ע"ז ג"ד ע"ב) ובתנחומא דריש מאתרו פסוק צור ילדך תשי, אולי צ"ל בספרי, עיין ספרי האזינו פסקא שי"ט, או וי"ד, כי נמצא בויקרא רבה פכ"ג. (הוריות ז' ע"ב) וכן מצינו במדרש תנחומא, הוא בפ' במדבר אות י"ב.

(ט) רש"י בספר פרדס הנדול (בהל' תנוכה דף מ"ז ע"ג דפוס קושטאנטינה) הביא וז"ל. בתנחומא ובפסיקתא ותשלם כל המלאכה אמרין מאד עמקן מחשבותיך אר"ה בכ"ה בכסלו נגמרה מלאכת המשכן כו'. ודבריו אלה הבאתי גם במבוא להפסיקתא אות ז' סי' ט' והעירותי שהוא בפסיקתא רבתי פ"ו פסקא ותשלם כל המלאכה (י), והשבתי אז כי הציון "תנחומא" מוסב למטה, אבל כעת עיינתי כי לא נמצא בתנחומא כלל, רק הציון "תנחומא" מוסב למעלה על המאמר שהביא, ובסוף סיים "תנחומא". והוא מה שהביא שם ומה ראו לקרות בימי תנוכה תנוכת המזבח? לפי שעשה משה בחר אותן ק"ב ימים פעם שלישי מ' יום וי"ד בעשרה בתשרי ונתבשר סלחתי ביו"כ, ובו ביום נאמר לו ועשו לי מקדש וידעו הכל שנתרצה להם שמחו הכל במלאכת ועשו אותה בוריות, אמר ר' שמואל בר נחמני לג' חדשים עשאוה, תשרי מרהשן ובכסלו נגמרה בתנחומא. ע"כ, והוא נדפס סוף פ' פקודי אות י"א.

(י) רש"י בפירוש המיוחס לו על מדרש בראשית רבה. אף כי נודע שהפ' הזה איננו מרש"י, רק יען כי נקרא שמו עליו, אמרתי להביאו פה. ובכל המקומות שהביא את התנחומא כוון לכ"י שלנו ושאל ממנו הרבה, מלבד המקומות שרששתי נמצא בהרבה מקומות שהביא דברים מן התנחומא מבלי הוכיחו בשם, והם ככתבם וכלשונם בתנחומא (י). הפ' הזה הוא מאיזה קדמון, ונמצא בו הרבה דברים ופירושים יקרים, בפס"ה הביא את קרובו ר"ם בר יצחק. (ב"ד פ"ו) ואמרינן בריש תנחומא. הוא בתנחומא כ"י בא אות י', וצ"ל בריש תנחומא בא או במדרש תנחומא. (שם שם) וכן מפורש במדרש רבי תנחומא, יש לתקן שצ"ל וכן מפורש בפסיקתא, עיין פסקא דהחודש ובהערה ג'. (שם פ"ב) במדרש רבי תנחומא, הוא בפ' בראשית אות כ"ו. (שם שם) במדרש רבי תנחומא, הוא בפ' בראשית אות כ"ו. (שם שם) במדרש רבי תנחומא, הוא בפ' בראשית אות כ"ד. (שם פכ"א) ובתנחומא מפרש, הוא בבראשית אות כ"ג. (עור שם) ובמדרש רבי תנחומא מפרש, הוא ג"כ שם. (עור שם) במדרש רבי תנחומא, הוא שם אות כ"ב. (שם פכ"ג) ובמדרש רבי תנחומא מפרש. זה לקח מפרש"י עה"ת (בראשית ד' כ"ח) שהביא כן בשם התנחומא, וכן מובא בילקוט בראשית רמז ל"ח בשם התנחומא מן המאמר שמען קולי, עד ויהי בונה עיר שהוא מן ב"ר ריש פכ"ג וחסר הציון על ויהי בונה עיר, ובתנחומא כ"י שלפנינו נשמט זה ונמצא בסגנון אחר בתנחומא הנדפס אות י"א. (שם פכ"ג) במדרש רבי תנחומא, הוא בסוף בראשית אות מ', וברש"י יש לתקן מתייחסת במקום מתייחדת. (שם פכ"ג) בתנחומא הוא בפ' בראשית אות ל"ד. (שם פכ"ט) מפורש בתנחומא, הוא בפ' לך אות ג'. (שם שם) ומפרש בתנחומא, הוא שם אות ב', וגם המאמר שלפניו על ויתאו המלך הוא שם אות ג'. (שם שם) מפורש בתנחומא, הוא שם באות ד'. (שם פכ"ב) מפרש בתנחומא, הוא שם אות ז', וגם המאמר שלפניו עלה אביו לנדרותו, הוא מתנחומא שם. (שם פכ"ט) בתנחומא מפורש, הוא בפ' וירא אות י'. (שם פכ"ג) ובמדרש רבי תנחומא, הוא בפ' וירא אות כ'. (שם שם) ומדרש רבי תנחומא מעיד עליו, הוא שם. (עור שם) ומפרש בתנחומא, הוא שם אות כ"ב. (שם פכ"א) ומפרש בתנחומא, הוא אות י"ט. (עור שם) ומפרש בתנחומא, הוא ג"כ שם. (שם פכ"ב) נמל לבוש מלכות והלבישה ועשאה מפורנה כו', זה הוא בתנחומא וירא אות כ"ז, ואין ספק שזהו רשום תנחומא, רק חסר שם במאמר שלפניו כמה שורות כמו שהעיר שם המדפיס, ואולי מה שהביא שם המ"כ על ובתם לבבי ובפירש"י בשם התנחומא דייק ליה כו' הוא מפירש"י על ב"ר שהביא המ"כ בשם הרבה פעמים רק חסר גם זה לפניו בפירושו על ב"ר. (שם פכ"ה) ומפורש בתנחומא, הוא בפ' וירא אות מ"ב. (עור שם) ומפורש בתנחומא ובפדר"א וירא ויאמר מה נורא המקום הזה, שהוא מכון כנגד כסא הכבוד של מעלה, אולי צ"ל ומפורש במכילתא, והוא מס' דשרירה

(י) עוד שם הביא ובמדרש תנחומא עיר תנוכה הנית לדוד עכסיה מנוכה נרייתו של פולס ט'. ואם בפסיקתא רבתי פ"ב.

(י) וזכר לפניו גם הפסיקתא דרב כהנא והזכירה ב"ר פנ"ד פס"ו פנ"ג פנ"ה פכ"פ, וכן הביא חת הפסיקתא רבתי ב"ר פ"ו. וכן מדרש רבתי, ב"ר פנ"ו. ובכ"ה דמ"ס מדות דל' וסי', ב"ר פנ"ג.

דשירה פרשה י'. (שם ע"ו) ובתנחומא מפרש, הוא ב' וירא אות מ"ו. (שם ע"ג) כך מפורש בתנחומא, הוא ב' תולדות אות ג'. (שם ע"ג) ומפרש בתנחומא, הוא ב' ויצא בסוף הסדר. יא) רבינו שמחה תלמידו של רש"י ז"ל (נפטר בשנה אחת עם רש"י ז"ל ד"א ה"ס ה'). במהורז וויטרי (כ"ו) ס' נ"ה הובא בהכרחל שנה רביעית (שנת תר"ם) צד הרפ"ט הביא ז"ל דררשין כל אחרות ה' חסד ואמת כו' וכוון לתנחומא כ"י וירא אות ד', עיין שם הערה ל"ג.

יב) רבינו שוביה בר אליעזר ז"ל (חי באמצע המאה התשיעית לאלף החמישי, עיין מבוא בראש מדרש לקח טוב) הביא את התנחומא בספרו דנ"ל ומובירו בשבו, כמו לדוגמא (שמות ד' כ"ו) ר' תנחומא דרש בספרו, ונמצא בכ"י שמות אות כ"ה גם בנדרפס אור כ"ו. עוד שם (שמות י"א ט') כך דרש רבי תנחומא במדרשו, והוא בכ"י בא אות ד', גם בנדרפס אות ד'. וכמו כן הביא בחלק ב' (אמור ל' ע"ג, נשא ל"ט ע"ד, פנחס ס' ע"ג, עקב ס"ט ע"ד), והבאברים נמצאים בכ"י גם בנדרפס, ואין מספר לכל המאברים אשר לקח מהתנחומא אף שלא נקרא שמו עליהם, וכוון תמיד אל הב"י שלנו (ח).

יג) רבינו מנחם בר שלמה בעל מחבר ס' שכל טוב, פירוש על התורה כתב יד (עיין מבוא למדרש לקח טוב הערה ל'). (וזמן חבורו שנת ד"א התצ"ט), מוכיר את התנחומא. וכאשר יזכר ה' להוציא הב"י לאור אדבר ברחבה מזה.

רבינו

(ח) צפת אשר כתבתי את המטא והסעות למדרש לקח טוב השבתי כי התנחומא כ"י הנמצא בווילנא ובהאקספארד ואשר היה אז בידי רק דוגמאות ממנו הוא הילמדנו הנאמד, רק נקרא ג"כ בשם תנחומא, ובעבור זה כתבתי כי הילמדנו אשר היה ביד הראשונים וקראו גם בשם תנחומא הוא היה למרחק מיני ר' עובדיה והסכל פל ספרו כמה מדרשים ממנו, אולם כעת מודע לי כי ר' עובדיה כוון אל התנחומא כ"י שלנו לא אל הילמדנו, וממנו שאב דרשמו, כמו שנתראה מה שכתבתי שם. בתחלה בראשית הביא מדרש. א"ל יצחק אל' היה לרין להחמיל אלא מן הכותש כזה, וזה מובא בילקוט בא רמז קפ"ו בשם תנחומא, ואינו בתנחומא שלנו, ובאמת לקח זה מתנחומא כ"י בראשית אות י"א, וכן פתח רש"י את פירושו למורד במחלוקת הזה מהתנחומא, גם התאחד שהביא שם למחלוקת לאחד בתחלה אלא לשון בראשית כו', ומובא גם בילקוט ימימי רמז קס"ד בשם התנחומא, הוא לפנינו בכ"י אור י" (פיין בילקוט טוב בראשית א' הסעה ל"ב). עוד שם הביא ד"א בראשית צמות המורס שנקראת בראשית שנתה ואשים דברי בפיר' וגו' וזה מובא בילקוט רמז קל"ו בשם התנחומא והוא לפנינו בכ"י בראשית אות י' (פיין בילקוט טוב שם הסעה ל"ב). וכן פיין בראשית א' הסעה ס"ו, ובאמת כמו שהביא ר' עובדיה הוא בתנחומא כ"י סוף אות י"ב. וכן (וישאל ל"ב ט') התקין עמנו לג' דברים לזכרון למלחמה ולתפלה, ובילקוט רמז קל"א מובא זה בשם התנחומא, ומובא בכ"י פ' וישאל אות י', וכן (ט"ט בסעה כ"ד), וכן (ט"ט בסעה ג'), נתאל בראשית בכ"י פ' נשא אות כ"י, וכן (ויחי ל' הסעה י"ב) הבראתי שמואל גם בילקוט בשם ב"ל וליחא שם, ובאמת בילקוט ל"ב תנחומא, והוא בכ"י ריש שמואל. וכן בכמה מדרשים שהביא המחבר והם מובאים גם בילקוט בשם התנחומא, וישן כי לא מודע לי אז כי נתאל התנחומא בכ"י אשר אליו כוון ר' עובדיה, ככתבתי בראשית מקומות הסעות כי בתנחומא ליתא. כמו בילקוט טוב שמואל א' הסעה י"ב והסעה י"ב ככתבתי "ליתא לפנינו בתנחומא ובאמת הוא בכ"י ריש פ' שמואל. וכן שמואל ב' הסעה פ"ו הבראתי שמואל בילקוט רמז קס"ח בשם תנחומא ולפנינו חקר, והוא בכ"י וילא אות ה', וכן שם בסעה ב' הסעה ק"א ככתבתי ג"כ מובא בילקוט בשם תנחומא ולפנינו ליתא, והוא נתאל בכ"י אות י"א. וכן שמואל ג' הסעה י' והסעה י' פתחתי חקר בתנחומא לפנינו, והוא בכ"י אות י'. וכן שמואל י' הסעה ל"ד ככתבתי לא תלאתי בתנחומא רק בילקוט רמז קפ"א וחקר שם הליון, ובאמת דברי בילקוט הם מתנחומא כ"י אור י"ב והליון מכתב שליפניו מוכר גם על זה. וכן בראשית מקומות הסעות על דבריו כי לא נתאל כלפנינו ממנו במקורה אשר לייתי, כי נעלם ממני אז המקור הנאמן אשר שאב ממנו והוא בתנחומא כ"י, כמו שכתבתי בראשית א' הסעה ס"ו ככתבתי בל"ל ויניחשתי הוא בסגנון אחר, ובאמת כעת ראונו כי המחבר הביא כמו שהוא בכ"י אות י"ב. עוד שם ב' ד' הסעה ב' ככתבתי א"ר פנחס בשם ר' ראובן, כי בל"ל הגירסא ר' יודן בשם ר' אבין, ובתנחומא הנדפס ר' יודן הביא דרשמו ע"כ. ועמה בראשית כמו שהביא כן הוא בכ"י שלנו. עוד שם הסעה י"א אמר ר' אליהו כי ככתבתי זה חקר בל"ל ומאלה התנחומא (הנדפס) בלי שם האומר, אבל בראשית בכ"י הוא כמו שהביא התחבר. עוד שם הסעה י"ד ככתבתי המלות הנדפס ואניכרם שקולין הן ליתא בל"ל רק בשו"ת מחזור ס"ב (ז"ל ק"ד), ובאמת הוא בכ"י שם אות ט"ו. וכן ויחי ב' ט"ו שכל חיי אביהם היו אובלים על שלחמו, פיין שם בסעה י"ב, והוא נתאל בכ"י ריש שמואל אות ב', ובילקוט סוף ויחי רמז ק"ו נדפס בשמות ב"ל וז"ל תנחומא. וכן שמואל ד' הסעה כ"ה הבראתי כי בילקוט בשם תנחומא ג' אחרת מהנדפס, אולם המחבר הביא בל"ל בילקוט והוא כן בכ"י אות ה'. עוד שמואל י' הסעה ל"ב ככתבתי ובילקוט בא רמז קפ"ו הביא בשם תנחומא כו', והוא נתאל בכ"י שלנו. גם שמואל י"ב הסעה ק"ו הבראתי בילקוט בשלח רמז רכ"ח מובא מחבר גדול מהתנחומא ולפנינו בתנחומא לא נתאל, אבל בראשית נתאל בכ"י שלנו. וכן עוד שם ב"ל הסעה קפ"ו בילקוט הביא בשם התנחומא וליחא לפנינו ומאלה בכ"י שלנו. וכן בסוף פקודי הסעה י"ב שכתבתי על המחבר אחד בל"ל הלוקח טוב גם בעל והסיר שם נתאל לפנינו, ועמה בראשית כי נתאל בכ"י פקודי אות ז' גם נתאל הסעה מקומות אשר לקח המחבר מהתנחומא שלנו אשר לא ייניחם עליהם כלל, כי היה נעלם ממני המקור, לדוגמא שמואל ג' ו', לפי שנתראה לו המלאך בתחלה בדמות אבן, הוא בכ"י שמואל אות ט"ו, וכאשר יסיה מתנחומא שלנו לפני הקוראים ימצאו עוד הסעה מחברים במדרש לקח טוב אשר התנחומא הים לו למקור וממנו שאב סדקה לדמות.

יד רבינו שמואל בן רבינו מאיר (הרשב"ם). (נפטר ד"א התקל"ה, ולדעת ידידי הרב הרבם הגדול הר"ד ראזין נפטר אחרי שנת תתקי"ח) הביא את התנחומא. (בראשית י' כ"ד) וה' המסיר, המלאך גבריאל, מאת ה', שכנה ממש, וכן הוא בב"ד ובתנחומא. וכן הביא זה בשם ס' הגדה סתם. (שם י"ח י"ד) וזה נמצא בב"ד פנ"א אות ב', ומובא גם בלקח טוב, ולא נמצא בתנחומא, ואולי היה לפניו בילמדנו. ועוד הביא בריש ואתחנן בילמדנו פ' שלח לך ואל תשאל לו בשעת נדרו כו', הם דברי הכותב הראשון שהבנים לחזק פי' הרשב"ם. עיין בהערת ידידי הרב החכם הגדול מהר"ד ראזין בפ' הרשב"ם שהוציא לאור. עוד שם בסוף ואתחנן הביא בהגדת ילמדנו בענין כי מי גוי גדול כו'. גם זה הוספת הכותב ולקח דבריו מהערוך ערך אופי. עוד שם הביא בילמדנו פ' אם שמר השמרון רס"ח תיבות יש בק"ש שמשכרת רס"ח אברים (נמצא גם בב"י שלנו פ' קרושים אות ו'). ועוד בילמדנו ובפסיקתא דשור אוכשב משל למלך ששלח פרוזדמא, גם זה הם דברי הכותב, ואשר הביא בילמדנו ובפסיקתא טעה בדבריו הערוך, כי בערך פרוזדמא הביא בשם ילמדנו מאמר אחר, ע"ש. ובפירוש הרשב"ם ב"ב קל"ד ע"א הביא וז"ל. מדרש פסוק כגון תנחומא ובראשית רבה ויקרא רבה עכ"ל

טו) רבינו יעקב מרומרו (Ramerú) הנקרא רבינו תם, אחי הרשב"ם (נפטר ד"א תתקל"א), מזכיר התנחומא בס' הישר ס' תקל"ו וזה לשונו. בתנחומא בפ' וירא מה שנהגו העולם להתענות בשני ובחמישי כו' הוא בב"י וירא אות ט"ו, וע"ש בהערה ק'.

טז) רבינו משה בר מיימון (הרמב"ם). (נולד ד"א תתצ"א נפטר ד"א תתקס"ה) במורה נבוכים (ח"כ פ"ה) הביא וז"ל ומספר הארבעה הוה נפלא ומקום התבוננות במדרש ר' תנחומא אמר כמה מעלות היו בסולם שבע כו' עכ"ל. והנה לא נמצא כאמר זה לא בתנחומא שלנו ולא בנדרס, רק שם איתא וכן בויק"ר פכ"ט אות ב' שו"ט מומור ע"ח מלמד שהראה דקב"ה ליעקב ד' מלכויות עולים כו'. ועיין בס' אגרת בקורת להגאון מהר"ץ חיות ז"ל שכתב בתנחומא הוא מדרש קרום ורש"י הביאו פעמים הרבה, וכן הרמב"ם במורה פ"ב לשני [צ"ל פ"י לשני] כמה מעלות היו בסולם אמרו בתנחומא ארבעה. אמנם אין זה לשון רבינו שם רק כמו שהבאתי במדרש ר' תנחומא אמר כמה מעלות היו בסולם ארבעה. ואפשר לפרש כוונתו כך. במדרש ר' תנחומא אמר, והיינו כי נמצא במדרש שר' תנחומא אמר שארבע מעלות היו בסולם, וכוונתו לאיזה מדרש שמוכר בו מאמר ר' תנחומא הנוכר, ובאמת לא נמצא זה גם במדרש רבה, ובהכרח כוונתו לאיזה מדרש שלא נמצא בידיו היום, או כוונתו במדרש ר' תנחומא אל הילמדנו הנאמר. אמנם מ"ש עוד שם אצל הנוסחאות כלם לכל המדרשים מסכימים שמלאכי אלהים אשר ראם עולים ויורדים אמנם פ' ארבעה ולא יותר וכו' עד שהם למדו מזה שרוחב הסולם היה עולם ושליש עולם, זה נמצא בב"ר פס"ח ר' ברכיה אמר עולם ושליש עולם הראה לו, עולים אין פחות משנים, ויורדים שנים, וע"ע שם ואמנם אמרם שהמלאך שלישי העולם והוא אמרם בבראשית רבה בזה הלשון שהמלאך שלישי של עולם הוא מבואר מאד ע"כ. ועיין בחיי פ' ויצא שהאריך בביאור כוונת רבינו ז"ל.

גם בהקדמת הרמב"ם לס' המצות הביא וז"ל ואמרו ג"כ על דרך הדרש כי היות מצות עשה מספר כל האברים כלומר כל אבר ואבר ואמר לו עשה בי מצוה והיות מצות לא תעשה מספר ימי השנה, כלומר כל יום ויום ואמר לו לאדם אל תעשה בי עבירה, והוא מתנחומא כי תצא אות ב'.

עוד שם בס' המצות שורש שמיני כתב וז"ל. וכן אמרו ולא יהיה כקרה וכעדרו הוא שלילה ובארו חכמים שהוא שלילה ופרשו ענינה, ואמרו בתנחומא שהוא יתעלה ספר לנו שכל מי שיהלוק על הבהונה ויערער בה לא יחול בו כקרה וכעדרו מן הבליעה והשריפה, אבל עונשו כאשר דבר ה' ביד משה ר"ל הצרעת כו'. והביאו ראיה כמה שקרה לעוויתו מלך יהודה ע"כ. אין פה כוונת רבינו ז"ל למה שנאמר בתנחומא הנדרס על פסוק זה (קרי אות י'), כי לשון תנחומא הנדרס שם לקוח מגמרא מנהדרין דף ק"י וליהא בב"י שלנו. ורבינו בעצמו הביא שם בסמוך גמרא מנהדרין שם, ובלי ספק כוון להילמדנו. וראיתי כי הרמב"ן על התורה פ' קרח בפסוק זה מביא בשם רש"י כל הפירושים הנ"ל שהביא הרמב"ם, וליהא ברש"י לפנינו. והרב הרבם מהר"א בערלינר בזכור לאברהם העיר כי כן הוא ברש"י בב"י אחר. וראיתי כי רבינו בחיי הביא ג"כ הפירוש הזה ובלי ספק לקח דבריו מהרמב"ם בס' המצות. גם

מח

מבוא

גם הרבה דברים בספר היר נובעים מתנחומא, ולדוגמא בהל' תשובה פ"ט ה"ב שגלך המשיח יהיה נביא גדול קרוב למשה רבינו, נובע מתנחומא תולדות אות כ', עיין שם בהערה קל"ד. גם מה שהביא ב"מ המצות ל"ת שס"ב ובפ' המשיניות בבאור עיקר ביאת משיח וכן באגרת תימן שכתב עיקר גדול שמשיח יהיה מבית דוד ומזרע שלמה דוקא, נובע ג"כ מתנחומא תולדות שם שכתוב שם ממי הוא יוצא מדוד שנאמר וכן שלמה וגו', עיין שם בהערה קל"ה ועיין באגרת בקורת דף ה' ובהערה שם.

יז' רבינו משה בר נחמן (הרמב"ן). (חי בסוף אלף החמישי ובהתחלת אלף השישי, ובשנת ה'א כ"ן עלה לירושלים). בפירושו לתורה. (פ' בא בפסוק אעשה שפטים) ובילמדנו וישמע בלק כי בא בלעם ששלח כמסמך לפניו, עוד שם ראה החילולי אי אכפת לך אני כמסמך שלך, זה לקח מהערך ערך כמסמך. (פ' בשלח ב' ויורו ה' עץ) כתב ושוב מצאתי בילמדנו ויראהו לא נאמר אלא ויורו הורו דרכו. הוא בנדרם בשלח אות כ"ד שהוא הילמדנו, כי התנחומא הנדרם מ' שמות לקוח כל מן הילמדנו, ולפניו הגירסא הורו דרכיו. (פ' יתרו ב' שונאי כצע) ושוב ראיתי בילמדנו שונאי בצע ששונאים ממון עצמן כו', לא נמצא לפניו, גם לא בנדרם. (פ' משפטים ב' הנה אנכי שולח מלאך לפניך) וכך אמר בתנחומא אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי, הוא בכ"י משפטים אות י'. (פ' בחקותי ב' כל חרם אשר יחרם) ועוד מצאתי באגרה בילמדנו תניא ר"ע אומר החרם הוא השבועה וכו', הוא בנדרם וישב אות ב', ובדאי נובע מהילמדנו. (דברים כ"ג) אלהינו דבר אלינו בתורב) וראיתי בילמדנו לא ידעת בסני כו', לא נמצא לפניו, אבל נמצא כעין זה בתרגום יונתן בישעיה מ"ח ח'. (ריש ואחתנן) וכן אמרו בילמדנו אמר לו רבון כל העולמים אי מתבעי לי בדין הב לי, ואי לא תתבעי לי בדין רחם עלי כשם שאמר אברהם ה' אלהים מה תתן לי. (ואהתנן ו' י"ג) ובשמו תשבע וראיתי בתנחומא אמר להן הקב"ה לישראל לא תתיו סבורין שהותר לכם להשבע בשמי אפילו באמת אין אתם רשאים להשבע בשמי אלא אם יהיו בך כל המדות הללו, את ה' אלהיך תירא שתהיה כאותן שנקראו יראי ה' אלהים, אברהם יוסף איוב, ואותו תעבוד שתהא מפנה עצמך לתורה ולמצות ולא יהיה לך עבודה אחרת לכך נאמר ואותו תעבוד וכו' תדבק וכו' אפשר לאדם להדבק בשכינה והלא כבר נאמר כי ה' אלהיך אש אוכלת הוא אלא לומר לה כל המשיא בתו תלמיד שקורא ושונה והעושה לו פרנסתא והמנהגו מנכסיו זהו שאמר וכו' תדבק, אם יש לך כל מדות אלו, אתה רשאי להשבע, ואם לאו אי אתה רשאי להשבע, ע"כ לשון אגדה זו. (עקב ו' ועישה לך ארון עץ) אחרי שהביא דברי רש"י עקב י' א' ולא זה הארון כו' סיים ודברי הגדה הם. שצמא כתוב בתנחומא, אולם בתנחומא לא מצאתי. (פ' שופטים ב' כי תקרב אל עיר לחלחם עליה) וכך אמרו רבותינו במדרש אלה הדברים רבה והוא עוד בתנחומא ובגמרא ירושלמי אמר רשב"ג יהושע בן נון קיים הפרשה הזו מה עשה יהושע היה שולח פרוסדיפגמא כו'. נמצא בדברים רבה פ"א אות י"ד (ט), והירושלמי שהביא הוא שביעית פ"ו, וכן נשנה גם בוי"ר סוף פ"ו, ובתנחומא לא מצאתי זה, ובדאי כוון להילמדנו. (פ' נצבים) ריש נצבים כתב. וכן מצאו במדרש תנחומא, עיין תנחומא נצבים אות ה' בכ"י גם בנדרם.

עוד בספרו תורת האדם (סי' ד' ענין ההודאה) הביא ושוב מצאתי במדרש ר' תנחומא ב' פנחס הוראה בריות טובות ואילנים טובים אומר בא"י אמ"ה שככה לו בעולמו כו'. הוא בכ"י פנחס אות א' ובנדרם אות י'.

עוד בספרו מלחמות (חולין פ"א) הביא ח"ל ובילמדנו בענין אגדה אמרו בן א"ר יהודה בן פדיה מי יגלה עפר מעניך אדם הראשון וכו' וכו', וביותר אדם מישראל לוקח בהמה' ששה או שבע או כבש או שור ושוחט ומפשיט רוחץ ובודק כריאה וכו' (ומובא בשמו ברבינו נסים באלפסי חולין פ"א דף ג' ע"ב) וכן במד' יו"ד הל' מריפות בריש סי' ל"ט) נמצא בתנחומא כ"י סוף שמיני אות י"ג, וגם בנדרם סוף שמיני אות ח', ומלשון הרמב"ן נראה כי לקח ככ"י שלנו.

וכן בהשגות הרמב"ן לס' המצות (שורש ראשון), וכן במדרש רבי תנחומא ובמדרשי אגדה אחרים הורגלו להוכיח הסכום הזה (ר"ל רמ"ה ושם"ה). (שם מצות ל"ה קצ"ב) ובמדרש ר' תנחומא בארו עוד זה ואמרו אין אתם רוצים לאכול מזבחתינו ומבשולנו הרי לכם עגלים ותרגולין שחטו כמצותיכם ואכלו מיד משקהו היין ובער בו הישטן והיה נשטה אחריה, הוא בכ"י

בכ"י בלק אות ס"ו ובנדרפס בלק אות י"ח. גם במשפטי החרם שלו הביא האגדה שמצא בילמדנו ר"ע אומר וכו', הוא מה שהביא בפירושו ב' בחקותי שהבאתי למעלה.

(יח) בעלי התוספות. (ברכות יג ע"ב ד"ה על לבבך) וכן איתא בתנחומא ר"י בשם שמואל אמר לקבל עליו כו', הוא בפ' לך אות א' וגם בנדרפס לך אות א', עיין בתנחומא כ"ש בהערה ג'. (ברכות ס' ע"ב ד"ה אשר) בתנחומא ויברא אלהים את האדם א"ר בון בתכמה, שהתקין מוונותיו ואח"כ בראו, וזה לא נמצא בתנחומא, רק בב"ר פ"ח אות ו', ושם הגי' ר' הוגא בשם ר' איבו אמר. (שבת ס"ז ע"א ד"ה ואתה) משמע במדרש שלא ידעו כו', זה מובא בילקוט בהעלותך רמז תשל"ח ד"ה ותדבר מרים בשם הילמדנו. (מגילה ל"א ע"ב ד"ה משה) ילמדנו של פ' יתרו אין אדם רשאי לקרות בתורה כו', הוא בנדרפס יתרו אות ט"ו. (ס"ק כ"ח ע"א ד"ה ספין) ובמדרש ילמדנו אין הגוים ספונים כלום כו', זה לקוח מהערוך ערך ספן ג'. ומה שהוסיפו שם שנאמר כל הגוים כאין נגדו הוא בערוך שם כמאמר אחר מהילמדנו ע"ש. (תנינא כ"ז ס"א ד"ה ושאין) בתנחומא יש שהיה משה תמיה כו' כך דרכי באש כו', כעין זה בנדרפס שמות אות ט"ו. (כתובות ק"ב ע"א ד"ה רבי חנינא) וכן מפורש בתנחומא פ' שלח לך כשעלה ר' חנינא הגדול מבבל ביקש לידע אם נכנס לא"י והיה שוקל אבנים כו'. וזה לא נמצא לפנינו, גם לא בנדרפס, ואיתא בירושלמי שביעית פ"ד ה"ט (דף ל"ה ע"ב) ר' חייא רבה מתקל כיפי, ר' חנינא מתקל גושיא, לקיים מה שנאמר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. והמפרש הקצר שם כתב מתקל כיפי פ' שהיה שוקל אבני סלע משל א"י כי הם כבדים משל חוצה לארץ, וכן הוא מפורש בתנחומא כשעלה ר' חנינא הגדול מבבל ביקש לידע אם נכנס לארץ ישראל והיה שוקל אבנים כו'. וע"פ הירושלמי יש לתקן בנמרא בבלי כתובות שם במקום ר' חנינא מתקן מתקליה, ופירש'י משוה ומתקן מכשול העיר כו' צ"ל מתקל מתקלה פ' שהיה שוקל משקלה, כמו שגורס התוס'. רק בירושלמי הוא מסופר שר' חייא רבה עשה כן, ור' חנינא היה שוקל גושי עפרה, ובבבלי הוא כי ר' חנינא היה שוקל אבנים. וגם בתנחומא שהביא התוס' הוא מסופר מר' חנינא הגדול, ואולי צ"ל בתנחומא ר' חייא הגדול, והיה כתוב בר"ת ר"ח הגדול, והמעתיקים הצינו ר' חנינא הגדול במקום ר' חייא הגדול, ובאמת ר' חייא רובה (פ' הגדול) עלה מבבל ולמד אצל רבי. (ב"ב קכ"א ע"א ד"ה יום) כדאשכחן גבי יעקב תנחומא פ' וישב שכל אותן ימים שנאבל על יוסף לא שרתה עליו שכינה, הוא בתנחומא כ"י מקץ אות ו' ולא בפ' וישב. (ב"ב פ"ב ע"א ד"ה כרי) דאמר במדרש משה רבינו עלה בחמישי נו' וירד בשני כו', ולכן נהגו להתענות בשני וחמישי כו', נרשם שם בצדו „במדרש תנחומא בפ' וה' המשיח כ"ב הרוקח", הוא בכ"י שלנו וירא אות ס"ז, והוא המאמר שהבאתי לעיל בב"י פ' בשם רבינו תם בפ' הישר. (שם שם) אבל לפי מדרש תנחומא שאומר רבינו' בתמוז ירד כו', הוא בפ' תשא אות ל"א, ולפנינו בשניים, ועיין בעין יוסף שם. (שבועות ט"ו ע"ב ד"ה אין) יש לומר דהיינו בית המקדש דלעתיד שהוא עשוי מאליו כו', וכן מפרש במדרש תנחומא, עיין מביילתא בשלח פ' י' ועיין ברש"י על התורה בשלח ט"ו י"ז. (מנחת ל"ה ע"ב ד"ה וכמה) הביאו את הילמדנו בשם הערוך ערך צרדה, והוא בנדרפס בא אות י"ד, וס' שמות מהנדרפס לקוח מהילמדנו. (תולין ע"ה ע"א ד"ה מאי) בילמדנו פ' בהעלותך וכיון שהוא יוצא כו' ועומד ומקומע, הביאו כמו שהוא בערוך, ועיין מה שהעירותי על דברי התוס' בפסקתא פסקא רני עקרה הערה כ"א.

(יט) תוספות על התורה (נדרפס בס' דעת זקנים) מזכירים את התנחומא בהרבה מקומות, לדוגמא. (לד ס' ואברהם מרכיך) מדרש תנחומא אמר לו הקב"ה לאברהם מקץ יצא שבס' כו', הוא בתנחומא כ"י פ' לך אות ה'. גם בנדרפס אות ד'. (שם) ויכח ויירדפס תנחומא וכי יש אדם רודף אחר הרוגים כו'. אין זה בתנחומא רק מובא בב"ר פמ"ג אות ג', רק יען כי בב"ר שם מתחיל א"ר תנחומא, לכן יש לתקן בדבריהם שצ"ל א"ר תנחומא. (ריש ויקרא) מדרש תנחומא לפי שהיה משה עומד כו', הוא בכ"י ויקרא אות א'. (בהעלותך בפ' וירג הער) וי"א אלדד הוא אלידד בן כסלון, מידר הוא קמואל בן שפטן, ואיתמר במדרש ר' תנחומא כו', הוא לפנינו בכ"י בפ' בהעלותך אות כ"ב. (שלח בפ' ויקרא משה להושיע בן נון יהושע) מדרש תנחומא מה ראה לקרותו יהושע כו', הוא בכ"י פ' שלח אות ט', ודומים. וכן המצא בהרבה מקומות שהביאו מאמרי התנחומא בלי הוכרת שמו, והביאו מאמרים שלמים ממנו כמו לדוגמא. (ריש נח) פתח ר' תנחומא פרי צדיק עץ חיים בשעה שישתלק אדם מן העולם כו', הוא בתנחומא

ממ

מבוא

כ"י פ' נח אות ב' גם בנדרם אות ב'. (מצורע פ' ונתתי נגע צרעת) אמר להם הקב"ה כו', הוא מב"י שלנו מצורע אות י'. עוד שם במאמר הזה וכי מה חמא העצים והאבנים עד סוף המאמר, הוא בכ"י שם אות י"ב. (ריש אחרי מות) זש"ה כסוב כחומא אלו שני בני אהרן, הוא בכ"י ריש אחרי. (שם) אמר ר' אחא בר זעירא זה שאמר איוב אף לזאת יחרד לבי כו', הוא בכ"י אות ה'. עוד (שם) זש"ה בחרויו אכלה אש כמה בתולות וישובות ענוות כו', הוא בכ"י שם אות ז'. (אמור פ' ולקחתם לכם) משלכם להוציא את השאול ואת הגזול משל למלך ששלח שלוליו לגבות בעיר עד סופו הוא בכ"י אמור אות כ"ז. (שם בפ' ביום הראשון) זש"ה אז ירננו עצי היער, הוא מב"י שם אות כ"ז. (ובסיום המאמר אלא מי שהוא יוצא במקל לבן או תפוח בידו או יודעין שהוא יוצא זכאי, וזה הגהה מאוזה מניה שונה, כי צ"ל מי שהוא יוצא ובא"י בידו, עיין בתנחומא שם הערה קפ"ה). (בד"פ וכו' תשי"ד גר) גר זה מלכות מדי, הוא בכ"י בחר אות ב'. (נשא פ' ולזכות השלמים) ומ"ם לא הקריבו אלא דבר מעט פר אחד משל למלך שיצא לדרך כו' עד סופו, הוא בכ"י נשא אות כ"ג. (שם פ' ביום השביעי נשיא לבני אפרים) כל המאמר שם הוא בכ"י אות ל"א. (בהעלותך פ' ואצלי מן הרוח) משל למלך שהיה לו פרדס כו', הוא בכ"י בהעלותך אות כ"ח. (ריש דברים) זש"ה מוכיח אדם אחרי חן ימצא מוכיח אדם זה משה כו', כל המאמר נמצא בכ"י בהוספה לפ' דברים אות ב' ע"ש ובהערה שם. ובדרך אנב אעיר עוד בסוף ברכה נמצא נ"כ מדרש מפמירת משה שזה קצת למדרש דברים רבה, ע"ש.

(כ) רבינו יהודה ב"ר אליעזר ז"ל בספרו מנחת יהודה (הגרפס יחד עם פי' בעלי התוס' על התורה, והספר בכלל נקרא דעת וקנים. המחבר הזה חי במאה הראשונה לאלף הששי, והבר ספרו בשליש האחרון למאה ההיא, שכן כתב הוא בעצמו בהקדמת הספר אני יהודה ב"ר אליעזר יסדתי שנת ע"ג לפרט האלף הששי) הביא את התנחומא. (בראשית פ' אשר ברא אלהים) סיים כדמוכח במדרש תנחומא. (נח פ' אך נח) אך לשון מיעוט, כך מפורש בתנחומא. והוא בפ' נח אות י"ד. (וישכנו ויעלו ויוסף) והר"ד אליקים (י) מצא ראה לדבריו במדרש תנחומא ויעברו אנשים מדינים מודרים וגו' והישמעאלים מברו אותו למדינים והמדינים לפומיפר, נעשו עליו אניות כו', הוא בכ"י וישב אות י"ג, ע"ש הערה מ"ג. (שם) עוד יש בתנחומא שאמר יוסף לאחיו רוצה אלא לידע לבנין זה מי נתן לו עצה לגנוב הגביע כו' הוא בכ"י ויגש אות ז'. (וארא פ' ויעשו כן חרסומי מצרים) והר"ד אליקים תירץ שממיו ישראל היו עושין כן כי הם לא נהפכו לדם, ומעד לדבריו מצאתי במדרש תנחומא למתי אשתיר לך כו' כוונתו לפ' וארא אות י"ד ע"ש. ובמקום למתי אשתיר יש להביא הכתוב ונסה ידך על מימי מצרים על נדירותם וגו'.

(כא) רבינו משה מקוצי בעל הסמ"ג (חי במאה האחרונה לאלף החמישי, ובספרו הביא שנת ד"א תתקצ"ה ותתקצ"ו) מביא בספרו דף ק"ה ע"א את הילמדנו, וז"ל. משפט אורך הרצועה אמרינן בפרק הקומץ רבה (מנחות ל"ה ע"ב) עד אצבע צרדה, ויילמדנו מרשף בא משמע דהיינו חוקא בשל יד וגרשם בצדו על הילמדנו, דף ל"א ע"ב) זה הוסיף המדפיס ברפוס וויניציא שנת ש"ע פ' תנחומא רפוס וויניציא שגרפס בשנת ש"ה. ודבריו נמצאים בגרפס בא אות י"ד, והגרפס מס' שמות הוא הילמדנו מס' שמות, זה מובא ג"כ בתוס' מנחות ל"ה ע"ב ד"ה וכמה בשם הערך וכן מובא בהרא"ש הל' תפלין ג"כ בשם הערך.

(כב) רבינו אליעזר ב"ר יהודה מנארמיזא בעל הרוקח (חי בסוף אלף החמישי) הביא (בהל' חסידות) ובתנחומא ר"א בנו אומר פרה בת שתיים, הוא בכ"י חוקת אות כ"ד, ובגרפס חקת אות ח'. (הל' עירובין סי' קצ"ז) וכן תמצא בתנחומא פ' שלח ילמדנו רבינו מרז לפרוש לים הגדול כו'. הוא בכ"י ובגרפס שלח אות א'. (הל' עשרת י"ח סי' ר"ט) ומה שמתענין יום ב' ויום ה' אומר בתנחומא בפ' וה' המפיר כו', וכן במדרש ויכלו פ' בהעלותך (יא), הוא בכ"י וירא אות מ"ז, והוא אשר הביא ר"ת, עיין לעיל אות מ"ז. (הלכות ברכות סי' שכ"ג) רמ"ה תיבות כנגד רמ"ה איברים כדאיתא בתנחומא כו', הוא בכ"י ובגרפס קדושים אות ו'. (הל' א"ה סי' תנ"ב) בתנחומא אדם כי יהיה בעור בשרו כו' והיה מוטות כנפיו המופה הזה של הרנגול אחד כס' בכנפיו, הוא בכ"י מצורע אות י' ומובא ברש"י ישעיה ח' ח' בשם התנחומא.

רבינו

(י) הוא הכי ל' אליקים כן הכי ל' מנחם וזהו רבו של בעל מנחת יהודה, עיין שם הגדולים ח"ב סדר חקוני.
(יא) זה המדגש ויכלו הביא מרדכי נבי' מ"ט ק"ח קל"ג ר"ע שכ"ג (כ' פסמים) שכ"י.

מבוא

(ג) רבינו ברוך מנארמיוז בספר התרומה (חי בסוף אלף החמישי) הביא בהל' תפלין סי' ר"א כאמר הילמדנו שיעור רצועה של יד אר"ל עד אצבע צרדה כו', והוא אשר הביא הערוך בשם הילמדנו.

(ד) רבינו אליעזר בר' יואל הלוי בספרו הנקרא ראבי"ה (יב). (חי בסוף אלף החמישי ונפטר ה"א כ"ד). בס' קמ"ה הביא ו"ל. מדרש תנחומא פ' וישא משלו ויאמר אמרינן שמים אחרונים מעונין ברכה אע"פ שחובה היא כו', הוא בתנחומא כ"י קרח אות כ"ד ובגנפס אות ט"ו. סי' תקכ"ח דאמרינן במדרש תנחומא בסוף פ' ואתחנן שמע ישראל וגו' רבנן אמרי כו' עד אבל ביום הכפורים שהם נקיים כמלאכים אומר אותו בפרהסיא ולובשים לבנים ע"כ. המאמר הזה הביא גם תלמידו הרב בעל אור זרוע הל' עיו"כ סי' רע"ז. ובתנחומא ליתא, ואולי היה לפניו בילמדנו, ונמצא לפנינו במדרש דב"ר פ' ואתחנן פ"ב אות ל"ו, וכן הביא הטור או"ח סי' תרי"ד בשם דברים רבה. וראיתי ברוקח סי' שכ"ג שהביא זה בשם מדרש סתם. עוד שם בס' תקל"ה הביא ו"ל. אגדה דר' תנחומא שגרסין בפ' ואתחנן אמר משה לפני הקב"ה כל הכעס הזה עלי למה כו', הוא בכ"י ובגנפס אות ו'.

(ה) רבינו ישעיה מנארמיוז (חי במאה האחרונה לאלף החמישי) בתוספות רי"ד (ר"ת רבינו ישעיה דפראני). קדושין ל"ג הביא בשם הילמדנו המאמר שצריך אדם לעבור לפניו והיה רואין אותו ועומדים לפניו, והוא בכ"י בהעלוהך אות כ', עיין הערה ק"ז.

(ו) רבינו יצחק בר' משה מווינא בספרו אור זרוע (חי בסוף אלף החמישי ובתחלת אלף הששי) הביא את התנחומא והילמדנו. (כאלא ביחא אות י"ב) בילמדנו פרשת כי תאמר בלבבך (פ' עקב) מעשה בגוי אחד שהיה מחלק צדקה לעניים כו', וזה ליתא לא בכ"י שלנו ולא בגנפס, ובודאי הוא בילמדנו, והמאמר הזה הביא ג"כ ידידי הרב החוקר הגדול מוה"ר יעליזנעק בבית המדרש ח"ה דף קס"ב בשם או"ז. (שם אות י"ט) כדאמרינן בילמדנו ר' אליעזר ור' יהושע ור' עקיבא ר"א אומר אם נעשים כל הימים דיו כו', וזה ליתא ג"כ, ובודאי היה לפניו בילמדנו. (שם) ואמר בתנחומא פ' נצבים לא נפלאה היא סמך כו' אף כי הביא בשם תנחומא כוון ג"כ להילמדנו ויכנהו בשם תנחומא. (שם אות כ') ואמר בילמדנו פ' שמע ישראל רבינו הקדוש כשהיה כותב לאנשונים כו', וזה לא נמצא ג"כ. (שם אות כ"א) כדאיתא בילמדנו בפ' כי לא יהיה בך אביון (פ' ראה) ר' מרפון יהיב ליה שתי קנטרינן דכסף אמר לו לך וקנה לי אופיא (יג) כו', וגם זה ליתא ונמצא בודאי בילמדנו. (הל' ק"ש סי' ט"ו) ותיבנה על ר' אליעזר בן הורקנוס שהיה אוכל עפר שלא ליהנות בדאיתא בתנחומא, הוא בכ"י שלנו פ' לך אות י'. (הל' בעל קרי סי' קכ"ד) דאמר בתנחומא פ' זה ספר [תולדות אדם] שכל אותן השנים שפירש אדם מחיה כו' מעשה שאירע לאותו חסיד שנודמן לו שידה כו'. הוא בכ"י בראשית אות כ"ז וכ"ז. (הל' חלה סי' רכ"ה) בתנחומא בילמדנו ריש פ' אלה תולדות נח ולמה נצטוו נשים על מצות הללו, הוא בכ"י ריש נח, ויען כי מתחיל שם ילמדנו רבינו לכן ציין בתנחומא בילמדנו, או אולי היה גם לפניו בילמדנו, וצ"ל בתנחומא ובילמדנו. (הל' נדה סי' ש"ט) ואמר בתנחומא פ' זאת תהיה תורת המצורע אל תתן את פיך לחטאי את בשרך כו', הוא בכ"י מצורע אות ב'. (הל' תפלין סי' תקל"א) דאמר בילמדנו פ' אני פי מלך שכור א"ר ינאי תפלין צריכין גוף נקי כו', וגם זה הוא מהילמדנו, ומובא גם בפסיקתא רבתי פכ"ב (יד). (שם סי' תקל"ב) במדרש ילמדנו פ' אני פי מלך שמור ר' ינאי היה לובשן אחר חוליו שלשה ימים כו'. גם זה מובא ברבתי שם. (שם סי' תקס"ח) הביא הילמדנו בסוף בא ושיעור רצועה של יד אמר רשב"ל עד אצבע צרדה כו', מובא גם בערוך ערך צרדה כמו שהביא, והוא לפניו בגנפס אות י"ד, וס' שמות הגנפס הוא הילמדנו. (בח"ב ה' ע"ש סי' א') ואמרינן בתנחומא מהו ראו

בי

(יב) ספרו נכתב יד הנמצא ביד ידידי הכבוד המוקד והחכם הגדול מהרש"ם ז"ל היה אולי רק על ימים אחדים, וכשנמתי לו רק ארבע מקומות אשר מלאתי מהנחמה מונח בו. וידידי הכבוד הנפלא מוה"ר חיים נתן דס"ל כוונתו לחזר מלך א' ממנו, וללחצו נפשו לא זכינו לנלות בדפוס התלקים החמרים. (יג) י"ג לתקן ש"ע אורכיא פ' שדה בל"ו, עיין פסוק ערך חסיד, ונמצא מאמר דומה קלם לוס גו"ר פנ"ד אות ט"ז וזה נאמר לגנוב ארסיה, ומה גם בפסיקתא רבתי פכ"ה פסקא עשר חפשי מעשה נ"ל ערפון עמון ל"ל פקניה מאה ושמונים קנטרים של זה אמר לו קנה לו ארסיה. (יד) וגם הגדלי ה"ל מפני הניחא זה בשם הילמדנו פ' אני פי מלך שמור, ובשני המקום כ"ל עיין מפני הניחא בפסיקתא נפשתא אני פי מלך שמור.

כי ה' נתן לכם השבת א"ר יצחק ראו היאך אתם משיבין לאו"ה כו', הוא בכ"י בשלה אות כ"ד. (שם סי' י"א) ואמר בתנחומא ריש פ' אלה תולדות נח, ילמדנו רבינו על כמה עבירות נשים מהות כו' הוא בכ"י נח אות א' וכן בנדרפס. (הל' מו"ש סי' פ"ט) והאי דכתב שמשה רבינו כת בשבת ה"נ משמע ספ"ק דסוטה (דף י"ג ע"ב), וה"נ משמע בתנחומא, ליתא לפנינו, ועיין שו"ת הגאונים שערי תשובה סי' ר"כ שאין עוסקים בתורה במנחה בשבת מפני כבודו של משה רבינו שנפטר באותו זמן בשבת, וכן הביא רע"ג בסידור שלו (ל' ע"א), ודבר זה משום כבודו של משה רבינו שנפטר באותה שעה בשבת, והכי אמר רב שר שלום גאון ע"כ. וזה נזכר גם בס' הפרדס לרש"י דף נ"ו ע"ג ובתוס' פסחים (שבמדרכי) דף קס"ד ע"א ד"ה רבנן דבי ר"א לא קפדי אמאי ובתוס' מנחות דף ל' ע"א ד"ה מכאן ואילך. והרב בעל שבלי הלקט כתב מסורת היא בדיני מאבותינו שמשה רבינו ע"ה נפטר בשבת במנחה, ומה שהביא ה"נ משמע ספ"ק דסוטה, היינו ברש"י שם ד"ה דיווני ובערך ערך דיווני, ועיין בשו"ת מהר"ם מרוטנבערג סי' י"א. (הל' עיו"כ סי' רע"ז) מדאמר במדרש ר' תנחומא סוף פ' וארתנן שמע ישראל וגו' רבנן אמרי אבל ביו"כ שהן נקיים כמלאכים אומרים אותו בפרהסיא ע"כ. זה הביא גם מורו הראב"ה בס' תקב"ח בשם התנחומא. (שם שם) בתנחומא פ' וה' פקד את שרה ילמדנו רבינו אם יהיה קמטה בין אדם לחבירו, הוא בכ"י וירא אות ל'. (שם שם) הביא בשם מורו הראב"ה שהביא מאמר התנחומא פ' וארתנן אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כל דבעם הזה למה כו', הוא בראב"ה סי' תק"ל שהבאתי לעיל. (כז) ספר האסופות (כתב יד) מצאתי שהביא את התנחומא. (בסי' שע"ו) הביא בשם הראב"ה אשר הבאתי לעיל מסי' תקב"ח, ואשר הביא האו"ז הל' עיו"כ סי' רע"ז. (בדף קס"ו ע"א) בתנחומא שנים שהיו ישנים בטלית אחת אינן רשאים לקרוא ק"ש, אלא זה מתבסס בכמותו וזה מתבסס בכמותו וקוראין וכו'.

כח) תירב ר' משה בה"ר מאיר כהן (טו) מובא בשמו בהגות מיימוניות הל' ברכות פ"א ס"ח שכתב אומר בילמדנו שיש בק"ש תיבות כמנין אברים כו'. והוא בכ"י ובנדרפס קדושים אות ו'.

כט) רבינו צדקיהו ב"ר אברהם הרופא (חי בראש האלף הששי) בספרו ש ב ל י ה ל ק ט ה ש ל ס אשר נשאר בכתובים ונמצא בידי העתקה ממנו, הביא את התנחומא. (ערוגה הראשונה סי' ג') כדאמרנן בתנחומא פרשת נגעים שאם בראו רובו דם ומיעוטו מים כו', הוא בכ"י תוריע אות ח'. (שם סי' ט"ו) בתנחומא פרשת שמע א"ר מנא ב"ר לא תהא ק"ש קלה בעיניך שהרי רמ"ה תיבות יש בה כו', הוא בכ"י קדושים אות ו' ובנדרפס ו'. (שם) ובתנחומא מפרש טעם אחר בשעה שעלה משה למרום כו' ולמה אין אומרים אותו בפרהסיא כו', הוא המאמר אשר הבאתי לעיל בשם הראב"ה והאו"ז, והוא נמצא בדרכים רבה פ' וארתנן פ"ב אות לו"ו. (שם סי' ט') ובתנחומא בפ' וירא מצאתי מעשה באחד שעמד לקרות בתורה וסמך עצמו לכותל והחזירו רב שמואל בר רב יצחק כו'. זה לא מצאתי, רק נמצא במגן אהרן בירושלמי מגילה פ"ד הל"א (ע"ד ע"ד) ר' שמואל בר רב יצחק עאל לכנישתא המא חד בר נש קאים מתרגם סמך לעמודא א"ל אסור לך כשם שניתנה באימה וירא כך אנו צריכין לנהוג באימה וביראה, ובתוס' זבחים י"ט ע"ב ד"ה עמידה הביאו המאמר בשם ירושלמי וכווננו אל הירושלמי שהבאתי. (שם) בתנחומא פ' כי תשא הקורא בתורה לא יפחות מנ' פסוקין כנגד נ' אבות כו', וזה נמצא בנדרפס אות כ"ה, ויען כי ס' שמות הנדרפס לקוח כלו מן הילמדנו לכן כוון בעל שבה"ל אל הילמדנו ויכתבו בשם התנחומא. (שם סי' מ"ב) בתנחומא פ' יתרו וידבר אלהים וי"ה אז ראה ויספרה וגו' למדתך תורה דרך ארץ כו' לומר דבר בפני הצבור עד שתפשוט בינך לבין עצמך שנים שלש פעמים, מעשה בר' עקיבא כו' הוא בנדרפס יתרו אות ט"ו שהוא הילמדנו סס' שמות, והילקוט שמואל רמז קמ"ו הביא זה בשם הילמדנו, ומובא גם בתוס' מגילה, עיין לעיל באות י"ח. (ערוגה השנייה סי' ג') תנחומא, אמר רב חסדא מנין שכל המוציא הוצאת שבת מצוה שישכים ויוציא משחרית כו' ליתא לפנינו. (שם סי' נ"ח) ובתנחומא קח את אהרן ואת בניו ואת הבגדים, למה הבגדים אלא שהן כבודו של אדם, וכן בן סירא אומר הדר אלהים בני אדם הדר בני אדם כמותן. זה ליתא לפנינו ונמצא בקונטרס אחרון ממדרש ילמדנו הנדרפס בילקוט דפוס שאלוניקא (נדרפס בבית המדרש ח"ו צד ע"ט—צ') ושם בס' א' מובא זה המאמר, לכן כוון בעל שבה"ל אל הילמדנו, ובמס' ד"א וזמא פ"י מובא זה סתם ולא בשם בן סירא.

ש

מבוא

(שם סי' צ"ו) ובהנחומא מפרש ולא פלגי כאן דאמר ר' ברכיה לא נתנו שבתות ויו"ט אלא לתלמוד תורה כו' זה ליתא לפנינו גם לא בגרפס, ובוראי היה לפנינו בילמדנו. ונמצא זה בפסיקתא רבתי סוף פסקא כ"ג ושם נחלפו האמראים, ויש לתקן שם כמו שהוא בירושלמי פט"ז ה"ג, וכמו שהביא הרב בעל שבה"ל בשם התנחומא היינו ר' ברכיה בשם ר' חייא ב"ר אבא לא ניתנה השבת אלא לתלמוד תורה ור' חגי אמר אלא להתענג ויהיו הדברים מתאימים וע"פ שני עדים יקום דבר. וראיתי במגן ב"י או"ח סי' רפ"ה הביא התנחומא כמו שהובא בשבה"ל. (שם) תנחומא ויקהל משה בעלי הגדה היו אומרים מתחילת התורה ועד סופה אין פרשה שנאמרה בה קהילה בראשה אלא פרשה זו בלבד, ולמה כך, אמר הקב"ה למשה לך רד ועשה לי קהלות גדולות על דבר שבת כדי שילמדו כל הדורות להקהל קהלות בכל שבת וליכנסו בבתי כנסיות ובתי מדרשות ללמוד בהן תורה ברבים כו'. המאמר הזה לא נמצא לפנינו הב"י, רק הרב בעל שבה"ל לקח המדרש הזה מהדוקק הל' שבת סי' נ"ה, אבל בדוקק לא הביא שהוא בתנחומא. ומצאתי בילקוט ריש ויקהל הביא זה בשם מדרש אבכיר. (שם סי' קכ"ו) ובמדרש ר' תנחומא ראו כי ה' נתן לכם את השבת ראיה היא לכם כנגד אור"ה מן המן שאינו יורד בשבת, הוא בתנחומא כ"י בשלח אות כ"ד, ועיין בגרפס פ' כי תשא אות ל"ג אבלו המן מעידין עליו שבכל ימות השבת היה יורד כו'. (שם סי' קכ"ט) ומפורש בתנחומא כמוצג' שן בת קול יוצאת ואומרת להם לרשעים צאו לגיהנם שכבר השלימו ישראל סדריהן. קצת בסגנון אחר בגרפס כי תשא אות ל"ג, וכן בפסיקתא רבתי פכ"ג, ומובא גם בשאליות פ' בראשית, ובסידור רע"צ דף ל"א ע"א. (ערוגה השלישית סי' קל"א) התנחומא פ' בלק מעשה בשעת השמד בחנוני ישראל שהיה מבשל בשר חזיר ובשר טהור כו', הוא בכ"י בלק אות כ"ד. (שם סי' קמ"ט) בתנחומא פ' בלק שני חכמים מים ראשונים האכילו בשר חזיר כו' מעשה באדם אחד שאכל קסניות כו', הוא שם אות כ"ד. (ערוגה החמישית סי' קפ"ט) התנחומא מהו מאד עמק מחשבותיו א"ר חנינא בכ"ה ימים בבסלו נגמרה מלאכת המשכן ועשה מקופל עד אחד בניסן כו', זה ליתא בתנחומא רק בפסיקתא רבתי פ"ו פסקא ותשלם כל המלאכה, והרב המחבר ראה בפרדס הגדול ברש"י בהל' חנוכה (דף ס"ו ע"ג דפוס קאנשאטאניא) שהביא בתנחומא ובפסיקתא אמרין מאד עמק מחשבותיו אר"ה כו', והשב כי נמצא בתנחומא, אולם לעיל באות מ' כאשר הבאתי שם דברי רש"י מס' הפרדס הראיתי לדעת כי הציון התנחומא מוסב אל המאמר שלפניו ע"ש. (ערוגה השביעית סי' רי"ח) בתנחומא הנה מקום אתי הנה אני במקום פלוגי לא נאמר אתי הנה מקום אתי, שהוא מקום לעולמו ואין עולמו מקומו. הוא בגרפס כי תשא אות כ"ז (שהוא הילמדנו) ומובא גם בשמ"ר פמ"ה אות ו', ושם הגי' מקומו מפלה לי ואין אני מפל למקומו, אולם בב"ד פס"ה אות מ' ובפסיקתא רבתי פסקא כ"א וש"ס מזמור צ' תגורם כמו שהביא הרב המחבר. (ערוגה התשיעית סי' רע"ז) בתנחומא פ' וירא מנין סמכו הדורות שיהא מתענין בשני ובחמישי כו', הוא בתנחומא כ"י וירא אות ט"ז, ושאל דבריו מס' הישר לרבינו תם סי' תקל"ז, עיין לעיל באות מ"ז.

ל) בשבלי הלקט הגרפס אשר הוא קיצור מהשבלי הלקט השלם אשר נשאר בכתובים, הביא את התנחומא רק בששה מקומות. (בסי' י') תנחומא פ' שמע א"ר מני לא תהא ק"ש קלה בעיניך, הבאתי לעיל באות הקודם מכ"י סי' מ"ז. (שם) ובהנחומא מפרש טעם אחד, הוא בכ"י בסי' הג"ל. (סי' י"ד) ובילמדנו פ' וירא מעשה באחד שעכד לקרות בתורה כו', הוא בכ"י סי' מ', ושם הביא בתנחומא במקום בילמדנו. (שם) ובהנחומא פ' יתרו ומעשה בר' עקיבא הוא בכ"י סי' מ"ב. (סי' י"ו) תנחומא א"ר חסדא מנין שכל המציא הוצאת שבת מצוה שישכנס ויוציא משתדית כו', הוא בכ"י סי' נ"ה ולא נמצא בתנחומא. (סי' צ"ב) בתנחומא פ' וירא מנין סמכו הדורות שהיו מתענין בשני ובחמישי כו', הוא בכ"י סי' רע"ז.

ל"א) תניא רבתי שהוא קיצור משבלי הלקט כ"י הביא את התנחומא כמו שצא מובא בשבלי הלקט. סי' א' הוא בכ"י סי' ג'. סי' ב' בכ"י סי' מ"ז. סי' ד' בכ"י סי' מ"ז. סי' ו' בכ"י סי' מ'. עוד שם בכ"י סי' מ"ב. סי' י' בכ"י סי' נ"ה. סי' י"ח בכ"י סי' צ"ו. עוד שם הוא בכ"י בסי' צ"ו. סי' כ' הוא בכ"י סי' קכ"ו. סי' כ"א הוא בכ"י סי' קכ"ט. סי' ל"ז הוא בכ"י סי' קפ"ט. סי' מ"ה הוא בכ"י סי' רי"ח. סי' ס"ב הוא בכ"י סי' רע"ז.

ל"ב) הרב ר' אברהם בר נתן הירחי בעל המנהיג (חי בשנת ה"א ס"ד כמו שהביא בהקדמתו

נא

מבוא

בהקדמתו, ובשער הספר כתב המדפיס שחי ס"ד שנים קודם אלף הששי (יז). והוא בעצמו כתב בהקדמתו שהספר מיוסד על אדני התלמוד ירושלמי ובבלי ספרא ספרי תוספתא ב"ר וי"ר פדר"א מכלילת שו"ס וסד"ע וילמדנו ופסיקתא (יז). (בהל' תפלה סי' כ"ה) צוור עולמים העולם הזה נברא בה"א בתנחומא וב"ר ובאין דורשין ירושלמי. הוא בתנחומא כ"י פ' ויקרא אות י"ג, ב"ר פי"ב אות ב', וירושלמי תנינה דף ע"ז ע"ג ע"ש. (הל' תענית סי' ב') ובילמדנו ואהרן וחזר תמכו בידיו כבאן אמרו אין פוחתין משלשה בני אדם בו, הוא בנדרפס בשלח אות כ"ז, וס' שמות הוא הילמדנו ועיין פסיקתא פסקא זכור הערה י"ז. (שם סי' י"ד) אך אפים אף לרשעים בשבת פרק ר"ע ובתנחומא. (הל' ר"ה סי' א') מנהג להתענות ערב ר"ה ויש לי סמך בתנחומא באמור ולקחתם לכם ביום הראשון כו' הוא בכ"י אמור אות ל' ובנדרפס אות כ"ב. (שם סי' כ"א) ומצאתי סמך לדבר בפ' אמור בילמדנו זש"ה הן אתם מאין מליחה סרוחה קל"א מאפע ממאה פעיות כו', זה נמצא בנדרפס אמור אות י"א, ועיין בתנחומא אמור הערה קל"א. (הל' פסח סי' נ"ד) ובריש ילמדנו ובב"ר מצאתי סמך לדבר להסיבה מן התורה ויסב אלהים את העם וגו', כלסר שהושיבן בהסיבה כבני מלכים. (ובדרפס לבוב נשמט מן להסיבה עד בהסיבה משגת המדפיס, ונמצא לנכון בדפוס בערלין דף פ"ב ע"א). ולדעתי יש לתקן בדבריו בריש ילמדנו בבמדבר, והוא בריש במדבר אות ב' בנדרפס, ועיין בתנחומא פ' במדבר הערה י"ב. (הל' תנוכה סי' קס"ז) מצאתי בירושלמי ובילמדנו לכה נסמכה פ' בהעלותך לחנוכת המזבח כו', עיין בתנחומא פ' בהעלותך אות ו' וברש"י עה"ת, ונראה שכוון להילמדנו הנאבד. (הל' תפילין) ואמרינן בב"ר ובתנחומא ובשבת פ' ר' עקיבא כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר קשרים כו', בשבת דף פ"ט ע"א נמצא רק התחלת המאמר, וגוף המאמר כמו שהביא הוא במנחות כ"ט ע"ב. ובתנחומא לא נמצא רק בהתחלת בראשית בנדרפס מהו קווצותיו תלתלים על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות. (שם) ובילמדנו שמות תייתר כל הנשמה תהלה יה אחת שיעשה מן ה"א חו"ת כו', הוא ג"כ בריש בראשית שם בנדרפס.

לג) רבינו אשר בן הרב יחיאל אשכנזי (הרא"ש) ז"ל. (נפטר ה"א פ"ח), בהל' תפילין הביא המאמר מילמדנו בשם העורך, דשיעור רצועה של יד עד אצבע צדדה. וגם בשו"ת הרא"ש כלל שביעי סי' ט' הביא וחניא בילמדנו וכי שבועה היתה. אלא ללמדך שהחרם הוא השבועה כו', הוא המאמר שהביא הרמב"ן בפירושו בפ' בחקותי, הבאתי לעיל סי' י"ז ע"ש.

לד) רבינו יעקב ב"ר אשר (המור), (חי בסוף מאה הראשונה לאלף הששי) הביא בסור או"ח סי' כ"ד וז"ל גדולה מצות ציצית ששקולה כנגד כל המצות דכתיב וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה', ציצית עולה ת"ר, וח' חוטין וח' קשרים הרי תרי"ג, אע"פ שהוא חסר וי"ד, מפרש בתנחומא ג' פעמים כתיב ציצית בפרשה ציצית וחד מנייהו "לציצית" שדי ל' לכולהו והיא משלמת המנין עכ"ל. וכן מצאתי אח"כ שהביא כן אביו הרא"ש ז"ל בהל' ציצית סי' ט"ו, וכן הביא כן האבודרהם סדר שתרית של חול בענין דיני ציצית, והמאמר הזה לא מצאתי בתנחומא לא בכ"י שלנו ולא בנדרפס. ובתנחומא הנדרפס סוף קרח נמצא רק המאמר כי ציצית עולה ת"ר וח' חוטין וח' קשרים הרי תרי"ג, וזה אינו כנוף התנחומא, וכל המאמר המתחיל מנצפ"ך הוא הוספה מהמדפיס הראשון דפוס קאנשטאנטינא ולא נמצא בכתיב יד מן התנחומא אשר כעת בדפוס. וגם המדפיס ממנוסבה העיר וכתב מכאן עד סוף הפרשה לא נמצא בכ"י. והמדפיס הזה לקח זה מן מדרש במ"ר קרח פי"ח אות כ"א ושם נמצא ההוספה הזאת. ואין ספק שכל המאמר הוא לקוח במדרש של רבי משה הדרשן, כאשר ניכר לכל מעין, וגם רש"י בפי' על התורה שלה ט"ו ל"ט וכן בפ' לגמרא מנחות מ"ג ע"ב הביא זה הדרש. וכן מצאתי במדרש לקח טוב בפ' שלח בפסוק והיה לכם לציצית. והמאמר השני שהביא המור בשם התנחומא ג' פעמים כתיב ציצית מובא ג"כ בלקח טוב על הפסוק למען תזכרו, וז"ל: שלש פעמים [ציצית] כתיב ועשו להם ציצת, ונתנו על ציצת, והיה לכם לציצת, כשהחל ל', י' לאחר, י' לאחר, ויהי כולם מלאים, כי כלם ציצת חסר וי"ד כתובים עכ"ל. א"כ ברור לדעתי ששאב רבינו טוביה זה במדרש רבי משה הדרשן. וראיתי בתוס' מנחות ל"ט ע"א ד"ה לא יפחות שהביאו זה בסתם ולא בשם המדרש כלל, כי כשהביאו

(יז) ועיין בקובץ הדורות (דף כ' פ"א) דלס לכוים שטונתו צקדמתו לד"ה תתקכ"ד פ"ט.
(יז) עיין מנחה לפסיקתא סי' ט' אות כ"ז, ופס' ים להכיר כי ככל' תפילין כיוצא ונמדרש עלי פסוק כ' נככים נשם י' אלה [נכ] כנגד כמים כה אלה י' [אלה] נגלות [אדני] עמו כו', כיון לפסיקתא דכתיב פס' א' מתחלת עלי פסוק.

כשהביאו את דברי רש"י שציצית עולה ת"ר וח' חושין וחמשה קשרים עולים תרי"ג כתבו ו"ל ומיהו כל ציצית האמורין בפרשה חסרים יו"ד, וי"ל שיש פסוק והיה לכם לציצית וג' ציצית כתובים בפרשה ולמ"ד זו משלימתן עכ"ל. ועיין ברמב"ן על התורה פ' שלח שהשיג על רש"י ובאמת דברי רש"י נובעים מאיזה מדרש. ועוד הביא באו"ח סי' קל"ט הקורא הפרשה צריך לסדר אותה תחלה כו' כההוא דר' עקיבא שקראו אותו לתורה כו'. וכתב מין ב"י שם כההוא דר' ע' במדרש תנחומא יתרו ומדרש רבה פ' תצוה עכ"ל. כוונתו לתנחומא הנדפס יתרו אות ט"ו, ומה שכתב ומדרש רבה תצוה יש להקן פ' תשא והוא פ"ט, רק שם הוא בסגנון אחר, ועיין באות י"ח מה שהבאתי מתוס' מגילה, ועיין באות כ"ט מה שהבאתי משבלי הלקט סי' ט"ב. (לח) רבינו מרדכי ב"ר הלל (נפטר ה"א ע'). במדרכי שבת פ"ב בענין חנוכה סיים כי הנותר מן השמן אסור בהנאה, וכן שנינו בילמדנו ובפסיקתא רבתי, וזה ליתא בכ"י ובגרפס, רק המדפים ממנו כוונתו הוסיף זה ע"פ פסיקתא רבתי בסוף פ' נשא אות כ"ט, ובודאי היה לפני המדרכי בילמדנו הנאמר, או אולי כי בפסיקתא רבתי מתחיל ביום השמיני נשיא ילמדנו רבינו נר חנוכה כו' וחשב שהוא ג"כ בילמדנו. ועיין בשאלות שלום וישלח אות ל"ד. במדרכי יומא הביא בתנחומא וח' פקד ילמדנו רבינו אם היתה קטמה, הוא בכ"י וירא אות ל'. במדרכי הל' תפלין ואמרין בילמדנו פ' בא אל פרעה דשיעור רצועה של יד עד אצבע צרדה והוא בגרפס טובא בערך, עיין לעיל אות כ"א. עוד שם ובמדרכי ילמדנו פ' אני פי מלך שמור ר' נאי היה מניחן שלשה ימים אחר חליו כו', הוא המובא גם באו"ח הל' תפלין סי' תקל"א ותקל"ב, עיין לעיל אות כ"ו.

(לו) רבינו ירוחם ב"ר משולם תלמיד הרא"ש (חי בסוף המאה הראשונה לאלף השני) כתב בספרו אדם וחוה נתיב י"ט חלק ה' ק"צ ע"ד. ובשמושא רבה ובלקח טוב ובילמדנו ובספר השכם ורב עמרם ורוב הגאונים כתבו כר"ת.

(לז) ה"ר שמשון בר צדוק (חי ג"כ במאה ה"ג, והיה תלמידו של מהר"ם מרוטנבורק), בספרו תש"ב י"ן הביא בסי' רמ"ט ו"ל בתנחומא פ' צו א"ר יהודה בן גוריון כל העונה אמן בעולם הזה כו' הוא בכ"י צו אות ט', ובגרפס אות ו' נוסף כן המדפים ממנו כוונתו ע"פ כ"י שלנו.

(לח) רבינו מנחם ב"ר שלמה מפרפיננאן (השלים את ספרו בשנת ה"א ס'). כתב בספרו בית הבהירה על פרקי אבות בפתחה (ט"ו ע"ב) ונתחברו שאר חבורים שלא הזכירו כגון מגילתא ופסיקתא ומדרש השכם וספרי המדרשות כגון רבה ותנחומא ומדרש תהלים ומדרש חזית ומדרש נחמות ומדרש תמורות וס' הבהיר ושיעור קומה ופרקי היכלות ע"ב. ועוד שם פ"ה מכ"א ותמצא סעד במדרש ר' תנחומא פ' קדושים כו'. הוא בכ"י ובגרפס פ' קדושים אות י"ד.

(לט) רבינו בחיי בר אשר מסרקוסטא אשר בספרד (יח) בפירושו עה"ת (חיברו בשנת ה"א ג"א) הביא הרבה מאמרים אשר שאב מהתנחומא, ולרוב לא ישא את שמו עליהם, רק הביא סתם, דרשו חז"ל או, ובמדרש כמו לדוגמא. (פ' וישב דמוס אמשטערדאם דף ג"ו ע"ב) ובמדרש ויוסף הורד מצרימה מעשה באנחנונוס המלך כו' הוא בגרפס וישב אות ג' (ובמקום שהביא לקיפולירין צ"ל לקיפולירין, עיין ערך ערך קפל ב') וגמצא ג"כ אשר הביא מפרש בשם התנחומא כמו שמות (דף ע"ב ע"ב) וכן דרשו בתנחומא נגלה עליו בקולו של אביו עמרם שחח

(יח) הוא תלמיד הכהן ז"ל והגדול איזה פעמים כמו לדוגמא פ' ויחי, פסוק לא יסור שבע מיהודים. ויקרא (קמ"ד ט"ז) והכר גדול מורי מלמד ז"ל, וכן בסוף חוקת כמו שפירש הכר גדול מורי ר"ל ל"ל בפיכר כגדום שחינך. והוא לאס את ספר האור והביאו ומכנהו מדרשו של רש"י, וכן הביא את ספר הכהני, ובפ' נח (כ"ג ט"ה) הביא מדרש פשט הדעות. גם הביא המדרשים שמי"ר, במ"ל, ודנ"ל, וכן הביא את מדרש משה (שמות ט"ז ט"ג) וכן מדרש אהרן (בספרי קמ"ח ט"ג) גם הביא הפסיקתא בפ' מנחה וטונוזו לנכתי כמו שכתבתי במנחה להפסיקתא סי' ז' אות י'. גם הביא חס' גן עדן או פקדין גן עדן (יתרו ק"ה ט"ג) וז"ל. תמצא במדרש כל השוה מים נענך שנת בין השמשות הכי זה גזל את המים, ומדרש זה לא ידעתי היכן הוא, אבל שמעתי כי תמצא לז"ל בס' הקדמ' חס' גן עדן או פקדין גן עדן, לענין פקדין כגדום ופני' מנכסו ופקדין דין ארץ, וכן כתוב שם נוסח אחר כל השוה מים נענך שנת בין מנחה לפרה"ק מן שנה שנת לו מת הכי זה גזל את ממונו, ושם מפרש הכסב נאחם פקדים לפי שהמס' יואלם בשנת וטונוז מים מן הכהן הוואל ממונו, וגזק אין לאי לו לגזל את ממונו, אבל לאחר שנה כהן קיבל את דינו מכלל. המדרש הזה הביא בגל' שגלי הקצק כחכ יד בפסוקה קכ"ו, ובמנחה סי' כ' העמיק דבריו. ועיין חס' פקדים ק"ה ז"ל והואל' שכתב ג"כ המדרש הזה, וכן לאיתי בס' הסר סי' תל"ב הביא ג"כ זה בשם מדרש אגדה. ובדרך אגב אעיר כי דבריו נחמי' גל' שלח ק"ה פ"ג הביא סי' עיר הכהנים להכנס ל' פזריאל ז"ל.

נב

מבוא

שמת משה אמר עמרם אבי חי כו'. הוא בנדרם שמות אות י"מ. וכן בפ' תרומה (ק"ט ע"א) במדרש תנחומא ר' יהושע דסכנין אמר משל למערה שהיא [נתונה] על שפת הים געש הים כו' זה ליתא בתנחומא, ונמצא בפסיקתא פסקא ויהי ביום בלת משה (כ' ע"ב) וברבתי פ"ה, ובמ"ד פ"ב אות ד'. עוד שם בפ' תרומה (ק"כ ע"ג) ובמדרש תנחומא שמונה ועשרים באמה היתה גדולה היריעה ונס גדול היה שם. היכן מצינו יריעה אתה כ"ה אמה, רבי תנחומא אומר מעשה נסים היה ולשעה נבראת ונגנוה, תדע לך שכתוב אורך היריעה האחת שלשים באמה מתיכן אתה מביאה ולא תאמר ביריעות אלא אף בקרשים היה מעשה נסים ע"כ. מה שהביא בשם התנחומא שמונה ועשרים באמה כו' ליתא בתנחומא והמאמר מוטעה הוא. ובתנחומא הנדרס אות ו' איתא ועורות תחשים למא דכתיב אורך היריעה האחת שלשים באמה, מי מביא לך יריעה של שלשים אמה אלא מעשה נס כו'. גם איתא שם בתנחומא אות מ' ר' נחמיה אמר מעשה נסים היתה תדע לך שכתוב אורך היריעה האחת שלשים מתיכן אתה מביא יריעות של שלשים אמה מכאן אתה למד כדברי ר' נחמיה. וע"ש בפ' עין יוסף דקאי על עורות תחשים לא על יריעות עזים שהיו מנצה של עזים א"כ היו יכולים לעשות יריעות גדולות כמה שירצה. ודברי רבינו בחיי הם תמוהים. ובדרך אנב אעיר כי בהרבה מקומות נמצאו בדבריו שמביא דברי חז"ל בשונים ממה שהם לפנינו וראוי לעמוד עליהם ולחקנם. עוד שם בפ' תרומה (קכ"א ע"א) הביא שכן אמרו במדרש תנחומא הברית התיכון ירד עם יעקב למצרים כו', הוא בנדרס אות מ'. בפ' אמור (ק"ע ע"ד) הביא במדרש תנחומא ד' הם קמני ארץ אלו ד' מינין שבולוב, והם חכמים מחוכמים שהם מתחכמים ומלמדים זכות לחובה כו', הוא בנדרס אות כ' וכן בכ"י שלנו. חקת (ר"ד ע"ג) הביא וכן במדרש תנחומא כיון שמת אהרן נתחלקו ענני כבוד ונראו כאשר ראשה פרע, הוא באות י"ח. בלק (ר"י ע"א) כך דרשו בתנחומא, הוא באות י"ז. מסעי (ר"ש ע"א) ובמדרש מפני מה זכו לכתוב בתורה כל המסעות הללו כו', וסיים ע"כ מדרש תנחומא, הוא באות ג'. עוד שם (ר"ש ע"ג) ואמרו במדרש תנחומא בסדר בהעלתך אליהר בן כסלון זה אלדד תבירו של מידד כו', הוא באות י"ב. ואתחנן (רכ"ג ע"ג) ובמדרש תנחומא רב לך אל תוסף כיון שאמר לו הקב"ה למשה רב לך אל תוסף דבר, אמר לו משה רבש"ע יוכבר אמי שקדו שנייה בשני בניה יקדו עוד שנייה במיתתי, א"ל כך עלה במחשבה וכך מצגתו של עולם, הוא בנדרס אות ו'. סוף וילך (י"ט ע"ג) ובמדרש תנחומא מפני מה כל שירה האמורה לשעבר היא בלשון נקבה ושירה האמורה לעתיד בלשון זכר כו', זה ליתא בתנחומא רק במכילתא בשלח פרשת השירה.

(מ) רבינו חזקיה ב"ר מנחם בעל חזקוני על התורה (חי במאה הראשונה לאלף הששי, עיין אודותיו בשה"ג ערך חזקוני, ועיין בסוף סדר ויהי בחזקוני הנדרס בוויילנא תרל"ה) כתב בהקדמתו לספרו. ואביא ב"ר מבילתין וסיפרא ספרי תנחומא פסיקתא פירושית התורה. ובפ' בראשית ב' ד' הביא ארץ ושמים ולמעלה הוא אומר את השמים ואת הארץ בתנחומא אמרו בבריאה קדמ שמים לארץ אבל בעשיה ותיקון קדמה ארץ לשמים, הוא בכ"י בראשית אות י"ט. (שם ה' ב') ויקרא את שמם אדם, בתנחומא ובש"ס א"ל הקב"ה אתה מה שמך א"ל נראה לי שאקרא אדם כו'. (וירא י"ט כ"ד) מאת ה' נמצא בב"ר ובתנחומא הראשון הוא גבריאל כו' הוא בב"ר פנ"א אות ב', ובתנחומא ליתא. (פ' כא י"א ד') הביא את הילמדנו. והרבה פעמים מביא מאמרים מתנחומא בלי הזכרת שמו, לדוגמא יתרו כ' א' אנכי ה' ושה"ה או ראה ויספרה למדתך תורה ד"א כו' שלא תאמר דבר לפני הצבור עד שתפשיט אותו בינך לבין עצמך ב' או ג' פעמים, מעשה בר"ע כו', וזה הוא מתנחומא הנדרס יתרו אות מ"ז. ועוד הרבה מאמרים כאלה.

(מא) רבינו נסים בעל הדרשות (תלמיד הרמב"ן, נפטר לרעת היוחסין ה"א כ"ה, ולדעת שה"ג ה"א כ"ד, וגם ספרו יש מיהסים אותו להרב רבינו נסים ב"ר ראובן ז"ל תלמיד הרשב"א ז"ל ומפרש הרי"ף). בספרו שנים עשר דרושים סוף דרוש השביעי הביא זה מחבר בב"ר ובילמדנו, אמרו שם לא יסור שבט מיהודה זה כסא מלכות, שנאמר כסאך אלהים עולם ועד, ומחוקק מבין תגליו כשיבוא אותו שכתוב בו ברגלים תרמסנה עמרת גאות וגו' עד כי יבוא שילה כשיבא מי שהמלכות שלו, ולו יקרת עמים כשיבא מי שמקדה שיני כל אר"ה כו', נמצא בנדרס ויהי אות י'.

(מב) רבינו אהרן הכהן מלוגיל (בסוף המאה הראשונה לאלף הששי, עיין שה"ג ח"א

מבוא

ח"א). הביא בספרו ארצות חיים (דיני בית הכנסת סי' ה') ומצאתי בילמדנו בפ' בהעלותך אע"פ שהקרבנות במלו הנרות לא במלו, הוא בכ"י בהעלותך אות ו' ובגדפס אות ה'. (סדר ליל הפסח סי' ה') בב"ר וברא"ש ילמדנו סמך להסבה מן התורה דכתיב ויסב אלהים את העם מלמד שהושיבו בהיסבה דרך בני מלכים. מסובין רבוצין על מסותיהן. זה הבאתי לעיל באות ל"ב בשם המנהיג. (הל' עיב ר"ה) ובתנחומא בסדר אמור יש סמך לזה התענית משל למדינה שחייבת מס גדול כו', גם זה הבאתי לעיל מהמנהיג.

מגן) ה"ר דוד ב"ר יוסף בספרו אבודרהם (השלימו בשנת ה"א ק') הביא בסדר שרית של חול (דפוס פראג דף י"ג ע"א) ואמרינן בב"ר ר' תנחום פתח כי גדול אתה ועושה נפלאות א"ר תנחומא בשם ר' חייא הנוד הזה אם יש בו נקב כחודה של מחט כל רוחו יוצא ממנו והאדם הזה עשוי מחילים מחילים נקבים נקבים כו' והכי איתא בתנחומא ע"כ. בב"ר הוא פ"א אות ג', ובתנחומא מצאתי בגדפס פ' שמיני אות ח' ולכך אנו אומרים בכל יום סדרך אתה ה' אמ"ה אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים בניגמא רמ"ה כמנין אברים שבאדם ע"כ. ועיין במור א"ה סי' ו' שכתב חלולים חלולים ולא אמר חלולים חלולים, רמז לדבר חלולים עולים רמ"ה כחשבון אברי האדם ע"כ. ונראה כי המושג כוון למאמר התנחומא, או בעל התנחומא הגדפס שאב זה מאיזה ספר מהגאונים ודברי המור נובעים משם. (שם דף ט"ו ע"ב) ועוד תמצא כי ציצית עולים למנין ת"ר וח' חומין וח' קשרים הרי תרי"ג, ואפילו שהוא כתוב חסר יו"ד מפרש בתנחומא ג' פעמים [ציצית] כתיב בפרשה ואחד מהם לציצית חלק הל"מ"ד לשלשתן והיא משלמת המנין ע"כ. זה לקח מהרא"ש בהל' ציצית ולא נמצא בתנחומא, עיין לעיל מה שהעירוני באות ל"ד על דברי המור. (שם ל"ה ע"א) ובתנחומא מפרש דברים רבים שהם משולשים אבות משולשים אברהם יצחק ויעקב כו' הוא בגדפס פ' יתרו אות ו', ובהערות שלי להפסיקתא פסקא בחודש השלישי הערה ק"ג הבאתי דברי האבודרהם. (שם ל"ט ע"ג) ומה שנהגו לקרות בתורה בשני ובחמישי וגם להתענות אומר בתנחומא שבארבעים יום אחרונים שעלה משה למרום עלה בחמישי ויורד בשני ונתרצה לו הקב"ה, הוא בכ"י וירא אות ט"ז, ולקח דבריו מדברי רבינו תם בס' הישר, עיין לעיל אות ט"ז בשם ר"ת. (שם ס' ע"א) ואמרינן בתנחומא מעשה ברבי עקיבא שקראו החזן ברבים בבית הכנסת לקרוא בספר תורה ולא רצה לעלות כו' לפי שלא סדרתי הפרשה שנים ושלשה פעמים, הוא בגדפס יתרו אות ט"ז, ומובא בתוס' מגילה ל"א ע"ב ד"ה משה. (סדר הפסח ר"ה דף פ"א ע"א) דאמרינן בוי"ר ובתנחומא ולקחתם לכם ביום הראשון כו' הוא בסוף אמור. (שם דף פ"ד ע"ג) דאמרינן בתנחומא כשאמר משה ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם אמר לו הקב"ה משה שמי אתה מבקש לידע לפי מעשי אני נקרא כו', הוא בגדפס שמות אות כ'.

מגן) ה"ר יצחק אבוהב הספרדי (חי בסוף המאה הראשונה לאלף הששי) בספרו מנורת המאור (גדפס פעם ראשונה בקאנשטאנטינא שנת רע"ד) מביא את התנחומא. בהקדמתו הביא וז"ל. כתב רב שרירא גאון ז"ל במגלת סתרים ועל ענין האגדות הגי מלי דנפקי מפסוקי מקרא מדרש ואגדה אומדנא ניהו. ואמרו עליו כי דיבר זה על קצת המדרשות שאמרו האחרונים כגון רבי תנחומא ורבי אושעיא ועל דברים מעטים מדברי אגדה שבהלמוד שכתובים באומדן כו'. (בהקדמה לגר ראשון) אגדות הוא תנחומא וב"ר וי"ר. (שם סי' ט') במדרש רבי תנחומא פ' תולדות נח מעשה בר"ע שהיה מהלך בבית הקברות ופגע בפחם אחד שהיה ענין עצים על כתפיו כו'. זה לא נמצא בכ"י גם לא בגדפס, ובדואי היה לפניו בילמדנו ונמצא במס' כלה רבתי פ"ב הגדפס בש"ס החדש בווילנא ומובא באו"ז הלכות שבת סי' ג'. ועיין בסדר הדורות אות ע' ערך ר' עקיבא שהביא אות בשם ספר קטן והוא ספר המעשיות. (סי' כ"ג) בגרסין במדרש תנחומא ולא שמע אליה לשכב בעוה"ז להיות עמה בעוה"ב, נמצא בתנחומא הגדפס וישב אות ח' ובב"ר פפ"ז אות ו' ובגמרא יומא ל"ה ע"ב וסוטה ג' ע"ב. (סי' מ"א) וגרסינן במדרש תנחומא כל המועיל בשבועה כופר בהקב"ה ואין לו מחילה לעולם, הוא בכ"י ובגדפס ריש כמות. (סי' ט"ו) ומצינו במדרש תנחומא מעשה בר"ע כו', הוא הכאמר שהביא לעיל בס' ט' ע"ש. (סי' צ"ו) וגרסינן במדרש תנחומא א"ר מנאי לא תהא ק"ש קלה בעיניך מפני שיש בה רמ"ה תיבות כו', הוא בכ"י ובגדפס קדושים אות ו'. (סי' ק') וגרסינן במדרש תנחומא ילמדנו רבינו כמה תפלות מתפלל אדם בכל יום כו', הוא בכ"י ובגדפס ריש פ' וירא. (סי' קכ"ג) מעשה באדם אחד שהיה זהיר במצות ציצית כו' וסיים ומעשה זה כתוב ג"כ במדרש

תנחומא

תנחומא. (ס' ק"ל) וגרסינן במדרש תנחומא א"ל הקב"ה לישראל היו קוראים את הפרשה בזמנה בכל שנה ושנה כו'. (ס' קל"ג) וכתוב בתנחומא א"ל הקב"ה למשה לך אמור לאחר אל התיירא לגדולה מזו אתה מוכן כו', הוא בכ"י בהעלותך אות ו' ובגדפס אות ה' ולפנינו במקום מוכן הגי' מתוקן. (ס' ק"מ) כתוב במדרש תנחומא בפרשת וארא רבנן אמרי בסבססי של מלכים הביא הקב"ה את המכות, צ"ל בפ' בא, והוא שם בגדפס אות ד', והתנחומא תגדפס כס' שמות הוא הילמדנו, ואף כי נמצא גם בכ"י פ' בא אות ד', אבל ממה שהחל "רבנן אמרי" נראה שהעתיק מן הילמדנו כמו שהוא גם בגדפס עיין בהערותינו לתנחומא שם הערה י"ח. (ס' קמ"ב) כדאיתא בתנחומא פ' בשלח על פסוק ואתה הרים את כמדך עשרה נסים נעשה להם על הים כו', הוא בגדפס בשלח אות ו' וליתא בכ"י, והגדפס מן ס' שמות הוא הילמדנו. (ס' קצ"ב) מצינו במדרש תנחומא פ' ראה מעשה בחסיד אחד שהיה לו שדה שמעלה אלף מדות בכל שנה כו', הוא בכ"י אות ו' ובגדפס אות ו'. (ס' רי"ג) כדגרסינן במדרש תנחומא מעשה בחסיד אחד שהיה מתיחד במקום אחד ולמד בו במסכת תנינה כו' באת דמות אשה כו', זה ליתא בכ"י ולא בגדפס ואין ספק שהיה לפניו בילמדנו. (ס' רל"ה) וגרסינן במדרש תנחומא רחבה מצותך מאד ואומר ארוכה מארץ מדה והיא היתה אומנות לכל מעשה בראשית כו', הוא בגדפס ריש בראשית אות א' וליתא בכ"י שלנו. (ס' רנ"ג) וגרסינן במדרש תנחומא ר' אליעזר אומר אם שמעו תשמעו יכול לרשות ת"ל לקול ה' אלהיך אלו עשרת הדברות האמורות בעשרה קולות כו', צ"ל במכילתא, והוא מכילתא בשלח פרשת ויסע משה פ"א פסוק ויאמר אם שמעו תשמעו. (ס' רנ"ד) וגרסינן במדרש תנחומא עין חיים היא למחזיקים בה אלו נאמר לעמלים בה לא היתה תקומה לאחרים כו', זה נמצא בוי"ר ריש פכ"ה, ובודאי היה לפניו גם בילמדנו. (ס' רצ"ז) מדרש תנחומא על פסוק ולקחתם לכם ביום הראשון וכי ראשון הוא כו' משל למדינה כו', הוא בפ' אמור בכ"י אות ל' ובגדפס אות כ"ב.

מה) ה"ר יצחק המכונה אישתורי בר משה הפרחי בעל כפתור ופרח (חיבר ספרו בשנת ה"א פ"ב כמו שהביא בפנ"א דף קי"ב ע"ב וקי"ג ע"ב) הביא את התנחומא (יט). (פ"י דף ל"א ע"א) התנחומא פרשת זאת תהיה הפסולת של ארץ ישראל סובה ממסורפולין של מלכים. זה לא נמצא לפנינו, רק לקח דבריו מהערך ערך מסרפולין שהביא כן בשם הילמדנו, גם הפי' שהביא בעל כו"פ אם של עיירות לקח מהערך. (שם שם דף ל"ד ע"ב) תנחומא פקוד את בני לוי השבט הזה חביב מכל השבטים ברא הקב"ה ימים ובידור לו השבת כו', הוא בכ"י במדבר אות כ' ובגדפס אות י"ז. (שם שם ל"ה ע"ב) התנחומא פ' ויחי ולמה מתבבין האבות קבורת ארץ ישראל שמתי א"י היין תחלה לימות המשיח כו', הוא בכ"י אות ו' ובגדפס אות ג'. (שם שם) תנחומא פ' בהעלתך כתיב ותעברו את הירדן ותבואו אל יריחו כו' וכי שבע אומות היו בעלי יריחו אמר רשב"ג יריחו נגרא של א"י כו', הוא בכ"י אות י"ח, ועיין בגדפס אות י' ובהערות שלי הערה פ"ו. (פ"ס דף ק"ז ע"א בסוף הספר) תנחומא נד גרוד יגודנו שהנאל הבא בעקב הוא כגד שהוא אליו שגאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וכו', הוא בגדפס ויחי אות י"ב גם בכ"י פצ"ס אות י"א.

מו) פי' אחד כ"י על פי' הרמב"ן על התורה (מובא בבית המדרש ח"ה צד קנ"ה) הביא את התנחומא וז"ל. אמרו במדרש ר' תנחומא הלוקים ר' יהודה ור' נחמיה בבריתא העולם כו', הוא בכ"י ריש בראשית, והמאמר שהביא שם הרב החוקר והחכם הכולל מיר"א יעללינעק וציין מדרש ילמדנו כ"י פ' בראשית, כונתו להמדרש תנחומא כ"י שלנו, ועיין בתנחומא שם בהערה ו'.

מז) הגהות מיימוני (מיוחס לר' מאיר הכהן תלמיד מהר"ם בר ברוך) בהל' דעות פ"ו ס' ה' הביא בתנחומא פ' תוריע אמרה מרת הרין רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו כו', הוא בכ"י אות י"ג ובגדפס אות מ'. (הל' ס"ח פ"ח ס' ג') וכן איתא בכ"י בויזי יעקב מפני מה פרשה זו סתומה כו' וכן איתא במדרש תנחומא כו', הוא בכ"י ובגדפס ריש ויחי. (הל' ברכות פ"א ס' ח') הביא בשם ה"ר משה בה"ר מאיר כהן וז"ל מה שאומר בילמדנו שיש בק"ש היבית כמנין אברים כו', עיין לעיל באות כ"ח.

מח) רבינו שמעון בר צמח דוראן הנקרא הרשב"ץ (נולד ה"א ק"ב נפטר ה"א ר) בספרו מגן אבות פ"י על מס' אבות (פ"א דף ד' ע"ב) ובילמדנו נשאר מיתר הרפאים

עשה

עשה אותו שיריים, לפנינו בתנחומא ליתא ובודאי כונתו להילמדנו הנאמר. (שם ה' ע"ב) ואשים דברי בפיך זו תורה כו' וכן נזכר מזה בילמדנו פ' ראה, עיין בכ"י ראה אות ב' ובגדפס אות א'. (שם ח' ע"ב) ומחלוקת דתן ואבירם הוא מפני שהיו שכנים לקחת כי דגל ראובן היה תימנה ושם היו בני קתת כו' כמו שנזכר בילמדנו, נמצא בכ"י קרת אות ח' ובגדפס אות ד'. (שם ט' ע"א) ולזה נאמר ביהושפט בהתחברו עם אחויה פרץ ה' מעשיך כו' ולא מצא הקב"ה דופי ביצחק אבינו שהיה עולה תמימה אלא על שאהב את שונאיו כמו שנזכר במדרש חוית ובילמדנו פ' קרושים, התחלת המאמר נמצא בכ"י חוקת אות ל"ז, ובגדפס אות י"ד. (שם ט' ע"ב) והישע בן פרחיה ברח מפני ינאי המלך כו' כמו שנזכר בילמדנו פ' שופטים, בכ"י שופטים אות ו' ובגדפס אות ז' מובא מעשה באחד שהיה לו דין עם מלך ממלכי בית חשמונאי בא ועמד לפני שמעון בן שמח כו' ע"ש. (שם י"ב ע"א) בילמדנו פ' חוקת בקש שלום ודרפהו בקשהו במקום ודרוף אחריו במקום אחר, הוא נמצא גם בכ"י חוקת אות נ"א ובגדפס אות כ"ב. (שם י"ג ע"א) הקב"ה אמר דן אנכי שהן שתי אותיות דן והביא עליהם כמה מכות ונאלץ בכ"ה תיבות שהן ע"ב אותיות שהם בפסוק הנסה אלהים עד מראים גדולים כמו שאמרו בילמדנו פ' וירא, הוא בגדפס וירא אות ד' (כ). (שם י"ג ע"ב) בכל הפרשה כתיב שפרון מלא ובפסוק וישקול אברהם לעפרן כתיב חסר כו' בילמדנו פ' ראה, הוא בכ"י אות ד' ובגדפס אות י' (כא). (שם ט"ו) ובאדר"נ אמרו כי בלק אמר הרבה שנאמר כי כדד אבדךך ולא עשה אלא מעט בקר וצאן הפחות שבהן וכן בתנחומא פ' בלק. נמצא בכ"י בלק אות ט"ו ובגדפס אות י"א. (שם י"ז ע"א) ואמרו במדרש תהלים ובילמדנו כי ר' ינאי נתן לו זוז אחד בשכר שהוכירו הפסוק אע"פ שכבר היה יודע אותו. הוא בכ"י מצורע אות ה' ולא נמצא בגדפס. (שם י"ח ע"ב) בילמדנו פ' צו אפילו ישראל עובדים ע"ז ויש שלום ביניהם כו' הוא בכ"י צו אות י', ואף כי נמצא גם בגדפס אות ו' אבל בגדפס הוסיף המדפיס ממנוטובה כל המאמרים שם וגרשם עליהם, ראה כי חדש. (פ"ב דף כ' ע"א) בילמדנו פ' עקב אורה חיים פן תפלוט שלא תהא יושב ושוקל מצותיה של תורה כו', הוא בכ"י אות ג' ובגדפס אות ב'. (שם כ"ב ע"א) בילמדנו בשלה לא ניתנה תורה [לדרוש] אלא לאוכלי חמץ, הוא בגדפס טוף אות כ' שהוא הילמדנו, כי ספר שמות מתגדפס הוא הילמדנו. (שם כ"ד ע"א) והרי שלמה נכשל בשלשה דברים כו' ואמר אני ארבה ולא יסור לבבי כו' הוא בגדפס וארא אות ה' (והוא הילמדנו). (שם כ"ו ע"א) כמו שאמר ר' יוחנן לר' חייא שהיה בוכה כו', כמו שנזכר במדרש לילמדנו פ' כי תשא. בגדפס ליהא רק בכ"י אות י"ט, ועיין בפסיקתא פסקא ולקחתם לכם ובהערה י"א. (שם כ"ז ע"א) וכן עקלים כשתגנייר מצאו אדריינוס כפנים הולניות ואמר לו שלמד תורה כמו שנזכר בילמדנו. הוא בגדפס משפטים אות ה' (והוא הילמדנו). (דף ל"ג ע"א) ובילמדנו פ' במדבר סמכו זה לצדיק כתמר יפרח. הוא בכ"י אות י"ז ובגדפס אות ט"ו. (דף ל"ד ע"א) בילמדנו פ' אמור ארשב"ל למה שאל דומה, לאשה כו', הוא בכ"י אות ד' ובגדפס אות ב'. (שם פ"ג מ"א ע"א) ובילמדנו פ' תצוה א"ר חנניה סגן הכהנים אני הייתי משמש בבית המקדש. לא מצאתי מאמר זה לפנינו. (שם ט"ו) בילמדנו פ' יתרו רכב אלהים אלפי שנאן, נמצא בכ"י אות י"ד. (דף מ"ג ע"א) ובילמדנו פ' תזריע הביא מעשה בכהן אחד שהיה רואה את הנגעים כו', הוא בכ"י אות ח' ובגדפס אות ו'. (דף מ"ד ע"ב) וכן בילמדנו רבי אבין הלוי ברבי רבי תנחומא ברבי. עיין ברשימה שהבאתי משמות התנאים והאמוראים הנמצאים בתנחומא. (דף מ"ה ע"א) בילמדנו אותן דברים שקדמו לעולם. (דף מ"ט ע"ב) בילמדנו עשר תעשר עשר כדי שתתעשר כו', בכ"י אות ו' ובגדפס אות י'. (דף נ"א ע"ב) בילמדנו פ' תרומה נקראת התורה לקח טוב כו' שאם יודע מסכתא אחת וחבירו מסכתא אחרת ובלמד זה לחבירו מה שהוא יודע יהיה ביד כל אחד שתי מסכתות כו'. הוא בגדפס אות ג' וקצת בלשון אחר בכ"י אות א', והמחבר כוון להילמדנו, וס' שמות הגדפס הוא הילמדנו. (דף נ"ב ע"ב) במדרש רבי תנחומא כשתגן הקב"ה התורה לישראל אמר להם הנה לי ערבים שתקיימו אותה כו' הוא בתנחומא הגדפס ויגש אות ב', ויכנה את הגדפס בשם מדרש

(ב) בגדפס שם נוסף מן המדפיס ממנוטובה "ח"י יודן מלכא לקחת לו גוי עד מוכלים גדולים ע"כ ואימת הו"ל וזה נמצא בכ"י ב' מהקספאלד ולא נדפס קאנטעגאנטיגאל ודפוס ווינציל ורענצין כיוון זה נשם מדרש חזית פ"ג. והוא בחזית פ"ב פ' כשוכנס, ועיין גם בנ"ל פה"ד אות י"ט, וי"ל פ"ב אות כ', דגלים נכס פ"א אות י"א, פסיקתא דרב כהנא פסקא כהנא (דף נ"ב ע"ב), ובגדפס פ"ב, ובאדר"נ פ"ב. (א) מה שהביא שם ובפסיקתא פ' ראה, י"ל ובפסיקתא פסקא פסק העשר.

מדרש תנחומא (כב). (דף נ"ג ע"ב) כמו שאמרו בילמדנו הקב"ה הוא מאריך אפים ולבסוף גבי דיליה, הוא ב' כי תשא בנדרים אות כ"ו. (דף נ"ד ע"ב) במדרש תנחומא לא נתנה תורה ולא לרור המרבר, הוא המאמר שהביא ברף כ"ב ע"א. (דף נ"ז ע"ב) ובויקרא בילמדנו גבורי כח אלו שומרי שביעית שרואה כרמו ונגתו לפניו מפורצים בו, זה הוא בכ"י ויקרא אות א' ונמצא בנדרים בהוספת המנוסחה ונרשם עליו, "ראה כי חרש הוא". (דף נ"ח ע"ב) ובילמדנו פ' ויקרא שנו רבותינו מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה לא יצר אדם על עבירה שעשה בשוגג בו' הוא בכ"י אות י' ובנדרים אות ו' שהוסיף המדרשים ממנוסחה מן הכ"י שלנו. (דף נ"ט ע"א) ובילמדנו אמר שהנגעים באים על גסות הרוח בו'. (ש"ע ע"ב) בילמדנו פ' וירא בשבעה מקומות הקב"ה עושה עצמו עם חבורת הנמוכים, הוא בכ"י וירא אות ג' ובנדרים אות ב', ועיין שם בהערה ט"ז. (דף ס"ג ע"א) ובילמדנו פ' תרומה מעשה בחבר אחד שהיה בספינה עם פרגמטוטין בו', הוא בנדרים אות ב', ובכ"י הוא בשונים. (שם שם) וכן בילמדנו תצוה מעשה בחבר אחד שהיה עולה לירושלים בו', הוא בכ"י אות י', ובנדרים אות י"ג. (דף ס"ה ע"א) וכן נדרש בילמדנו על דעת ר' עקיבא החולק על ר' פפיס, הוא בכ"י וירא אות כ"א. (דף ס"ו ע"ב) במדרש תנחומא אס' יש עליו מלאך מליץ אחד ונ' העושה מצוה אחת מוסרין לו מלאך אחד, הוא בנדרים משפטים אות י"ט. (דף ס"ז ע"ב) ובילמדנו אמרו שנו רבותינו שגגת תלמוד עולה ודון לפיכך כתיב נפש כי תחטא בו'. הוא בכ"י ויקרא אות י"א, ובנדרים אות ו' הוסיף זה המדרשים ממנוסחה. (דף ס"ט ע"א) ואמרו בתנחומא כל כהן שהוא עם הארץ כותר לשורף תרומה על קברו, עוד לא מצאתי. (שם שם) שמן טוב כלה ושם טוב אינו כלה בו' כן נדרש במדרש תנחומא. הוא ב' ויקרא אות א' בנדרים. (דף ע' ע"א) חסיד גדול היה ולא רצה להסתכל לעולם באשת איש והשטן עובר עליו תמיד ורצה להתחזק בו ופאל ורפאל אחר שהבטיחו שלא ישלם והעבירם באש וסימא את עיניו והקב"ה שלח לו רפאל ורפאל אחר שהבטיחו שלא ישלם בו יצר הרע בתנחומא פ' חוקת. לא נמצא לא בכ"י שלנו ולא בנדרים רק מצאתי בכ"י ב' מאקספארד, ואולי הוא לקוח מילמדנו. ועי' מ"ש בלקוטים ממדרש אבכיר הנדרים בוויין תרמ"ג דף 11 ס' ל' ובהערה כ"ז. וזה מובא במדרש עשרת הדברות דבור לא נתנף ונדרים בבית המדרש ח"א דף ע"ט כמו שהעיר ירדיר הרב החוקר הגדול מדר"א יעללינעק בבית המדרש ח"ה צד ר"ז. (דף ע"ג ע"ב) כמו שאירע לקרח עם משה שנחנקא על נשיאותו של אליצפן כמו שנוצר בילמדנו, הוא בכ"י קרח אות ג' ובנדרים אות א'. (דף ע"ה ע"א) ובילמדנו דרשו כי לישראל נושא פנים לפי שגם הם נושאים לו פנים להחמיר על עצמן יותר ממה שצוה אותם בו'. הוא ב' נשא בכ"י אות י"ח ובנדרים אות י'. (דף ע"ה ע"ב) והכל מושלים בו ואפי' יתוש בשליחתו של מקום בו' ובילמדנו פ' חוקת. הוא בכ"י ובנדרים אות א'. (דף ע"ז ע"ב) ועל זה אמרו בילמדנו א"ר חנינא כל האומר רחמנא וותין הוא יתורתין חיטויה בו'. הוא ב' כי תשא בנדרים אות כ"ו. (דף ע"ז ע"ב ודף ע"ח ע"א) ועשרה נסים שנעשה על הים הם מפורשים במדרש רבי תנחומא. (דף ע"ה ע"ב) ואלו עשר מכות פירשו בילמדנו כי היו שלש על יד אהרן בו' ושלש על יד משה בו' ושלשה על ידי הקב"ה בו'. הוא בתנחומא הנדרים וראא אות י"ד. (דף ע"ט ע"ב) במדרש תנחומא אמרו בענין דברים שאדם עושה אותן אוכל פירותיהן בעולם הזה בו' הוא ב' מצורע בכ"י אות ד' ובנדרים אות ב'. (דף פ' ע"ב) בילמדנו פ' צו בהרבה מקומות החזיק המעט את המרובה דרך נס. הוא בכ"י צו אות ט"ז ובנדרים הוא בהוספת המדרשים ממנוסחה אות י"א ורשם עליו, "ראה כי חרש". (דף פ"ב ע"ב) כמו שנוצר בילמדנו הלחות של מנפיונן היו, הוא בנדרים כי תשא אות כ"ו. (דף פ"ה ע"ב) בילמדנו פ' ויקרא ינאי המלך היה לו אלפים עיירות בדר הבדל בו'. הוא בכ"י אות פ"ז ובנדרים שהוסיף המנוסבות אות ז'. (דף פ"ט ע"א) מלאכות נוסריקון מכה חרון לקוי תכלית כלייה, לא מצאתי לפנינו. (דף צ' ע"א) בילמדנו פ' בלק ושם פירשו ג' דברים אלו בבלעם, הוא בכ"י באות ט' ובנדרים אות ו'. (דף צ"ה ע"ב) ודבר זה (בן חמש שנים למקרא וכו') נלמד מן העיטלה שהוא אסורה לשלש שנים בו'. הוא ב' קדושים בכ"י ובנדרים אות ג'. (דף צ"ג ע"א) בילמדנו על הכתוב שאמר בואלה שמות בימים הרבים ההם שהיו ימים של צער בו'. הוא ב' מצורע בכ"י אות י"ד ובנדרים אות ו'. (שם שם) ובמדרש תנחומא רמזו ששמה רבינו ע"ה לא היה מרגיש בזמן זהו שאמרו סגין היה משה יודע אימתי יום ואימתי לילה אלא שהקב"ה מלמדו תורה שנכתב ידע שהוא יום בו'. הוא בנדרים ב' כי תשא אות כ"ח.

ה"ד

(כב) ומה שהביא שם מדרש חזק נפ"ל פסוק ד'. ומדרש תנאי שהביא הוא נפ"ל. ומדרש חזק נפ"ל ומה שהביא שם מדרש חזק נפ"ל ומה שהביא שם מדרש חזק נפ"ל.

מט) ה"ר יוסף קולון (מדר"ק) רב מפורסם באיטליה (חי בחצי הראשונה ממאה השלישית, ובשורש קנ"ז הביא שנשאל על גמ אחד שנתן בשנת ה"א רל"א) הביא בתשובה קי"ז (דפוס וויניציא משנת רע"ט דף קכ"ד ע"ב) וז"ל. וסעד גדול מצאתי במדרש רבי תנחומא וז"ל אמר רבי אחא בא וראה שש מעלות היו לכסא של שלמה דכתיב שש מעלות לכסא, ובפרשה זו כתיב ששה דברים, לא המה משפט, ולא תכיר פנים, לא תקח שוחד, לא תפגע לך, לא תקים לך, לא תובח, היה הכרוז (אומר) [עומד] לפני כסא שלמה, כיון שעלה מעלה ראשונה היה הכרוז [בורז] לא תמה, מעלה שניה לא תכיר פנים, שלישית לא תקח שוחד, וכן כלם כאשר מצאתיו בספר אחד מיוחס למדרש תנחומא, אמנם בספר אחר מיוחס ג"כ למדרש רבי תנחומא לא נמצא בו עכ"ל. המאמר הזה לא נמצא לא בכ"י ולא בנדפס רק במדרש רב"ר פ"ה אות ו', ומהרי"ק מכנהו בשם תנחומא, וע"ן כי מתחיל בשאלה בהלכה "הלכה אדם מישראל". ועל זה כוון באברו "אמנם בספר אחר מיוחס ג"כ למדרש רבי תנחומא לא נמצא בו", ר"ל בתנחומא עצמו.

נ) ה"ר יעקב בן חביב מעיר סמורה בספרד (חי באמצע המאה השלישית, בזמן גרוש ספרד) בספרו הגדול עין יעקב והוא אסיפת אגדות עם חדושי הודועים בשם אמר הכותב. הביא במס' ע"ז פ"א במס' תקנ"ד וז"ל מגיד דבריו ליעקב תקו ומשפטיו לישראל אונקלס חגר בו' והביא שם מאמר גדול מהילמדנו, והוא מילמדנו הנאמר, והמאמר הזה הוא דוספה אשר הוסיף המדפיס ממנוסחה אל התנחומא פ' משפטים (אות ה'), ולקח כל המאמר מהעין יעקב שהביא שם את הילמדנו והיה בימיו כבר בדרום, כי נדפס פעם ראשונה בקושטאניטא שנת רע"ז. ואף שנמצא המאמר ג"כ בתנחומא כ"י שלפנינו בכל זאת נמצאו קצת שנויים בלשון, והמדפיס ממנוסחה העתיק את המאמר כלשון שהביא הרב בן חביב ז"ל. והמאמר הזה הובא גם בערך בשם הילמדנו בערך גוליויר ובערך סנקטדרוס ע"ש.

נא) הרב ר' יצחק אברבנאל (נולד ה"א קצ"ז ונפטר ה"א רס"ח) מביא את התנחומא בכמה מקומות, בכל זאת לא היה למראה עיניו, אך כל דבריו שמביא ממנו לקח מהילקוט (שהיה לפניו בכ"י כי לא נדפס אז), לכן המעוהו לפעמים הציונים בילקוט (ג). ועיין מביא להפסיקתא סי' ח' אות י"ח שמביא דברים בשם הפסיקתא ולא נמצא שם ג"כ מטעם הנ"ל. והנה בהתחלת בראשית שאלה המ' הביא וכן אמרו במדרש תנחומא ר"י אומר בששה ימים נברא העולם וכתוב במעשה יום ויום, ור' נחמן אמר ביום הראשון נברא כל העולם. הוא בתנחומא שלנו אות א' מובא בילקוט בראשית רמז ו' בשם התנחומא. פ' שמות בהתחלתו הביא ובתנחומא אמרו אצטרוגליק אמרו לפרעה ביום הזה הגואל של ישראל יולד ואין אנו יודעים אם הוא מצרי אם לאו בו'. לקח מהילקוט רמז קס"ה שהביא בשם התנחומא והוא בפ' ויקהל אות ה'. בפ' יתרו וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומה שאמרו במדרש תנחומא שבמיני קבל כל אחד לפי כחו בו', אין זה מאמר התנחומא, רק מובא בילקוט יתרו רמז רפ"ז וחסר הציון פסיקתא, והוא בפסקא בחדש השלישי (דף ק"ז ע"ב). פ' משפטים הנה אנכי שולח מלאך במדרש תנחומא אמרו שהמלאך הנזכר כאן הוא אשר בא ליהושע בהיותו על יריחו בו', הוא בתנחומא שלנו אות י', ומובא בילקוט משפטים רמז שג"ט בשם התנחומא. בפ' תצא כי תהיון לאיש במדרש תנחומא שנו רבותינו מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה וראית בשביה אשת יפת תואר מה כתיב בתריה כי תהיון לאיש שתי נשים בו', מובא

(ג) בפ' נדבשים זיין המגיס על איזה תחמרים שםס מתחלס בילקוט. כמו על המאמר שהביא וכן אמרו כנ"ל תפסע ונכסו כחיסס כגן פדן זיין "ת"י סי' מ"ב" וכוונתו כנחל "ת"י מדרש ילקוט רמז מ"ב, ובילקוט שם מובא זה בשם חס' ד"א. עוד שם מתועלה אמרו רז"ל שהיה לזיק נמור, זיין "ת"י סי' מ"ב" וסילקוט שם כנחל מ"ב הביא כן בשם מדרש אנכיר מתועלה חסס גדול הים. עוד שם הביא כנ"ל אמרו וזי כניא הים למך אמר ל' שמחשן כן יחולק מקור הים ללדס כשחמכר לו חכורס הלדחם כענודך, זיין "ת"י סי' מ"ב" (יש לתקן עכוס הדפוס וז"ל "ת"י סי' ב"ב), וגם זה מובא בילקוט שם בשם מדרש אנכיר. עוד שם ובמדרש אמרו מנין שחכר שם חסס קודם שחולד שחמכר כגסס חסס כזר חושכניס דכגסס כחושכניס על חסס וזיין "ת"י סי' מ"ד" וסוא בילקוט שם בשם ז"ל פכ"י. עוד שם אמרו רז"ל ויחמרו איס לרסכו הסס נלכנס לנסיס מי אמר למי סוס אמר למחריס סי' זיין "ת"י סי' ס"ב" וסוא בילקוט שם בשם ז"ל פ"א. ומכאן וזילך פסק המגיס לזיין, ועל הכנס מתקומת חסס הביא הכס האכרנכאל "הרז"ל לא חס לחסס המקור רק זיין "רש"י שם וס"י ולפעמיס עסס המגיס הסס כזיוני כמו לדוגמא סוף כנחש"ס הביא הכס האכרנכאל וכן אמרו כנ"ל משל למלך כסכס חוסס כגנו סיריס וסיריס וסיריס כסס המלך סי', זיין מדרש איכס דף ע"ט, וסעלס חמנו ססוא כנ"ל פ"א חס' ו' ויחמא בילקוט כנחל מ"י כסס כ"ל.

נה

מבוא

מובא בילקוט שופטים רמז התקכ"ה בשם התנחומא, והוא בכ"ו אות א'. בפ' נצבים הביא ח"ל ובמדרש תנחומא בפרשה זו שכל הרוחות שהיו עתידין להמצא עד סוף כל הדורות כולם היו באותו מעמד וכלם קיימו וקבלו הברית הזאת באלה ובשבעה. נמצא בתנחומא נצבים אות ח' ומובא בנדרפס אות ג'. וכמו כן מה שמביא עוד שם במדרש תנחומא בפרשה זו באמרם שהיו הנשמות כלם בשעת הברית כו', הוא ג"כ שם. בפ' ברכה אמרו במדרש תנחומא אמר ר' יונתן ואמרו מלאכי השרת באו נראה לשור ולארי מתוכתים זה עם זה, מצאתי זה בתנחומא הנדרפס ויגש אות ד', ובדראי מצא כן בילקוט באותו מקום.

והנה בפירושו לנביאים ראשונים הביא הרבה מקומות בשם התנחומא ג"כ כמו שמצא בילקוט, והמניה העיר בכמה מקומות על דברי הרב האברבנאל שחפש ולא מצא מה שהביא בשם התנחומא. וכמו כן על איזה מקומות שמביא הרב האברבנאל מצא העיר שלא מצא במקום שהביא, ובאמת נעלם ממנו כי הרב לקח דבריו מהילקוט, ובעל הילקוט כוון תמיד לתנחומא שלנו, לא אל התנחומא הנדרפס. (ש"א י' דף צ"ט ע"ב בדפוס משנת תמ"ו) הביא ח"ל ובמדרש תנחומא וז"ל גאות אדם תשפילו ושפל רוח יתמוך כבוד כל מי שרודף את השררה שררה בורחת ממנו כו', שאול ברח מן השררה כו', ועל זה העיר המניה שם חפשי בכל התנחומא ולא מצאתי מדרש זה שם ע"כ. ובאמת הוא בתנחומא כ"ז שלנו ויקרא אות ד' ומובא בילקוט שמואל רמז ק"א בשם התנחומא. (ש"א י"ו דף ק"ב ע"ג) אמרו בתנחומא ה' צדיק יבחן ובמה כוונתו אמר ר' יצחק במרעה דוד נבחן במרעה כו' וכתב המניה אע"פ שהילקוט בפ' שמות בפ' ומשה היה רועה מביא מדרש זה בשם התנחומא הנה בקשתו בכל הספר ולא מצאתיו שם ע"כ. אולם באמת נמצא בתנחומא שלנו שמות אות י' ומובא בילקוט שמות רמז קס"ט בשם התנחומא, והרב לקח דבריו מהילקוט. (ש"א כ"ב דף ק"ד ע"ב) ואח"ל בתנחומא שאז הרג מלך מואב לאביו ואחיו כו', הוא בכ"ו וירא אות כ"ה, ולקח מרש"י ש"א כ"ב ד', והמניה שתק בזה. (שם דף ק"ב ע"ד) וכמו שאמרו ח"ל במדרש תנחומא שארבעה הדיוטות אין להם חלק לעוה"ב בלעם ודואג ואחיתופל וגחוי, וציון המניה ריש פ' מצורע, ושבת שהוא משנה מנהרין צ' ע"א. (שם כ"ו דף ק"ל ע"א) ואח"ל במדרש תהלים ובתנחומא למה זכר ב' פעמים ה', לומר חי ה' שלא תהרגו כו', הוא במדרש תהלים מזמור נ"ח, ובתנחומא כ"ה פ' בהעלותך אות י"ט, גם בנדרפס אות י' הוא בסגנון אחר, והרד"ק הביא סתם בדרש לכן לרעתי היה כתוב "במ"ת" וכיון למדרש תהלים, והמדרש הראשון הוסיף ג"כ ובתנחומא, כי חשב אולי כוון ברה"ק "במ"ת" למדרש תנחומא. (שם כ"ה דף ק"ב ע"א) כדברי ח"ל במס' תענית שכל העולם באוב עולמי ראשיהם למשה ורגליהם למעלה כו'. יפה העיר המניה שצ"ל במדרש תנחומא, והיה כתוב ברה"ק "במ"ת" והציגו המדפיסים במס' תענית. והנה המחבר כוון למדרש תנחומא פ' אמור שהוא בכ"ו אות ד' ובנדרפס אות ב', ולקח דבריו מהילקוט שמואל רמז קל"ט שהביא זה בשם התנחומא. (שם דף קל"ג ע"ד) אמרו בתנחומא והוא עומה מעיל, ולהלן הוא אומר ומעיל קטן, האנא המעיל בו גדל בו נקבר בו עלה. הוא המאמר שהבאתי בהערה שלפניה שלקח מהילקוט. (שם דף קל"ד ע"א) ובמדרש תנחומא אמר ר' יהושע דסכנין בשם ריב"ל מלמד שדראה הקב"ה למשה דוד דור ומלכיו כו', הוא בילקוט רמז הנ"ל. (ש"ב א' דף קל"ה ע"ד) ובמדרש תנחומא אח"ל אחוזי השבץ עון הבהנים שהרגתי ע"כ מובא בילקוט שמואל רמז קמ"א בשם התנחומא, והוא בתנחומא פרשת מצורע אות ד'. (שם דף קל"ט ע"א) ובפסיקתא אמר ר' יצחק אותו נער דואג האדומי היה כו' וכן הביאו בתנחומא ע"כ. מה שהביא בשם הפסיקתא לקח מרש"י ש"ב א' ב', ומה שסיים וכן הביאו בתנחומא לקח מהילקוט שמואל רמז קמ"א. והוא בפ' כי תצא אות י"ח, ובתנחומא איהא בנו של דואג האדומי היה, עיין בתנחומא שם בהערה שלי. (שם ב' דף קמ"ב ע"ב) ובמדרש תנחומא אמרו שכתב אבנר לדוד בהקדים שמו כו', הוא ג"כ בילקוט שם. (שם דף קמ"ח ע"ב) במדרש תנחומא ארשב"ג משנבנה בית המקדש נתנו יסודות לעולם, הוא בתנחומא תרומה אות ח', ולקח דבריו מהילקוט. (שם דף קמ"ח ע"ג) וח"ל דרשו בתנחומא בשבט אנשים זה הדר האדומי וזוון בן אלידע ובנגעי בני אדם אלו המזיקים כו', וכתב שם המניה חפשי המדרש הזה בכל התנחומא ולא מצאתיו שם בשום מקום, ולכן לא ידעתי מנ"ל שהוא מתנחומא, והילקוט דף כ"א ע"ד מביאו מב"ר פכ"ד, אבל גם הוא טעה בזה כי שם לא נזכר מהדר ומרוון וממיקין שטורו את שלמה כו' עכ"ל. הרב האברבנאל לקח דבריו מהילקוט שם הוא בילקוט שמואל רמז קמ"ו, ועיין בראש הרמז ציון

ציין ילמדנו חשב האברבנאל כי גם המאמר על אשר בהענותו זה הדר הוא ג"כ מילמדנו, והציג תנחומא במקום ילמדנו. ומה שכתב המגיה כי הילקוט משה שציין ב"ר פ"כ, טעות אין כאן, כי הציין מוסב על דאמר ר' סימן, ואולי היה בכ"י אשר ראה רשום על אשר בהענותו "תנחומא" והוא באמת בכ"י בראשית אות כ"ו. (שם י' דף ק"א ע"ד) ואמרו חו"ל במדרש תנחומא שהחסד היה שהיה את אחיו כשברח מאת מלך מואב כאשר הרגו שם אביו ואמו ואחיו אשר השארים דוד במואב, ועל זה העיר המגיה תמהתי מאד תמהתי על הרב המחבר, וביותר אפלא רש"י שהביא המדרש הזה מתנחומא, כי רש"י מביא במקום זה בפ"י מתנחומא פרשת וירא אליו מה שלא נגזל בכך בשאר מקומות, ולא היו דברים מעולם, כי לא נמצא בדרש זה בשום מקום בתנחומא, ואף כי בירא אליו, וגם הרב האברבנאל משה אחריו, וגם הילקוט מביא מתנחומא, ולא ידעתי מה היה להם, כי לא אוכל להמליץ בעדם אם לא שאמר שאולי היה להם אז נוסחא אחרת מהתנחומא כמה שיש בידנו היום, וזה קשה להאמין, ולכן אחשוב אני בזה שהרבנים האלה נתנו לכתוב המדרשים כפי אומר דעתם וסמכו על הזכרון, או על איזה מחבר שמצאו בו אותו המדרש ולא חששו בדבר ולא רצו להטריח עצמם לבקש על המדרש במקומו הראוי לו, ולכן טעו לפעמים, גם בסבת זה שנו לשון המדרשים אם בתוספות ואם בחסרון מה כו', עכ"ל. מי יגלה עפר מעיניך מגיה כי אז לא הרהבת עוז בנפשך לדבר דברים כאלה על הנשר הגדול רש"י ז"ל, כי באמת נמצא המאמר בכ"י שלנו פ' וירא אות כ"ה, ובעל הילקוט הביא ג"כ כמו שהוא בתנחומא שלנו לא בנדרפס, ועפ"י הילקוט הביא כן הרב האברבנאל. (שם כ' דף קנ"א ע"א) במדרש תנחומא אמרו שהאשה התכבדה הנזכרת כאן היתה בת אשר, ופירשו בתנחומא האתה יואב אתה הוא השר של ישראל כו', הוא בתנחומא וירא אות י"ב, מובא בילקוט שבואל רמז קנ"ב. והמגיה ציין שם "תנחומא פ' ויגש" אולם בקשתי בנדרפס ויגש ולא מצאתי. (שם כ"ג דף קפ"א ע"ב) ודרשוהו במדרש תנחומא על יואב, הוא בתנחומא כ"י מסעי אות ט' וגם בנדרפס, והמחבר לקח בודאי דבריו מהילקוט. (מ"א ג' דף ר"י ע"ב) בפסיקתא רבתי ובתנחומא אמרו וידבר על העצים, וכי אפשר לאדם לדבר על העצים כו', הוא בפסקא פרה ובתנחומא פ' חוקת, ומובא בילקוט מצורע רמז תקנ"ט. (שם ה' דף רל"ג ע"ד) אמרו בתנחומא כשהוקם המשכן הקריבו הנשיאים דורון כו', הוא בתנחומא נשא אות כ"ג, מובא בילקוט נשא רמז תשי"ד בשם התנחומא. (שם ט' דף רל"ה ע"ב) אמרו בתנחומא אבר רשכ"נ עד שלא חרב בית המקדש היתה השכינה נתונה בהיכל כו', על זה כתב המגיה לא יכולתי למצוא מדרש זה בתנחומא עם היות שהשפתי חפוש אחר חפוש, אבל במדרש ההלום מזמר י"א מצאתי, ואולי טעו המגיהים הראשונים כי היה כתוב בר"ת "במ"ת ר"ל במדרש תהלים והם חשבו שהוא במדרש תנחומא ע"כ. אולם באמת הוא בתנחומא שלנו שמות אות י', ומובא בילקוט מלכים רמז קצ"ה בשם התנחומא, ומשם לקח האברבנאל. (שם י"ח דף רנ"ו ע"ב) ובתנחומא אמרו וירפא מובח ה' הדרום אשר היה הדרום מלכותם של ישראל כו', הוא בתנחומא כ"י וישלח אות ל', מובא בילקוט מלכים רמז רי"ד בשם התנחומא. (שם דף רנ"ו ע"ג) וכן אמרו בתנחומא שאליהו מה שעשה לשמו של הקב"ה עשה כו', הוא בתנחומא נשא אות ל"א מובא בילקוט רמז רט"ו בשם התנחומא. (מ"ב ג' דף רע"א ע"ד) ואחז"ל בתנחומא שהנה אמר מלך ישראל ומלך ארם לאמר ביהושפט מלך יהודה כ"א קרא בשמו לבר. הוא בתנחומא פנחס אות ה', ומובא בילקוט מלכים רמז רכ"ז בשם התנחומא. (שם דף רע"ב ע"א) וחז"ל במדרש תנחומא אמרו כשאמר להם הנביא וכל עץ מוב תפילו אמרו לו המלכים כו'. הוא בתנחומא פנחס אות ה' ומובא שם בשם התנחומא. (שם ד' דף רע"ב ע"ב) ואמרו חז"ל במדרש תנחומא ואשה אחת היא היתה אשת עובדיה, והנושה היה יתורם בן אחאב שהיה מלוה לו מעות ברבית כו'. התחלת המאמר שהיתה אשת עובדיה לקח מילקוט רמז רכ"ח, אבל בילקוט שם הציין מדרש תנחומא אינו מוסב על התחלת המאמר רק על ויעמד השמן, ובמסעות נרשם תנחומא, וצ"ל ב"ר, ותוא שם בב"ר פל"ה אות ג'. והמאמר השני והנושה היה יתורם שהביא הרב האברבנאל הוא בתנחומא משפטים אות ט', ולקח מרש"י מלכים שם. גם הביא שם האברבנאל חז"ל, ובפרקי דר"א אמרו חז"ל ויעמד השמן שהוקיר השמן כו', העיר המגיה בב"ר פל"ה מצאתי זה ע"כ. גם פה לקח האברבנאל דבריו מהילקוט מלכים שם שציין על ויהי היום "פרד"א" והשב הרב האברבנאל שהמאמר שלפניו הוא ג"כ מפרד"א. (מ"ב ה' דף רע"ח ע"ב) אמרו הכמינו ז"ל בתנחומא על הנני מכסיר לכם לחם מן השמים משל לנהרג:

לנחתום שהיה עומד על הכבשן בו', ועל זה כתב המגיה עיין ילקוט פ' בשלח כי בתנחומא לא תמצאנו ע"כ. ובאמת הוא בתנחומא שלנו בשלח אות כ', מובא בילקוט בשלח רבו רנ"ח. (ש"ש שם) אמרו חז"ל בתנחומא כל אשר חפץ ה' עשה, דרכו של שמים להוריד טל ובשר בו', הוא ג"כ בתנחומא בשלח אות כ', ומובא בילקוט בשלח רמו רנ"ח (בר).

וכן

(בר) והמגיה הזה העיר על דברי הרב האברנאל גם על חז"ל תקומות שהביא תנחומא ומדרשים אחר ש לא נמלא שמה, והציג עליו, אבל נעלם ממנו כי שאל הדברים מהילקוט ועשה לפעמים צלזיונים כמו שתרמא (ש"א ג' דף פ"ט פ"ד) עליו היה כהן וסוכב תנפנים ושמואל היה לוי וסוכב תנחומא וקפץ הקול דרך פניו לשמואל בתם' תמיד, ועל זה כתב המגיה חפשי בתם' תמיד ולא מלאהו דבר ממנו בו' ואולי עשה הוא, ובתנחומא האברנאל הספיקו חז"ל ש"א ג' ד'. ויש להקין גם בראש' בתקום בתם' תמיד צ"ל בתם' תדוד, וטוב לדברי המגיה גם פ"א מ"ג נעל הכהן תנפנים וכן לוי יסן לו תנחומא. ובתנחומא שמואל פ"א חזן חזקין נעל הכהן תנפנים וכן לוי יסן לו תנחומא קפץ הדבור על פניו ולדבר אל שמואל בתם'. וכן עוד שם (ש"א י"א פ"ג) ואמרו חז"ל בתם' קוטה ובי יסין מלתי שנקברה רחל צלזל צבטל בנינו בו' העיר המגיה חפשי בתם' קוטה ולא מלאהו בו'. ובתנחומא הרב הביא כמו שרמא בילקוט שמואל רמו ק"ג שביא כי מן מוספא דקוטה ורוא שם בתוספתא פ"א, ויש להקין בדברי האברנאל בתוספתא דקוטה. (ש"א י"א ק' ע"א) ובת"ר אמרו כיון שבתנחומא דרשם על הצבור תתעשר בו', ועל זה כתב המגיה נראה שפשוט הוא אבל מלאהו בתם' יומא כ"ב ע"ב ע"ל. הרב לקח דבריו מילקוט שמואל רמו ק"ע ושם הביא זה תנחומא יומא, והמלות "ובת"ר" הם פשוט המצויין. (ש"א כ"ח ק"ג ע"ב) ואמרו במדרש שמואל שזו האשה הייתה אמו של אבנר, ועל זה כתב המגיה לא מלאהו במדרש שמואל, רק בפסוק "ש"א ע"ב. הקטנה נא להכר כי בי רחם בילקוט רמו ק"מ שהביא מאמר שלפניו תאגד שמואל ואח"כ הביא המאמר שהביא המגיה בשם פד"א והמחבר כתב שגם המאמר השני הוא מאגדה שמואל. (ש"א כ"ח ק"ג ע"ב) ובדרש אמרו בתם' חטיות נפשו של משה הפלה שמואל עמו לבקש רחמים בו', והעיר המגיה שלא נמלא בתפניות רק בתפניה ד' ע"ב. המחבר הלך בזה אחר ראש' ש"א כ"ח י"ב שסיום בדלותא בתפניות, ויש להקין בדלותא בתפניה. (ש"א ג' קמ"ג) ואמרו חז"ל בדרש שנקרא בלזב לפי שהיה דומה לזכר פניו לדוד בו' והעיר המגיה לא נמלא בתם' בדרש עם היות דף ד' ע"א מביא עטם ופי' מה צדק אחר לחזרו שם בו' ע"כ. אבל לדעתי צדור כי הרב האברנאל הלך גם בזה אחר הילקוט, כי בשמואל רמו קמ"א הביא המאמר בשם גמרא בדרש למה נקרא בלזב שהיה מכלים פני תפניות בלזב בו'. ואח"כ הביא בשם ילמדת המאמר שהביא האברנאל, לכן תראה כי הרב האברנאל חשב כי גם המאמר הוא גם תנחומא בדרש שם. (ש"א קמ"ג) ובת"ר קוטה אמרו שגם דברים היו קדושים ומשולים וקטטריין בני אדם שהם קשים ורעים בו' ואלו הן קטרת וארזין ומגיה בו', על זה העיר המגיה לא מלאהו בתם' קוטה רק במדרש בת"ר סוף פ"ד ובתנחומא בשלח צפ' ויחמר משה אל אהרן קח זלזלת אחת עם היות שהוא בטיני לזון מה, וי"ל שהוא עשות המגיה שכל'. ולדעתי לא עשו המגיהים רק הרב המחבר ראה בילקוט שמואל רמו קמ"ב שהביא מאמר בתוספתא ואח"כ הביא המאמר שהעתיק הרב המחבר מן התנחומא, והרב עשה ומשם שהלזין קוטה מושב גם על זה. (ש"א ז' קמ"ע ע"ג) ובמדרש שמואל אמרו גוים ואהיו כביטל שהוא פדיו עמם בו'. והעיר המגיה לא תמלא המדרש הזה במדרש שמואל רק בתנחומא פ"ד תנחומא ע"כ. גם בלזב הקנה בזה שרמא בילקוט שמואל רמו קמ"ו שהביא מאמר בשם מדרש רוא במדרש שמואל, ואח"כ הביא המאמר שהביא המגיה בשם מילתא ורבי אל שם עיני על הלזין השני ומשם שגם הוא במדרש שמואל. (ש"א כ"ח קמ"ד ע"ד) אמרו בלזב הדברים רבה ענינה גוררת ענינה, והעיר המגיה לא מלאהו מדרש זה שם, אמנם בתנחומא ריש פ' כי תלא מלאהו ע"כ. המחבר לקח דבריו מילקוט תלא רמו חתקב"ש בשם התנחומא, והמחבר הביא דבר' בתקום תנחומא, או אולי היה כן לפניו במדרש אלה הדברים אשר לא נמלא חללו. (ש"א כ"ד קפ"ג ע"ג) ובבבא קמא ואמרו ויהי אחרי המגפה משל לרועה שגנבין זאבים להוך עדו בו'. פה עשה בפי' רש"י כי בפי' פתחם כ"ה י"א קיים דלמדין בנ"ח והוא דף ג"ה ע"ב, ואח"כ בפסוק י"ג ויהי אחרי המגפה הביא משל לרועה שגנבין זאבים וכו', וזה מאמר אחר טבע תנחומא שלנו אחר ו' ונמלא גם בנדרש אחר ד', ומשם הרב האברנאל כי הלזין ב"ק מושב גם על זה, וכן העיר המגיה. (מלזב א' ג' ר"א ע"א) ואמרו רז"ל בתם' קטטריין אמר ר"י אמר רב שתי טעיות עשה ויאל בו', והעיר המגיה ש"ל מכות י"ב ע"א ע"כ. וגם בלזב עשה הרב על פי הילקוט כי ראה בילקוט מלכים רמו ק"ע שביא המאמר הזה ומזכיר לזכרון מכות י"ב ובסמוך (ריש רמו קמ"ב) הביא מאמר אחר וזכיר קטטריין מ"ל ומשם שהלזין קטטריין מושב גם על המאמר הראשון. (מ"א ע' ר"ה ע"ב) ובפסוק חז"ל כתוב אחר ואמר אלכה ואשובה אל מקומי וכוונת אחר ואמר ויהי עיני וגבי שם כל הימים, הלא כידע פניו לתמלה ופניו וגבי למה. ובתנחומא לא מלאהו מדרש זה בפסוקי אלא בדרש אחר לא נמלא חללו. (ש"א כ"ד קפ"ג ע"ג) וגם בלזב לקח האברנאל דבריו מהילקוט מלכים רמו ק"ד כי הביא שם מאמר אחר מקטריין (הוא צפ' עקב פסוקא מ') וגם המאמר שהביא האברנאל כתוב אחר ואמר לא בילקוט שם בשם הספרי, ובדור שביקום שם הלזין יושלתי בדרש פ"ד ביש רמו ק"ה מושב על המאמר הוא שכתב רמו ק"ד על כתוב אחר ואמר אלכה בו'. (מ"א י"א ע"א) רמ"א (מ"א י"א) ובכך דרשו חז"ל בפרק המוכר את הספיה למה נאמר דוד שביב וכוונת מיתה, ומיין המגיה ש"ל בפרק יס ונחלין ק"י ע"א (צ"ל ק"י ע"א). אולם גם בלזב העתיק כמו שהביא הילקוט בנחמ ק"ל ושם הביא בטענות, ב"ב פרק המוכר את הספיה. (ש"א י"ב רמ"ד ע"ג) ובפרק כהן גדול אמרו אין לו חלק בדרש אחר מלכות שמים ולא נמלא בנן יס' וי' מלכות בית דוד, לזהלוי ישראל זה בית המקדש בו'. אמר ר' סימן בן מנחם אין ישראל נחלים סימן נחלים עד משיחו ויבנהו שלשין בו'. ועל זה כתב המגיה תמיה נמנה ופלאהו בנתיב שהרב שגם נמנה וכו' כי פעמים הרבה עם היות שלא יצדו ולא יפקדו שמה, איך לא קטמה כלומה פניו להביא מכתבה לא בלזב ולא בלזב שאין בו שום דבר מהמאמר אשר מצינו, איך לא כי אש נעמו על טוב זכרנו ואמרו דמנו, ואז נמנה כמעט נמנה ונמנה ומהנה רב כי סקר וכזה הוא שהמאמר הזה הוא בפרק כהן גדול או בשם מקום ממש' קטטריין, ואני אודה ולא אטע

מבוא

ובן בפירושו לנביאים אחרונים הביא בקצת מקומות בשם התנחומא, כמו. (ישעיה א' דף י"א ע"א) במדרש תנחומא שאל גוי את ר' עקיבא. הוא ב' פנחס את י"ז, טובא בילקוט ישעיה רמו רנ"ה בשם התנחומא. (שם כ"ב דף ס' ע"ג) בב"ר פס"ב ובילמדנו על ויהי חושך אפלה ובפסיקתא על ויהי בחצי הלילה אמר ר' אלעזר כל צור שכתוב בתורה שלם בצור המדינה הכתוב כדבר בו' הוא בנדרס וארא את י"ג ותנחומא הנדרס על ספר שמות הוא הילמדנו. (ישעיה כ"י דף מ"ד ע"א) וכן דרשו בתנחומא ה' רמה ירך כל יחיון היה הנביא מבקש שלא יראו האומות בהיטיב הקב"ה את ישראל כו' והלקח מרש"י ישעיה כ"י י"א בשם מדרש אנדה, ומובא גם בילקוט ישעיה רמו ש"ס וחמר הציון. (ישעיה נ"ב דף ג"ח ע"א) ובתנחומא אמרו בעוה"ז מי שרואה פני שכינה היה מתמעט הוא בתנחומא במדבר אות כ', טובא בילקוט תהלים רמו השנ"ז וילקוט ישעיה רמו רצ"ה בשם התנחומא. (עמוס ז' דף רנ"ב ע"ג) וכן אמרו בתנחומא אל השמחי אויבתי לי כל זמן שהקב"ה מסתכל בו' הוא בתנחומא נצבים אות א' טובא בילקוט מיכה רמו תקנ"ז בשם התנחומא. (זכריה י"ד דף רצ"ו ע"ב) ופרשו בתנחומא מהו ענין המק ששרו הוא הצרעת כו', הוא בתנחומא תוריע אות מ"ו, טובא בילקוט סוף זכריה וכן תקפ"ו בשם התנחומא

הוא היום שמעתי חיש אחר חיש בנחמות ומדקשים לא מלאחי איה חיש מקום המאמר הזה, ונאסר ממני דבר, ואולי ימלא הקורא התשכיל פתחו ויתקן המעשם כפי שגלו הכבוד ועליו מלא ברכת ה' פס"ל. והנה אפי' שהענינים המגיה שפס' ולא מלא בשום מקום ושפך בוז וקלון על הכב ז"ל, בכל זאת טפל לקרוא עליו הפסוק גולל אכן אלו משבו, והמאמר הזה נמצא בלחם במדרש שמואל פ"ג ומוצא בילקוט שמואל רמז ק"ו בשם מדרש סחם, וסדר האברבנאל ז"ל כדרכו הפסיק המאמר הזה מהילקוט, ובילקוט שם במאמר שלפניו (סוף דף ק"ה) ועזה שמה לנו מלך ר' אלעזר כ"י יוסף ואמר זקנים שגאווה הדור כדורן שאלו בו' ומניין סנהדרין רמז ז', וזה עמדת כי המאמר הוא בסנהדרין דף כ' פ"ב, והילקוט ל"ן תמיד רק הפסוק, כי לפניו לא היו עוד הדפים נדפסים בנמצא וזיהם הגירסא בילקוט סנהדרין פרק כהן גדול, ואח"כ השמימו המדפוסים המלכות "הכין גדול" והלניו הדף לגד, וסדר האברבנאל חש על המאמר שלאחריו שהוא ג"כ בפרק כהן גדול, לכן הביא "ובפרק כהן גדול אמרו" ובמאמר הזה בנדרס שמואל. (מ"א י"ד דף רמ"ז ע"ד) ובפרק חלק אמרו כל המעמיד בן או חלמדין שאינו שאלו כהן עמיני כהות כו'. ועל זה כתב המגיה המדומה לי שגם שני הכב היו כהות בזה כי הלך אחר אומר דעמו או אחר דעת אחרים כמותא ולא השתדל לראות איזה דרך יסכון אור מאמרי רז"ל כי זה כמה פעמים שגו בדואה וס"ך אחר המהפס וכן עשה בזה המקום, כי המאמר הזה לא נמצא בשום מקום צפנק חלק, אבל בנ"ר פס"ה המלאכו פס"ל, גם פה הלך הכב האברבנאל אחר הילקוט, וליאויים בילקוט השבו אחרו, כי בילקוט מליכין רמז ר"ב הביא מאמר אחד ומניין סנהדרין חלק ק"ב, ואח"כ הביא המאמר ואחיה לא יוכל לראות, מכאן אמרו כל המעמיד בן רשע וכו', וליון "כל" ועשה הכב ותשג שגם המאמר השני הוא בסנהדרין פרק חלק. (שם י"ב דף ר"ס פ"א) וכמו שאמרו חז"ל בפסרי פסרה נקראו איש האלמים, ועל זה כתב המגיה לא מלאחי כפסרי אמנם כקדר שולם סוף פ"ב מלאחי מעש ממנו פס"ל. ובמאמר האברבנאל לקח דבריו מהילקוט ברכה רמז מתקנ"ה שביד זה בשם הספרי, והוא כפסרי ברכה פסקא שח"ב, וגם כקדר שולם לא נמצא יותר מאמר הוא כפסרי.

ויש להעיר כי לפעמים הביא את הילמדנו ג"כ כמו שגמל בילקוט. (ישעיה ח' דף ג"ג ע"ד) הביא וכן דרשו בילמדנו והפסוק נמליה לזכר ז' מצינוה ועארסיונו שזוהים על שפת דומי כו' הוא בילקוט ישעיה רמז ש"ד. וכן הביא (בדומה ל"א דף קנ"א פ"ב) בילמדנו אמרו בשולם כי לומדים תורה מבשר דם כו' אבל בילקוט רמז ל"א אין ישראל לומדים חל"ה מפי הקב"ה כו', הוא המוצא בילקוט ישעיה רמז ש"ח בשם הילמדנו, ובהם נמצא להפסיקתא ק"ח מ' א"ת י"ח הבאנו ב"ה הכב המאמרים שהביא בשם הפסיקתא פ"פ הילקוט ועשה ג"כ פ"ש, וזה אוס"ך עוד בפ' אמרו הביא וז"ל אמרו בפסיקתא ר' יאודה בר נחמני בשם ריש לקיש פסח פליה אלוים בחרושה עשה הפסיקתא שולם כו'. וכן לקח מהילקוט אמרו רמז תתנ"ה וסם נדרס "פסיקתא" פסח פליה אלוים בחרושה עשה הפסיקתא בפ' דברים במאמר הכסף הי"ד הביא וז"ל. והנה רש"י ז"ל דרש הפסוק בדרך רז"ל בפסיקתא ממדבר קדושת המלוכה ויבשר עקודם כהן מוכר לישאל חזק על בני עשו כו' פ"ב רש"י בדברים ב' כ"י לא הביא זה בשם הפסיקתא ולא נמצא בפסיקתא. וכן בפ' ברכה הביא וז"ל ומה נמלנו דברי המדרש בפסיקתא שזכר רש"י פ"ה הכמות האם הוא חובב עמים וזוא שיעלה היו רחמים לבדכה לפי שם סובלים צדוק מלכים רמז קנ"ה בשם הפסיקתא נטא פס' שמוקות אל העמים ומתקן אותם בידים כו'. גם זה לא הביא רש"י בשם הפסיקתא, ולא נמצא בפסיקתא. וסיין כפסרי ברכה פסקא שח"ד. עוד שם בפ' ברכה וכמו שגמל המגיה ז"ל בפסיקתא שדרשו ויקר אלוים אל כלבם מלשון קרי, וכן הביא רש"י ב"ב ב' ב"ב ד' אכל לא בשם הפסיקתא. וכן משוב תראה בפירושו למלכים א' דף רמז פ"א ואמרו חז"ל בפסיקתא שכלל לומר מוצא מוצא כו'. הביא בילקוט מלכים רמז קנ"ה בשם הפסיקתא, והוא בפסקא כי השא. עוד שם דף רמז פ"ב ואמרו חז"ל בפסיקתא חם הקב"ה על כדורם של לדיקים יותר מבגדו כו'. הביא בילקוט רמז ל"א בשם הפסיקתא, והוא ג"כ בפסקא כי השא. עוד שם (מ"א י"ב דף רנ"ב ע"ג) חז"ל אמרו בפסיקתא רמז וזכריה עמדת זה משה וזכריה עמדת זה אלוים כו'. מוצא בילקוט מלכים רמז ל"ב בשם הכמני, והוא בפסקא ד'. וכן במלכים ב' דף רע"ב ס"ג אמרו בפסיקתא שגמל מוצא נקח את בנו והשלה שולה על הויה לפי ששאל אותה ז' כו'. לקח מלכ"ה מלכים ב' כ"ו שביד זה בשם הפסיקתא. עוד שם (מלכים ב' דף רע"ב פ"ג) כמו שגמל בפסיקתא אמר ר' יוחנן שמוע ומנושל היה ונאמרו אין כתיב כאן כו'. זה מוצא בילקוט מלכים רמז ל"א על הכמות תוריע אמר, ומתקן שם הליון "פסיקתא רמז" כו' הוא בפסיקתא רמז פס"ה פסקא ב"ה חכמה, לפני הכב האברבנאל ז"ל היה נמצא לנכון הליון "פסיקתא רמז".

התנחומא. (מלאכי א' דף רצ"ח ע"א) אמרו בתנחומא משעה שהשמש זורחת במזרח עד ששוקעת במערב אין קלומו של הקב"ה מר מפיו. הוא בתנחומא פ' אדרי אות י"ד ומבא בילקוט מלאכי רמז הקפ"ז בשם התנחומא.

גם הביא את התנחומא או בשם ילמדנו בספרו ישועות משיחו (השלימו בשנת רנ"ח). העיין הראשון פ"ו הביא ח"ל ויש דרך אחר בב"ר ובילמדנו על לא יסור שבט מיהודה כו' כי לא יסור שבט מיהודה זה משיח בן דוד כו' ע"כ, עיין בנדרפס ויחי אות י'. העיין השני פ"ז הביא ובילמדנו פ' במדבר זכרו שבעה דברים נבראו קודם בריאת העולם ולא זכרו בכלל ג"ע וניהם, וזכרו במקומם אבות העולם וישראל ע"כ. הוא בפ' נשא בב"ר י"ט ובנדרפס אות י"א. ובתנחומא כתוב מפורש וי"א אף גן עדן וניהם. העיין השלישי ריש פ"א אמרו בתנחומא מי אתה הר הגדול לפני זרובבל למישור זה משיח ולמה נקרא שמו גדול לפי שהיה גדול מהאבות כו' הוא בתנחומא כ"י תולדות אות כ' ומבא בילקוט ישעיה רמז של"ח בשם התנחומא. ובתנחומא הנדרפס אות י"ד נוסף מן המדרשים ממנוטובה. עוד שם פ"ד הביא מאמר בשם מדרש שה"ש על פסוק בעטרה שעטרה לו אמו אמר ר' חנינא חורנו על כל המקרא ולא מצאנו שעטרה בת שבע עטרה לשלמה, וסיים והנה ההגדה הזאת באה ג"כ במדרש תנחומא ע"כ. הוא בב"ר פ' פקודי אות ח' ומבא בילקוט שה"ש רמז תתקפ"ז בשם התנחומא. עוד שם קול דודי דופק פתחי לי אחותי רעיתי וגו' שדרשו בו ג"כ בתנחומא על בית שני אמרו אחותי בבבל רעיתי במדי יונתי ביון כו'. זה לא נמצא בתנחומא רק לקח מהילקוט שה"ש רמז התקפ"ה ושם על אני ישנה הבית מאמר אחד בשם התנחומא וחשב שגם המאמר הזה הוא מתנחומא. עוד שם פ"ט הביא ובמדרש תנחומא אמר ר' אמי משה מקלס את ישראל מי כמוך עם נושע בה', לה' אין כתיב כאן אלא בה' לאדם שהיה לו סאה מעשר שני מה הוא עושה נותן מעות ופודה אותן כו'. זה כיצאתי בתנחומא סוף אחרי בב"ר אות י"ח ובנדרפס אות י"ב. עוד שם הביא וז"ל וכן אמרו בילמדנו אם תעשו מצותי הרי אתה פוצה בי, עוד לא מצאתי המאמר. עוד שם וכן אמר במדרש תנחומא הוא ינהגנו על מות בעוה"ז מי שהוא רואה פני שכינה מתמעט והולך שנאמר כי לא יראני האדם וחי, וכן אתה מוצא בשבטו של לוי לפי שהיו רואים את השכינה היו מועטים באוהל מועד ואפילו כשהיו ישראל עולים מן הגולה בקצו מהם ולא מצאו כו'. הוא בתנחומא במדבר אות כ', מבא בילקוט תהלים רמז תשנ"ז בשם התנחומא, והרב האברבנאל החל מן הכתוב הוא ינהגנו על מות, ובאמת הוא מוסב בילקוט שם אל הכאמר שלפניו שהביא מן וי"ר פ"א (וחסר שם הציון). העיין הרביעי פ"א בילמדנו לא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו וגו' ואומר וכל בניך למודי ה' בעוה"ז ישראל למדים תורה מב' לפיכך משכחים אותה שניתנה ע"י משה שהיה ב"ו וכשם שב"ו עובר כך תלמדו עובר כו' אבל לעתיד לבוא ישראל לומדים תורה כפיו כו', ע"כ. זה מבא בילקוט ירמיה רמז שי"ז בשם הילמדנו.

נב) ה"ר אברהם זכות בספרו היוחסין (כתב ספרו בשנת ה"א רס"ב) היה לפניו הילמדנו בכ"י, ובספרו יוחסין השלם צד כ"ב ע"א הביא כי בין הספרים אשר היו לו בתוהו היה גם הילמדנו. וברף ז' ע"ב הביא כדאיתא בתנחומא פרשת ויחי שעובר הי יותר מה' שנה. הוא בב"ר אות ר' ובנדרפס אות ב'. (דף ח' ע"ב) ובילמדנו פ' כי תשא אליהו משבט בנימין היה ומוישבי לשכת הגזית כו', הוא בנדרפס אות י"ג. (דף ס"ב ע"א) ובילמדנו פ' וישב כי סתריב שלח לכותיים לשומרון לרבי דוסתאי בר ינאי ללמדו תורה, הוא בנדרפס אות ב' רק קצת בסגנון אחר ע"ש. (דף ע"ט ע"ב) ובפרשת קדושים בילמדנו ולא שמעון גדול מצורית אלא שנותן בפי שמעון נקראת הלכה על שמו, לא מצאתי לא בב"ר ולא בנדרפס, ובראי היה כן כתוב בילמדנו שלפניו. (דף פ"ה ע"ב) ובילמדנו פ' ויחי רבינו הקדוש הוה ענותן סגי והוא אמר כל דימר לי בר נש אנא עבד חוץ ממה שעשו בני בתירה לזקני כו'. לא נמצא לא בב"ר ולא בנדרפס באות ג', ונמצא בב"ר פל"ג וכירושלמי בלאים פ"ט וכתובות פ"ב. (דף פ"ח ע"ב) בילמדנו פ' וארא אמר ר' אלעזר בן פרט כאשר שמע למצרים יחלו לשמע צור הוא רומי כל צר שבמקרא חסר במלכות הרשעה הכתוב מדבר וכל צור מלא ברומי הכתוב מדבר, ובפרשת בא אל פרעה צור מלא בצור המדינה הכתוב מדבר וחסר במלכות הרשעה. המאמר הראשון נמצא בנדרפס שם באות י"ג והמדרסים הצינו מלכות אדום במקום מלכות הרשעה, גם הצינו בקופיטיקא במקום ברומי. ובכ"י ה' מאקספארד הוא לכוון. והמאמר השני הוא בנדרפס בא אות ד', וגם שם הצינו המדרסים מלכות אדום במקום מלכות הרשעה.

(נג) ה"ר אברהם כבץ הספרדי בספרו צידה המור (כה) , (נולד בליסבונה (Lissabon) בתחלת המאה השלישית ובשנת רנ"ח בא בגלות פורטוגאל לאנדרינופול בטורקי, ובפ'

(כה) ספרו לזרז המור נדפס ראשונה בקונסטנציה שנת רע"ד, והוא התקף ש"מ עם רבני אלוהי מורח. פ"ן שו"ת הרה"ם ח"א סי' י"ב. והביא בספרו לזרז המור בפ' לך את ה"ד יתכן קאנפוטון ז"ל הוא בעל פחד יצחק. ובפ' יורח הביא את ה"ר יתכן די ליוזן הוא תלמיד מנעל פחד יתכן ומבניו של מהר"ל אטבב (פ"ין סי' י"א ח"א סי' ט"ג). וגם הביא בפ' יורח פ"י הכותה מרבינו נסים, והביא את ספר הזר, ובפ' יורח הביא כי נגזל מנעל גביוש סל"ג. ויבית ופ' יורח הביא את מדרש ששם. ובזקוף ויפלה ויבית כי דרש ביהוה נקמטאמטא, ובפ' נחמתי הביא דברים רבננים לקרוא ישראל צפוריגאל לכן אפתיקם פה, וז"ל. ומש אחרת והבאתי אותם בחדך יצויהם (ויקרא כ"ו מ"ח) בו' כמו שראינו שמהגדשו היודים מקטביליא (astilien) לפי שהיו בה כמלבים, ובזו לצורשונאל מלכות זוזן שפאר וישו מה ששבו לנו ולמורחט, ואח"כ השתארים הבטו למלוכה ישמעאל וגבגילות אחרים וזכו בפרט מתאלה וכן שגשגאל צפורשונאל שירים על מלוכה המשכנבים על הפורטנבים שקדשו שם שמים צפרהאבים וקטרו מלכות על קדוש הכס ועמדו שם בניה אקטורים יומיו רבים ההכס הלאס קדוש ר' המעון מימי ז"ל ומהיזיו לוקחי בנותיו אנשים לדיקים ואשמו האדקא, ואנשים אחרים לדיקים גמורים ואע"פ שעבו להם שימיו דהם בעל כרחם עמדו על משמרתם וטומי' מוכה ומלוח על אפס וחתמם המהך ומתהרים עד שגיוי זכיוי נפער לגי' עמלמו הס"ר שמוען ז"ל' הנזכר בזמן של אלו היה יודי' בכל המלכות זולת אני והיהודים שהיו אקטורים בניה האקטורים פמי, ובגבילי זכות האדקו מן שם אלו נכסו אקטוס והיו משתמים בניה האקטורים ולסם וכלם כהאפס בגדלו וזכר פמי' הכוהר רשות שזילטורו מן לעי' ויבגדו שם, ויוזלזלו ויזימוהו מוזן לעי' והם הלכו להם מנגד ונתמזנו ויזכר ממ' אנשים לדיקים האקטוסים שהיזיו דהם בעל כרחם וקבדוהו בניה הקבדות של היודים והספידוהו שם כהאפס וזימוהו נתן לו הלהך רשות ויבזיאו לארזיליא (Arzilia) אבל היודים כסיו שם ההכס לא ראה המלך לשלסם

אחר שבער קבלו. וישאלו בניה האקטורים לעבדים. והש"י נתנם לרחמים עביוי עד בית הקוהר והיו שם כבדו גדול, אח"כ בלחם הלהך לרזיליא ליד הלהף הזר לזרז שפינה ארסם בעגדות פך, לפי שראה בלח' נעשה עמלו, והזר לזרז מענה אותם ומייסר אותם ביסורים כדי שיתללו השבת וילכו לפקודת שימין ומעשרות, וכל זה פועמיוטי כי הם לדיקים גמורים וקדשו שם שמים בדבים ט'. ובפ' ואחמקן בניה ז"ל' כמו שקרה גביוש פורטנאגאל שגזרו עליו ידעשו. בנבים שאלו יתקדו על הפקרים והבטי כקטיוי באופן שאלו יתחללו ויפסקו במוקד עד שמתעט שכתבה מורח מישראל וכן אלו למדו לבניהם בלי אקף ובלי מתנדו ללם כהאל להם חלף שזילמוהו שמש ישראל וידעו און ה' אחד ושראיו להאט ולתסור נפשו על קדושתו. והנה מלמד ספרו לזרז המור חיבר מור פ' על אבות והזכיר בפ' חיי ז"ל' ושם השתכחי בפ' מ' אבות ואיו ואביו כי מרגגיות פונה היתה גידי והגדלה ממני פפורטנאגאל בנותוטי. וכן חיבר פ' על חמם מגילות וקראו לזרז הכסך. ויזכיר בשם הגדולים ח"ב שכהנה ויזכיר כי לזרז הכסך על דעים. ומלחמנו בספרו לזרז המור פ' יוגם שברא ז"ל' וקראו לזרז הכסך לזרזי ברהמני בדיני אגלות עכ"ל. ופה התקס להביא את דבריו שכתב בהקדמתו לספר לזרז הכסך פ' על אסתר כפי שהשתקף יגידו הכה הווקר בגדול מהר"ל יעלינגק (נתיב"ש על הכר פרחקלל מהנת 1853) ז"ל. והנה כהיומי פפורטנאגאל פפורטנאגאל קאקטיליא והנה פלה דעפתי לפרש חממי מגילות ופירשתי אותה וזו חרה א"ה' צעמי בגרוש שני על פורטנאגאל והנחתי לו הפקרים פפורטנאגאל וחתמי חממי להבדיל ממי לישלזון פירוש הכוהר שצדמי פפורטנאגאל עם פירוש המגילות ופירוש מ' אבות עם חסד הכסך שצדמי ביתי נעדי, ובהגיו לישלזון שאלו אני אנשי יודא והזכר לי שעבר קול במחנה, שמי שמוציא ספר אחד, אחת דמו לבמים, ומייד הלכתי ומשמתי אותם חמת זיו' אחד זימ פירוש יפה פרי טואר, ואחרתי שכוה מר בלענה, וקראתי לו און נכות, לפי ששם אקטום על חמת שמי לפי שפירוש הכוהר והמלכות בהתחדים מורב ומפי, לפי שכהה הייתי מתחנח על שני בני כסיו קידות לזי, שפוקרו בעל כרחם להמיר דהם, והייתי אומר הלא זה עוב לי מנינים והבנות, ולא ראימים יומר, לפי שמיד השליטו בניה הקוהר, ועמדתי שם קרוב לשעה חדשים, ואחר שזכני ה' בצבור זכות אנומי והביאלי נתלמות פאס, על דעמתי להחזיר עמרה ליוזנה ואסור קלמ מהיה כהוב שם. וביקור ה' אשר יזכני לחזור ולפרש פירוש הכסך פ' ח' מ' אבות, ופ' מלגת רות ומלגת איה, ומת' יתחלה אשאל עזר לגמור שאל מגילות, ושאר ספרים שדפסו פניהם, ובתיים להאקטורים הקפסי את ההמלות אשאל הכסך, ולפי שפקטורים כהאקטוסים א' לזמות כספי, בהמה

ובפ' ויצא הביא ח"ל אמרו בילמדנו ויטמנוהו בחול שטמן זה הסוד בין ישראל שנדמו לחול שנאמר וכוהלו אשר על שפת הים, עיין בנדרס שבות אות ט'. בכוף וארא הביא ובמדרש גלוי בילמדנו (וקראו הגלוי נגד מדרש הנעלם שהביא) אמרו טעם לעשר מכות אמר הקב"ה בדבר שנתנאו בו אני מתחיל להכותו והוא אמר לי יאורי; לפיכך קח כמד ונשה ירך על מימי מצרים כו'. ובפ' שלח הביא וזהו שאמרו בילמדנו על פסוק לכן לא תביאו א"ל הקב"ה למשה באיזה פנים אתה מבקש לכנוס לארץ משל לרועה שיצא לרעות צאנו של מלך, הוא בכ"י הוקת אות ל"ב ובנדרס אות י'. עוד שם בפ' הקת הביא בילמדנו מי כהחכם זה הקב"ה ומי יודע פשר דבר זה הקב"ה כו', הוא בכ"י אות ט"ז.

(נד) דר"ב ר' אליהו מזורחי (חי בקאנשטאטאנא בדתחלת המאה השלישית לאלף השני) הביא את התנחומא בפירושו שחיבר על פירש"י עה"ת (כו), כמו (בראשית ד' כ"ד) אבל לפי האגדה של התנחומא כו', כוון לדברי התנחומא שהביא רש"י בעצמו. (וישלה ל"ב ז') וירא שמא יהרג ב"ר ותנחומא, הוא בב"ר פע"ו אות א' ובתנחומא הנדרס. עוד שם ויצר לו שמא ידרגו אחרים ב"ר, י"מ שמא ידרגו את עשו ויקללנו אביו וכן מצאתי בתנחומא ע"כ. וראיתי בעץ יוסף בתנחומא אות ד' שכתב ח"ל המזרחי הביא בשם התנחומא ובתנחומא שלפנינו ליתא עכ"ל. אולם אין ספק שהמלות „וכן מצאתי בתנחומא“ צ"ל אחר הציון ב"ר וסוים וכן מצאתי בתנחומא, וכוון להנדרס באות ד', וכן מאמר י"מ הוא מאמר אחר. (שם ל"ה א') קום עלה לפי שאיחרת בדרך נענשת תנחומא. הוא בנדרס אות ח'. (סוף וישלה) יש לובר כפני שנתהרן עמו שנשא את אהליבמה והוליד ממנה בנים כו' כך מצאתי בתנחומא. הוא בנדרס פ' וישב אות א'. (וישב ל"ז י"ד) ויבא שכמה מקום מוכן לפורענות תנחומא, הוא ג"כ בנדרס וישב אות ב'. (שם שם ט"ו) וימצאדו איש ובתנחומא אין איש האמור כאן אלא גבריא, הוא ג"כ שם באות ב'. (שם שם ל"ג) ושתפו להקב"ה עמכם תנחומא. הוא ג"כ שם, והוא מפרד"א פל"ח. (שם ל"ט ז') בתנחומא אמרו בהדיא שכשדאדוהו פוסיפר מתפלל אומר לו מה אתה מלחש, הוא שם באות ח'. (שם שם) להיות עמה לעוה"ב בתנחומא, הוא ג"כ שם. (שם שם) כהיום הזה כאשר הגיע יום מיוחד תנחומא, הוא באות ט' שם (ומה שהביא בשם התנחומא מפורש גם בב"ר פפ"ז, סוטה ל"ז ובריש שה"ש וברבתי פ"ו). (מקץ מ' ב') וכן אמרו בתנחומא אל תצאו ובידכם פרוסות מפני החרעויות, עיין בתנחומא שם. (שם ט"ג ל"ד) המש ידות חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואכנת ומנשה ואפרים תנחומא, הוא בתנחומא הנדרס ויגש אות ד'. (ויגש ט"ז י') ומה ברכה ברכו הביא רש"י בשם התנחומא, הוא בנדרס אות כ"ז וגם בכ"י שלנו, והכוונתי הביא דברי רש"י ז"ל. (ויחי ט"ט י"ג) לפיכך קדם וכולון ליששכר אע"פ שיששכר גדול ממנו בפני שגדול המעשה יותר מן העושה תנחומא. הוא בנדרס אות י"א. (בא י"ב ב') הראוהו לבנה במדרש רבי תנחומא. הוא בנדרס אות ו'. (שם י"ג ה') ובמדרש התנחומא חמשה עמבין שהן שבעה כו'. הוא באות י"ב. (ריש פ' בשלה) וכך שנו בכילתא ומדרש רבי תנחומא כי קרוב הוא קרוב הדרך לחזור למצרים, הוא באות א'. (שם י"ז י"ג) הביא ג' פעמים בשם התנחומא, והוא באות כ"ח. (יתרו י"ח כ"א) שונאי בצע ששונאים את ממנום בדין ומפרש בתנחומא שיהא אוכר אפילו שורף גדישו כו'. הוא באות ב'. (משפטים כ"ג כ') ואבר בתנחומא עתה באתי אני הוא שבאתי בימי משה רבך כו'. הוא באות י"ח. (תירומה כ"ה ה') תחשים מדברי רבי תנחומא שאמר משום רבי נחמיה מעשה נסים היתה כו'. הוא באות ו'. (שם) ומאין היה להם במדבר פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקודש כו'. הוא לשון רש"י בעצמו שהביא בשם התנחומא, ועיין בנדרס אות ט'. שם

קראתיו לזכר הכסף, ופי' המוכר קראתיו לזכר המזכר, ופי' חס' חטות קראתיו לזכר החיים. ולפי שכבר נמנו לזכרות קראתיו שם אשכול הכופר, לפי שסם דומה קלה לזכרות כספי פ"כ. וכן כניא זה ידיו הכז הכס הטלל מזה"ס ד"ר קייספלינג נספרו קויות סיכודים נפארטונגל דף קל"ה, פ"ש סוד דברים הטונגים אל הכז המתנב כ"ל חכמים סבב ז"ל.

(כו) את ספרו זה לא הספיק להוציא לאור והוציאו אחריו בט' ה"ל ישראל מזרחי טוויניא בשנת רפ"ז, לכן אין ספק שלא ראה את התנחומא אשר נדפס בפסס ראשונה בשנת רפ"ב, והיה לפניו התנחומא בכתב יד. ואת המוסדות חיבר את סבב השלים את פירושו על רש"י, ח"ל במשניותיו ס' פ"ח, אני מתקסק בכל יום על דברי המאור כגדול כפי' המומה הגדול והמופלא אשר אין שם שום דבר מדתיו שאליו לרין חקירה רבה ועיין נפלא בגל המקומות אשר לוקח השם נחמיה ונבזייחא נמכילתא ונפכרל וספרי ונכרל מלמודל נכטת ונמממממ יכל מדלס הגדות ט'.

(שם שם י"א) מבית ומחוץ תצפנו ג' ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ ביוםא פ' בא לו ובתנחומא. הוא ביוםא ע"ב ע"ב, אבל בתנחומא ליתא, וגם מה שסיים שם וכבר נתנו ר"ל המעם בזה בתנחומא נאמרו שרמו לנו המקום כו', ג"כ ליתא בתנחומא. (שם שם י"א) וכך אמרו בתנחומא שנתקשה משה במעשה המנוחה. הוא בנדרפס שמיני אות ח' וגם בכ"י שמיני אות י"א. (שמיני ט' ב'), קח לך עגל להודיע שמכפר לו הקב"ה על ידי עגל זה על מעשה העגל שעשה ת"כ ובתנחומא, הוא בנדרפס אות ד' בהוספה שהוסיף המדפיס ממנוכבה וככ"י שמיני אות ו'. ואולי המלה "בתנחומא" הוא הוספה מן המדפיס, כי לפניו לא היה בתנחומא המאמר שהוסיף המדפיס הממנוכי. (קרח ט"ז א') פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא. הוא לשון רש"י שם. (שם שם) בן יצחק בתנחומא אמרו למה לא כתיב בן יעקב. הוא ג"כ בתנחומא שם. (שם) ומה ראה קרח לחלוק עם משה כו' בתנחומא. הוא ג"כ בתנחומא שם שהביא רש"י ו"ל. (שם) כמו שאמר גבי ורתן ואבירם בשביל שהיו שכנו נשתתפו עם קרח. הוא ג"כ ברש"י שם. ועוד שם בששה מקומות הביא את התנחומא, והכל הוא בנדרפס שם. (נצנים כ"ט י') מלמד שבאו כנענים כו' הוא לשון רש"י וסיים המורה תנחומא, ועיין בעץ יוסף פ' נצבים אות ב'.

גה) בין הקדמונים אשר הביאו את התנחומא יש לחשוב גם את הרב בעל הילקוט, והוא השתמש רק בתנחומא כ"י שלנו לא בתנחומא הנדפס, וכל הדרשות שהביא בשם התנחומא כלם נמצאים בכתב יד שלנו. והנה ברשימה אשר נתתי רשמי כל המקומות ההם שמביא בשם תנחומא מראשית ספרו הילקוט עד סופו בכל רמז ורמז ואנה הם נמצאים בתנחומא שלנו באיזה פרשה ובאיזה אות, כי בעל הילקוט רשם תנחומא כחם ולא ציין מקומו. גם בהערות שלי לתנחומא העירוני על מכונם ומקומם בכל מאמר ומאמר אנה נמצא בילקוט. גם השתמש הילקוט בלמדנו הנאמר שהיה גם לפני הרב בעל הערוך ושאל ממנו דרשות למכביר ורשם על המאמרים שהעתיק, "למדנו". וגם מזה נתתי רשימה מכל המקומות שמביא בשם הילמדנו. והנה במבוא להפסיקתא רשמתי שתי רשימות מכל המקומות אשר הילקוט מביא את הפסיקתא דרב כהנא דילן ואת הפסיקתא רבתי, ובאיזה פסקא המאמרים נמצאים לפנינו, ואחשוב שיצמח תועלת להקוראים גם משתי רשימות מתנחומא והילמדנו באשר ידעו כל מקום ומקום שהביא הילקוט אנה נמצא לפנינו בתנחומא שלנו ולעין בגוף המקור, וגם המדפיסים יוכלו אחר כך להציג בילקוט גם הסדרא ובאיזה סימן נמצאו המאמרים.

וכן יש עוד הרבה ספרים מקדמונים אשר שאבו ממעני התנחומא והילמדנו והביאו דברים מהם בספריהם, אבל ראיתי כי הפרק הזה יגדל מאד בכמותו, לכן אמרתי לפרק הזה די, והבאתי רק הספרים המצוינים ביותר מגדולי קדמונינו ז"ל, להראות כמה יקרו דברי המדרשים ההם בעיניהם לשאוב מהם דברים, הן בעניני הלכה, הן בעניני אגדה, ואקוה כי תיקר מלאכתי בעיני הקוראים הישרים, כי באמונה עבדתי את העבודה הזאת.

(א) תכונת תשעה כתבי יד אשר היו לפני.

כבר ידעת קורא נעים! כי התנחומא אשר לפני הקדמונים נשאר בכתובים ולא שזפתו עין קורא, ואיננו התנחומא אשר לפנינו בדרפוס. וכאשר נודע לי כי נמצא כתב יד מתנחומא באוצר הספרים באקספארד (עיין מכתבי אשר נדפס בהמגיד שנת העשרים וחמש גליון ד' מן כ"י שבט תרמ"א) ערכתי מכתב בקשה אל שרי המלוכה (המיניסטריון) לעשות עמדי גם כעת חסד ואמת (כאשר מכבר עשו עמי אות למנוחה ושלתו לי הכ"י מהלך טוב מאוצר הספרים של פלארענץ), ויואלו בחסדם לשלוח אלי הכ"י מתנחומא לפחות אל האוניווערסיטעטס בבליאטהעק דפה, ועוד זאת הרבהתי בנפשי עוז לבקש גם לשלוח לי ביהוד את מדרש שכל טוב מרבינו מנחם ב"ר שלמה הנמצא ג"כ באקספארד בין הספרים של הגאון מדר"ד אפפענהיים ז"ל (אשר כבר התעורר הגאון הרש"ל ראפאפארט על הכ"י הזה אשר ראוי להוציאו לאור עולם, ראה תולדות רבינו חננאל הערה כ"ט, וראה מה שכתבתי במבוא למדרש לקח טוב הערה ל'), המיניסטרע האילי בטובו לעשות זאת למען הרחיב גבול ספרות ישראל ושלה בערי ב' קובצים (התנחומא ומדרש שכל טוב) אל בית האוצר מהאוניווערסיטעט להשתמש בהם כרצוני, ועשיתי לי העתקה מהם (ע"י שני מעתיקים אשר העתיקו לי הקובצים במשך שלשה